

LA CLASSIFICACIÓ DE LES
LLENGUES D'ÀFRICA
Ma. Carme Junyent i Figueras

TESI DE LLICENCIATURA
Dirigida pel
Dr. Jesús Tusón
Facultat de Filologia
UNIVERSITAT DE BARCELONA
1985

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0702125196

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Centre de Recursos per a
l'Aprenentatge i la Investigació

Biblioteca:
GELA - M. Carme Junyent

INDEX

0. INTRODUCCIÓ	1
0.1. Els estudis africans i la història	6
0.2. Problemes de la classificació	11
0.3. Les etapes de la història de la classificació	15
1. LES BECEROLES	19
2. PRIMERS INTENTS DE CLASSIFICACIÓ	28
2.1. El període de "transició"	29
2.2. La Polyglotta Africana	42
2.3. De Bleek a Lepsius	46
2.4. Altres teories	62
3. LA PRIMERA MEITAT DEL S.XX	64
3.1. L'escola alemanya	67
3.2. Els epígons de l'escola alemanya	90
3.2.1. L'escola anglesa	91
3.2.2. L'escola sudafricana	112
3.3. L'escola francesa	117
3.4. La situació de la classificació abans de Greenberg	134
4. LA CLASSIFICACIÓ DE GREENBERG	137
4.1. Les famílies de Greenberg	143
4.1.1. La família Níger-Kordofanesa	143
4.1.2. La família Nilo-Sahariana	147
4.1.3. La família afroasiàtica	150
4.1.4. La família khoisan	151
4.2. Les crítiques a la classificació de Greenberg	158
4.2.1. Els partidaris de Greenberg	161
4.2.2. L'oposició	168

4.3. Propostes de reclassificació	179
4.3.1. Niger-Kordofan	180
4.3.1.1. Niger-Congo	182
4.3.1.1.1. West Atlantic	183
4.3.1.1.2. Mande	188
4.3.1.1.3. Voltaic	190
4.3.1.1.4. Kwa	191
4.3.1.1.5. Benue-Congo	191
4.3.1.1.5.1. Bantu	193
4.3.1.1.6. Adamawa-Eastern	214
4.3.1.2. Kordofan	217
4.3.2. Nilo-Saharan	219
4.3.2.1. Songhai	227
4.3.2.2. Saharan	227
4.3.2.3. Maban	227
4.3.2.4. Fur	228
4.3.2.5. Chari-Nile	228
4.3.2.6. Koman	235
4.3.3. Afroasiatic	235
4.3.3.1. Semitic	239
4.3.3.2. Egyptian	240
4.3.3.3. Berber	240
4.3.3.4. Cushitic	241
4.3.3.5. Chad	243
4.3.4. Khoisan	247
4.3.4.1. Khoisan sudafricà	249
4.3.4.2. Sandawe i Hata	251
5. CLOENDA	252
BIBLIOGRAFIA	257
INDEX D'AUTORS	272
INDEX D'IL·LUSTRACIONS	276

O. INTRODUCCIÓ.

La classificació de les llengües és una part important dels estudis africans que de cap manera ha arribat a un resultat definitiu o, com a mínim, concloent. I difícilment es podrà assolir aquesta fita mentre desconeguem fins i tot el nombre de llengües parlades a Àfrica i el material a l'abast de les que es coneixen sigui tan pobre.

La classificació, no cal oblidar-ho, és només un instrument, però, donades les circumstàncies del continent, continua essent un objectiu immediat.

Aquest treball és, o vol ser, un seguiment del procés des de l'inici fins a l'actualitat i, si bé no pot ser exhaustiu de cap manera, intenta reflectir tots els corrents i tendències més marcats a cada moment, així com la seva interacció.

La història de la classificació de les llengües africanes no és un tema nou, ha estat analitzada extensament en dos llibres (Köhler 1975 i Heine, Schadeberg i Wolff 1981) i en un nombre considerable d'articles. Tenint en compte que en llengües africanes hi ha tant per fer, jo vaig ser la primera a dubtar sobretot de la necessitat, i en part de la utilitat d'un treball així. Potser el treball és innecessari i el temps el pot fer inútil, però com que a mida que l'he anat fent, jo he anat trobant, si més no, justificacions, em sembla adient explicar el procés del treball i les meves reflexions.

Quan vaig decidir de fer aquest treball, el primer que vaig pensar va ser que fer-lo a Barcelona seria una limitació. Semblava evident que, d'una banda la manca de material a l'abast (potser no arriba al 20% de la bibliografia emprada la que es pot trobar entre Barcelona i Madrid) i, de l'altra, la manca de tradició d'aquests estudis aquí, m'impedirien abastar un camp relativament ampli. Ara crec que fer-lo aquí ha estat un avantatge.

La recollida de material ha estat, molt més que un esforç, una aventura contínua en les relacions humanes. Des dels companys i amics que arreplegaven totes les cites, retalls de diaris, revistes, lli-

bres, etc, etc, que em podien ser útils fins la correspondència amb africanistes sorpresos per trobar algú que, a Barcelona, s'interessava pels estudis africans, tots han fet d'aquest treball una mena d'obra col·lectiva en la qual totes les equivocacions que es puguin trobar només se'm poden atribuir a mi per no haver estat capaç d'ordenar i explicar tota la informació que he rebut.

La manca de material directament accessible no és més que una conseqüència de la manca de tradició, i això em preocupava fonamentalment per dues raons: d'una banda, és un fet que gran quantitat d'errors en enciclopèdies i altres obres de divulgació han passat desapercebuts i això també em podia passar a mi, i de l'altra, el fet d'estar fora de tots els corrents podia situar el treball en un terreny molt relliscós, on, per no seguir cap camí prèviament marcat, els diferents corrents es superposessin, confonguessin, etc. El primer problema ha estat resolt per una direcció del treball admirable que jo només puc agrair; el segon, he pogut constatar que ha estat un avantatge i que, en certa manera, justifica el treball.

Per trobar un lloc en els estudis africans podia comptar, almenys, amb tres possibilitats: la primera,

tenint en compte que la meva formació com a africanista és, aparentment, alemanya, hagués estat situar-me com un brot de l'escola alemanya a Barcelona. No dubto que pujar al carro de la germanofília imperant pot tenir molts avantatges, però com que jo considero la meva estada a les universitats de Marburg i Köln com un accident, em desmarco voluntàriament i conscient d'una tradició que en mi seria totalment postissa. La segona podia ser sentir-me membre -per raons de passaport- de l'agrupació que en algun moment s'ha anomenat "Instituto de Estudios Africanos" de Madrid, un autèntic calaix de sastre al que jo, encara que només sigui per raons ideològiques, no em puc sentir vinculada. La tercera, tenint en compte que a Catalunya bona part del que s'ha fet en estudis africans està conectat amb l'escola francesa, hagués estat unir-me a aquest corrent.

Evidentment, no es tracta necessàriament de vincular-se a una tradició, sinó de tenir unes coordenades que em permetessin situar el meu treball, i aquí és on vaig trobar l'avantatge: la tradició de cada escola marca tant els treballs d'història (Dela-fosse i Homburger són pràcticament ignorats a Alemanya, i el mateix passa amb Meinhof, Westermann i Werner a França, etc) que el fet d'estar fora de

totes les tradicions m'ha permès una perspectiva diferent.

Aquesta perspectiva està inevitablement lligada a la llengua, i, lluny de voler fer una reivindicació gratuïta d'una cosa per a mi inqüestionable, no vull deixar de citar unes reflexions de J. Palau i Fabre entorn de l'espai vital:

"M'he inclinat a creure que no podia fer-me la il·lusió de pertànyer a una cultura jove i renaixent perquè ja no era veritat, m'he inclinat a considerar que formo part d'una cultura fustigada, marginada, i que el fet mateix d'aquesta marginació no podia ser deixat de banda a l'hora d'escriure. (...).

Car m'he adonat que existeix una llei biològica de l'espai vital espiritual -literari o artístic-, com existeix una llei biològica de l'espai vital dels pobles. També aquí, en aquest terreny, pot haver-hi expansionisme o replegament, imperialisme o autolimitació. Si he optat pel segon camí, és també pel fet de creure que una llengua o una cultura com la catalana, d'àrea més aviat reduïda, podia sobreviure més fàcilment atenint-se als seus límits, a la seva realitat, que no pas vivint en la il·lusió de pertànyer a una gran cultura o a una cultura renaixent i pretendre de fer-se escoltar adoptant posicions de grandesa que ja no ens escauen.

Però també he cregut que aquest petit espai vital que és el nostre calia defensar-lo aferrissadament; que havíem de fer-nos escoltar i havíem de fer respectar la nostra idiosincràsia des d'aquests límits irreductibles i irrenunciables.

Considero, com a català, que aquesta forma d'engatjament és molt més profunda que la de l'anomenada literatura engatjada"(1):.

0.1. Els estudis africans i la història.

La història dels estudis africans no ha estat mai escrita i, sobretot, no ha estat mai situada en un context més ampli. Jo no he analitzat mai aquesta qüestió profundament i per això no pretenc que aquest comentari tingui més caire que el d'una reflexió i, en tot cas, que no sigui més que una proposta de recerques posteriors.

Els estudis lingüístics africans han seguit generalment un curs independent del de la història de la lingüística, tot i que, tard o d'hora, els avenços d'aquesta s'han fet sentir. La raó d'aquesta independència pot tenir una explicació en una altra "dependència" molt més acusada: la història colonial d'Àfrica.

(1) PALAU I FABRE, J.: Nous quaderns de l'alquimista. Ed. del Mall. Barcelona 1983. p.97-98

Si situem les diferents etapes dels estudis africans en aquest context, una sèrie de coincidències criden immediatament l'atenció: els primers reculls de vocabulari, les primeres gramàtiques, etc, comencen a sortir en el període de l'expansió portuguesa, els inicis de les missions i els primers viatges. A principis del s. XIX el domini francès i anglès es va estabilitzant, l'any 1834 s'aboleix l'esclavitud en les colònies angleses i l'any 1848 en les franceses. A aquesta etapa correspon el període de "transició" en els estudis africans i la Polyglotta de Koelle és una conseqüència directa de l'abolició de l'esclavitud.

Bleek era missioner a Àfrica del sud-oest, la qual serà anexionada a Alemanya l'any 1884. Durant l'etapa de colonització alemanya comencen els treballs de Meinhof i Westermann (ambdós missioners) i l'edat d'or -tot i la pèrdua de les colònies durant la primera guerra mundial- de l'escola alemanya coincideix amb aquest període i s'allarga fins a la segona guerra mundial.

Durant la primera meitat del s.XX coincideixen la formació d'escoles i l'estabilització de la situació colonial; les tendències de les escoles responen clarament a la diferent política colonial de cada país.

Després de la segona guerra mundial comença l'edat d'or de l'escola americana que encara dura i, curiosament, l'any 1959 es funda un Institut Africà a Moscou, una branca del qual s'establirà a Leningrad l'any 1968.

A partir dels anys 60, quan la majoria de països africans assoleixen la independència, es creen diferents instituts d'estudis africans en universitats africanes més o menys lligats a institucions americanes o europees.

Aquesta sèrie de "coincidències" semblen indicar que els estudis africans han estat sempre en funció d'altres interessos que no són precisament lingüístics. Actualment, aquesta tendència sembla modificar-se -tot i que jo crec que només aparentment (1)- pel fet que actualment és possible ser "africanista" sense ser missioner o funcionari a les colònies i hi ha una formació lingüística més específica.

- (1) Recentment han coincidit dos fets significatius: el ministre Maravall deia que era inconcebible que no hi hagués "per exemple" un departament de japonès a Espanya, i acaba d'aparèixer un diccionari japonès-català; els historiadors contemporanis (més aviat els economistes) poden fer les seves interpretacions. No crec gens agosarat profetitzar que el cartell que diu "Instituto de Estudios Orientales y Africanos" de la Universidad Autónoma de Madrid respondrà a una realitat quan el mercat africà sigui prou suggerent per als qui tallen el bacallà.

En el context de la història de la lingüística, la primera etapa dels estudis africans es pot fer coïncidir amb el renaixement, tot i que es perllonga molt més i que només es poden trobar punts de coincidència amb el vessant pràctic de la lingüística d'aquesta època. Per Greenberg (1), aquesta etapa dura fins a 1790-1810, però jo crec que es pot allargar, almenys, fins a la meitat del s.XIX, perquè les obres d'aquest període són molt més fàcilment equiparables als donatos i mithridates que a la lingüística històrico-comparativa.

La influència de la teoria de l'evolució, del mètode comparatiu, de les classificacions taxonòmiques, etc en la lingüística del s.XIX és prou coneguda, i indicis d'aquest corrent es poden trobar en les obres de la segona meitat del s.XIX, però mentre que la lingüística històrico-comparativa entrava en crisi a finals del s.XIX, els estudis comparatius de llengües africanes començaven amb el s.XX.

L'obra de Meinhof i la seva escola pot ser vista com una branca de la neogramàtica, però, en el context dels estudis africans, es pot establir un paral·le-

(1) GREENBERG, J.H.: "African Linguistic Studies", a: DIL, A.S.: Language, Culture and Communication. Stanford University Press, Stanford 1971. p.214.

lisme evident entre els seus antecedents i els que Tusón cita com a antecedents de la lingüística del s.XIX: "las incipientes clasificaciones de las lenguas conocidas, la tarea realizada por los compiladores de textos en diversas lenguas (o "precomparatistas") y los ensayos de autores como Rousseau, Condillac y Herder, en el siglo XVIII, sobre los orígenes del lenguaje"(1).

La influència de l'estructuralisme no es deixa sentir fins al final de la segona guerra mundial i encara ara és el corrent predominant, tot i que la gramàtica generativa ha tingut una certa influència així com altres corrents (gramàtica relacional, funcional, etc.)

La història de la classificació està inevitablement connectada a aquest procés, però les característiques del continent han fet que, mentre en la família indoeuropea les famílies es puguin considerar establertes (2), a Àfrica la classificació sigui encara un problema pendent de solució.

(1) TUSÓN, J. (1982): Aproximación a la Historia de la Lingüística. Ed. Teide. Barcelona. p.72.

(2) No entro en classificacions ideològiques.

0.2. Problemes de la classificació.

El principal problema de la classificació de les llengües africanes és la diversitat lingüística del continent: ningú no sap quantes llengües es parlen a Àfrica ni, per tant, quines llengües, i el desconeixement de les unitats mínimes de classificació no permet més que hipòtesis sobre la seva filiació genètica.

Aquest desconeixement té dues causes fonamentals: la primera, la gran quantitat de llengües que no han estat mai descrites, o de les quals es coneix molt poc sobre el seu vocabulari i la seva estructura. La segona, la manca d'una definició de llengua. A Àfrica es troba una gran quantitat de casos en els quals "llengua" i "dialecte" semblen molt més conceptes psicològics o sociològics que no pas lingüístics, i on la seva delimitació no depèn necessàriament de criteris com la intel·ligibilitat, elements comuns, conjunts d'issoglosses, etc, sinó de criteris econòmics, polítics o fins i tot religiosos: zulu i xhosa, per exemple, són la mateixa llengua classificada com dues llengües diferents a causa de la rivalitat entre les tribus respectives, o, al contrari, el shona és un standard producte de quatre "dialectes" mútuament inintel·ligibles segons els seus par-

lants. Si això és possible en llengües bastant ben conegudes i esteses, en el cas de llengües d'àmbit més reduït ha de ser francament imprevisible. Una altra cosa a tenir en compte és que els africanistes solen designar les llengües amb els termes suggerits pels seus informants.

Evidentment, el desconeixement de les llengües deixa un marge molt ampli per les modificacions de les classificacions de subgrups, grups i branques, i, fins a cert punt, de les famílies, tot i que el marge d'error és més estret quant més gran és la unitat de classificació.

Tenint en compte aquest desconeixement, les dificultats de la classificació tenen molt a veure amb el material a l'abast. El primer principi metodològic de Greenberg (semblança de so i significat) pot tenir molt d'utòpic si es pensa que gran quantitat de descripcions han estat fetes per persones sense cap formació lingüística que acostumaven a adaptar el sistema fonològic de la llengua descrita al de la seva pròpia. Però al marge de la qualitat del material (els efectes de la qual Greenberg sembla pal·liar amb la "comparació en massa") altres problemes -comuns a tots els treballs comparatius- són agreujats per la pobresa de les fonts. Les semblances casuais, per exemple, han fornit la base de les famílies més exòtiques

(e.g. Homburger i Diop). Aquí és una cita obligada la llista famosíssima de Parsons, en la qual compara elements lèxics del haussa amb els seus equivalents en germànic. Aquesta llista, donada a conèixer per Tucker (1), és l'exemple més conegut en l'àmbit dels estudis africans per tal de demostrar que sempre es poden trobar les paraules que calen a qualsevol hipòtesi que es vulgui "provar":

	<u>haussa</u>	<u>germànic</u>
verbs	dus-	al. düstern (fer-se fosc)
	hak-	al. hacken (picar)
	dan-	al. dehnen (estendre)
	kif-	al. kippen (balancejar)
	warb-	al. werfen (tirar)
	was-	al. wetzen (afilar)
	zuk-	al. saugen (alletar)
	nas-	al. nass werden (mullar-se)
	rik-	al. reichen (abastar)
	tarf-	al. tropfen (gotejar)
	firgit-	an. frighten (espantar)
	fer-	an. pare (escapçar)
	sul(lu)b-	an. slip (relliscar)
	fandar-	an. deviate (desviar-se)
	wandar-	an. wander (errar)
noms	hann-u	an. hand (mà)
	leb-e	an. lip (llavi)
	tor-o	llatí taurus (toro)
	karfi	al. Kraft (força)
	gurb-i	al. Grube (fossa)
ideo-	langa-lang	an. long and thin
fons	buzu-buzu	an. bushy, fuzzy.

(1) TUCKER, A.N. (1957): "Philology and Africa"
BSOAS 20:541-554. p.550.

Ultra les semblances casuals, un altre problema és el dels préstecs. La solució en aquest cas pot ser la comparació en massa de Greenberg i l'ús només del vocabulari bàsic. Tot i això, préstecs que s'han estès amb les migracions, invasions, etc, són moltes vegades difícils de reconèixer (els préstecs en proto-bantu, per exemple, que s'han estès a totes les llengües bantu i que alguns autors han considerat com a part del vocabulari fonamental del bantu comú).

Finalment, una altra dificultat és la divergència en formes genèticament relacionades. Aquí, evidentment, la solució és l'establiment de correspondències fonètiques regulars, i aquesta és una de les tasques que a Àfrica estan gairebé per fer. La pretensió de Greenberg, que això també ho pot solucionar la comparació en massa, no és compartida per gairebé ningú, i no hi ha cap dubte que, un cop s'hagi realitzat aquesta tasca, la classificació serà una eina molt més útil del que és actualment, i la seva contribució al coneixement de la història del continent serà molt més decisiva del que ho és actualment.

En analitzar les diferents classificacions a les quals són comuns tots aquests problemes, procuro reflectir les diferents estratègies adoptades per cada autor, així com l'ús que han fet de les diverses tèc-

niques: lèxico-estadística, glotocronologia, etc, la majoria prou conegudes. En els casos en què la tècnica és totalment "sui generis", he explicat el model teòric proposat pels autors.

0.3. Les etapes de la història de la classificació.

L'ordenació habitual en les diferents històries de la classificació segueix la història d'una família o grup concrets. En aquest treball l'ordenació és cronològica, però hi ha algunes variants dins d'aquest ordre que cal justificar.

En les dues primeres parts (les beceroles i s.XIX), l'ordenació no presenta cap variant remarcable pel fet que no hi havia cap tendència especialment marcada que justifiqués l'alteració de l'ordre cronològic.

En la tercera part (primera meitat del s.XX), l'ordenació és per escoles, per tal de reflectir el treball autònom de cada una així com les oposicions[•] (internes i externes) i les influències respectives.

El període post-Greenberg està dividit segons les seves famílies perquè durant tota aquesta etapa la investigació s'ha concentrat en classificacions parcials i les influències generalment no surten de l'àmbit de la família, la branca o el grup.

Ultra aquesta ordenació interna de cada part, s'intenta reflectir també la història interna dels grups,

generalment per referència a la seva situació actual per tal de mostrar el procés d'una manera més acurada: la divisió per etapes és útil, però no respon a cap trencament radical sinó a l'ús de nous mètodes o a la modificació de determinades hipòtesis que permeten una visió diferent de la classificació en el seu moment.

Notes.

1. La "catalanització" dels termes és difícil en alguns casos i no sempre és resolta satisfactòriament. He seguit fins allà on ha estat possible el Diccionari de la llengua catalana, i pels noms de llengües la transcripció de Greenberg. En els casos en què l'adaptació és meva indico en nota el procediment i, si cal, el motiu.
2. En les notes a peu de pàgina, només dono la referència completa de l'obra citada en la primera cita de cada obra. Posteriorment només cito l'autor i l'any de la publicació, la referència de la qual es pot trobar també en la bibliografia.

Escala 1 : 40 000 000

U 500 1000 1500 km

Projecció azimutal equivalent

Mapa 1: Àfrica, mapa físic.

Diccionari Enciclopèdic Salvat Català. vol.1

Barcelona 1974.

Mapa 2. Africa, mapa polític.

Escala 1 : 40 000 000

1. LES BECEROLES.

Les primeres notícies que es conserven sobre llengües africanes són generalment reculls de vocabulari fets per viatgers, missioners, etc, i traduccions de la doctrina cristiana (1).

Meinhof, en un article publicat l'any 1919:

"Afrikanische Wörter in Orientalischer Literatur"(2), identifica algunes paraules que apareixen en textos àrabs com a bantu: aquests serien segons ell els primers documents sobre alguna llengua africana. Aquesta opinió és valorada de maneres molts diferents; mentre

(1) Les dades d'aquest capítol han estat extretes de DOKE, C.M. and COLE, D.T. (1961), i HEINE, B. SCHADEBERG, T.C. i WOLFF, E. (1981). En el cas que la font sigui una altra, aquesta és citada a peu de pàgina.

(2) MEINHOF, C. (1919-1920): "Afrikanische Wörter in Orientalischer Literatur". ZES 10:147-152.

que per Doke són "els enregistraments definits més antics de paraules bantu"(1), per Gregersen (2), identificar wqljmn o wqljmj amb mfalme (rei, en swahili), no passa de ser pura especulació.

Una altra font d'especulació és l'afirmació d'Herodot en la seva Història, que els habitants de l'oasi d'Ammon parlaven una barreja d'egipci i etiòpic. Aquí Gregersen fa notar que aquesta és segurament la primera menció d'una llengua mixta.

Es l'any 1506 quan Diogo d'Alcaçova en una carta datada el 20 de Novembre i dirigida al rei Dom Manuel, inclou un recull de paraules en karanga que -si s'exceptuen les cites anteriors de noms de llocs i de persones- pot ser considerat com la primera notícia sobre una llengua bantu.

Els primers llibres coneguts escrits en llengües africanes són una edició bilingüe dels salms i el Cantar dels Cantars ge'ez (3)-llatí (Psalterium et Canticum Canticorum et Alia Cantica Biblica Aethiopice

- (1) DOKE, C.M. (1938): "The earliest records of Bantu" BS: 12:135-144. A CHBL (1961) 1-7, p.2
- (2) GREGERSEN, E.A. (1977): Language in Africa. An Introductory Survey. New York - Paris - London.
- (3) El ge'ez és una llengua semítica extingida.

et Syllabarium Seu de Legendi Regione) feta per Johan Potken l'any 1513 (1), i una traducció de la doctrina cristiana al kikongo del jesuïta portuguès Cardoso, publicada l'any 1624.

L'any 1642 o 1643 es publica el llibre Gentio de Angola escrit en kimbundu, el qual va ser reeditat a Roma l'any 1661 amb una introducció d'Antonio Maria de Monteprandone Amici, que hi va afegir comentaris sobre la gramàtica i la pronunciació, insistint en la importància de "l'accent" que freqüentment distingeix paraules iguals amb significats diferents. Aquestes diferències "d'accent" il·lustrades per parells mínims demostren que l'autor havia comprès la funció distintiva del to.

Pel que fa a les primeres gramàtiques de llengües africanes, Marianus Victorius publica l'any 1552 una gramàtica ge'ez (Aethiopicae Linguae Brevis Institutio). Però la que mereix una atenció especial és la gramàtica del kikongo publicada a Roma l'any 1659 per Giacinto Brusciotto.

El que se sap de la vida de Brusciotto és poc i confús: mentre que per Doke (2) va ser un missioner que va arribar a ser "Prefecte de la missió apostòlica

(1) FELLMAN, J. (1973): "The beginnings of African Linguistics". AS 37:305-307.

(2) DOKE, C.M. (1935a): "Early Bantu Literature: The Age of Brusciotto". CHBL (1961): 8-26. p.15.

de l'esglèsia catòlica al regne del Congo", segons Alexandre: "el pare Brusciotto aparentment mai va posar un peu al Congo, sinó que va escriure el seu treball basant-se en les observacions, traduccions i compilacions de llistes de paraules fetes pels missioners que treballaven allà"(1). Com que cap dels dos autors cita les fonts que els porten a donar informacions tan diferents i cap d'ells cita l'altre en el seu treball, és difícil d'arribar a una conclusió. En tot cas, el que és realment important de Brusciotto és la seva obra, ja que, com diu Greenberg: "Brusciotto ha demostrat com una ment atenta pot reeixir transcendent una estructura referencial donada tradicionalment i forjant nous conceptes"(2).

La importància de l'obra de Brusciotto -a més de ser la primera gramàtica coneguda d'una llengua bantu- vé donada perquè en ella l'autor descriu el sistema de classes nominals(3) i l'exemplifica perfectament

(1) ALEXANDRE, P. (1964): An Introduction to Languages and language in Africa. London 1967. p.20.

(2) GREENBERG, J.H. (1965) p.216.

(3) Les classes nominals en llengües bantu es marquen amb prefixos (en algunes llengües arriben a 25) i el prefix del subjecte marca les concordances de la frase.

P.o rudioribus Regulae generales Italico sermone ad maiorem dilucidationem, seu expressionem separatim diuisae.
Regole per li Nomi singolari.

Regole	Essempij	Articoli	Questo	Quello	Esso	Ilquale	Esso me- desimo	Mio	Tuo	Suo	Nostro	Vostro	Loro	Buono	Con, ò &
Prima in E	elonga etondo etecala	ria	eri	rina	orio	erlau	orlobe- ne	riame	riacu	riandi	rietu	rienu	riau	riote	ye
II. in Mu V O	mu- canga vzitu onga	üa	oyu oü	ona vna	oyo oo	üau au	oyobe- ne oobene	ame	acu üacu	andi üandi	etu üetu	enu üenu	au üau	üuote aote	ya yo
III. in Qui	quiu- ma	quia	equi	quina	oquilo	quiau	oquilo- bene	quil- ame	quiacu	quil- andi	quietu	quienu	quiau	quiotu	ya
IV. in N	nzo	ya	ei	ena	oyo	yau	oyobe- ne	yame	yacu	andi	etu	enu	au	Yamo- te	ya
V. in Cu	cu- tanga	cua	ocu	cuna	oco	cuau	aco- bene	cuame	cuacu	cuandi	cuetu	cuenu	cuau	cuote	ya yo
VI. in Ca	catl- anzí	ca	aca	cana	oco	cau	aco- bene	came	cacu	candi	quetu	quenu	cau	caote	ya yo
VII. in Lu	lutu- mu	lua	olu	luna	olo	luau	alobe- ne	luame	luacu	luandi	luetu	luenu	luau	luaote	ya yo
VIII. in Tu	tubla	tua	otu	tuna	oto	tuau	atobe- ne	tuame	tuacu	tuandi	tuetu	tuenu	tuau	tuote	ya yo

9

G. Brusciotto: Taula de concordança 1. (sg.)
DOKE, C.M. (1935a), p.25.

Sequuntur eodem prorsus ordine; sed variatis terminis pro altero numero correlatinae Regulae, videlicet,
Per il numero plurale.

Regole	Essempij	Articoli	Questi	Quelli	Essi	Liquelli	Essi me- desimi	Miei	Tuoi	Suoi	Nostri	Vostri	Loro	Buoni	Con- o &
Prima in Ma A	matôga matôdo acala	ma vel a	ama aa	mana ana	omo aa	mau au	omo- bene	mame ame	macu acu	mandi andi	metu etu	menu enu	mau au	maote aote	ya yo
II. Mi O Ma A	micûga onga matucu aleque	mi ma a	emi ama aa	mina mana ana	omio omo aa	miâu mau au	omio- bene cmob. aabene	miame ûame mame ame	miacu ûacu macu acu	miandi ûandi mandi andi	mietu ûetu etu etu	mienu ûenu enu enu	miâu ûau mau au	miote ûote maote aote	ya yo
III. in Y	yuma	ya	ei	ina	oyo	yau	oyo- bene	yame	yacu	yandi	yetu	yenu	yau	yote	ya
IV. in N	npan- gui	za	ezi	zina	ozo	zau	ozo- bene	zame	zacu	zandi	zetu	zenu	zau	zarnote	ye
V. Caret															
VI. Caret															
VII. in Tu	tutu- mu	tua	otu	tuna	oto	tuau	oto- bene	tuame	tuacu	tuandi	tuetu	tuenu	tuau	tuote	ya yo
VIII. idem	Vt in singu- lari														

G.Brusciotto: Taula de concordança 2. (pl.)

DOKE, C.M. (1935a), p.26

en les taules que afegeix on indica les concordances segons la classe nominal i el número. Aquest fet, important per ell mateix, és molt més rellevant quan es compara la seva gramàtica, el títol de la qual és Regulae quaedam pro difficillimi consensuum idiomatis facilitiori captu ad grammaticae normam redactae, amb altres gramàtiques molt posteriors, els autors de les quals no arriben ni tan sols a intuir el sistema de classes nominals.

Juanola, per exemple, en la seva gramàtica del bubi (1890) parla de gènere, la distinció del qual segons ell es fa afegint les paraules dome (mascle) o kaddi (femella). Les concordances segons la classe nominal (saddi, maddi, paddi, etc) les explica així: "Según la índole de la lengua bubi, vemos a menudo algo de cambio en la terminación kadi, o mejor dicho, en la letra k de kadi, poniendo en su lugar la letra consonante que domina las primeras palabras"(1).

Un altre exemple de confusió amb les classes nominals el donen els Padres Misioneros Hijos del Inmaculado Corazón de María en la seva gramàtica pàmue (fang), publicada a Barcelona l'any 1901. Per a la distinció de sexe segueixen el mateix model que Juanola, i els

(1) JUANOLA, J. (1890): Primer paso a la lengua bubi. Barcelona. p.15.

inanimats "carecen de género". Però és en l'explicació de la formació del plural quan es fa palès que ni tan sols havien intuït que es tractava d'un sistema de prefixos (Brusciotto ja els anomenava "principiacions"):
"En pámue, al contrario de las lenguas europeas, no pasan del singular al plural mudando o añadiendo una o más letras al final del singular, sino cambiando éste en la radical"(1).

Si m'he estés en l'apreciació de Brusciotto, no és només per la seva importància històrica innegable en els estudis africans, sinó també per la seva actitud envers la llengua que també pot ser contrastada amb la de Juanola. Mentre que per Brusciotto "no hi ha cap regla -per estrictament observada que sigui- que no tingui moltes excepcions; tot això amb la pràctica i la inspiració de l'esperit de Déu serà fàcilment comprès, i amb treball continu i incansable, superat"(2), Juanola creu que: "es tan simple esta lengua en sus reglas, que no se guía por terminaciones en los variados accidentes que en el discurso sufren las diferentes partes de la oración, como sucede en nuestra lengua española y en tantas otras que por su cultura con razón

(1) Elementos de la gramática pámue. Barcelona 1901, p.5.

(2) DOKE, C.M. (1935a), p.17

se las llama sabias. Casi osaría decir que la misma simplicidad es causa muchas veces de no poca confusión, si no se está muy atento a lo que se va estudiando"(1).

(1) JUANOLA, J. (1890), p.3.

2. PRIMERS INTENTS DE CLASSIFICACIÓ.

Durant els segles XVI, XVII i XVIII el treball en llengües africanes es va reduir al recull de vocabularis, la confecció d'algunes gramàtiques, algunes traduccions, etc. És en el s.XIX quan es comencen a detectar les relacions entre diferents llengües africanes i també les divergències entre elles. El primer antecedent d'aquestes observacions és molt anterior: l'any 1515, Andrea Corsali, després d'haver fet un viatge a l'Índia des de Lisboa, escriu: "tota la costa des de l'estret del Mar Roig fins el Cap de Bona Esperança,... tots són de la mateixa llengua, i des del Cap de Bona Esperança fins les illes de Cabo Verde, parlen una llengua diferent"(1).

(1) DOKE, C.M. (1943): "The growth of comparative Bantu philology". CHBL (1961):54-79, p.54.

2.1. El període de "transició".

Anomeno "de transició" el període que, cronològicament, correspon a la primera meitat del s. XIX i que es caracteritza per l'interès en la comparació de les llengües. Durant aquest període es produiran un bon nombre de classificacions parcials i algunes totals segons diferents criteris, fins arribar a la Polyglotta Africana publicada l'any 1854.

L'status de pioner en la classificació de les llengües africanes sembla que s'hagi d'atribuir a Heinrich Lichtenstein (1780-1857), el qual en la seva obra Bemerkungen über die Sprache der Südafrikanischen wilden Völkerstämme"(1808) distingeix els hotentots dels cafres (1). Lichtenstein afirma que: "els habitants del Sud d'Àfrica es divideixen en dues races principals clarament diferenciades per la complexió del cos, la fesomia, el color, els costums i la llengua"(2), i, més endavant: "Cada una d'aquestes llengües ha de ser vista separatament, i totes les parles dels salvatges sudafricans s'han de considerar dialectes d'una de les dues"(3).

(1) Cafre (kāfir) és el terme àrab per designar els no musulmans. Els europeus l'adoptaren per designar els bantu sud-orientals.

(2) LICHTENSTEIN, H. (1808): "Bemerkungen über die Sprache der Südafrikanischen wilden Völkerstämme" AAEL 1, p.263

(3) LICHTENSTEIN, H. (1808), p.269.

Les observacions de Lichtenstein no es limiten a la constatació de les diferències sinó que també treu conclusions sobre l'origen d'ambdues races: "els habitants primitius de la punta sud d'Àfrica devien ser els hotentots, més tard, tot i que molt abans del descobriment europeu, hi van emigrar els cafres"(1).

Pot afirmar-se doncs que l'anomenada de Lichtenstein és deguda sobretot al fet que ell va ser el "primer" -i aquesta opinió no és compartida per tothom- però segons Meinhof(2) el descobriment que els prefixos eren els mateixos en les diferents llengües va posar els fonaments de la investigació de les llengües bantu.

L'altre pioner de la classificació, tot i que les seves observacions van ser publicades molt més tard que les de Lichtenstein, és William Marsden (1754-1836). Marsden va ser requerit per col.laborar en el llibre Narrative of an Expedition to explore the River Zaire usually called the Congo, in South Africa, in 1816, under the direction of Captain J.K.Tuckey, R.N. En aquest llibre, publicat a Londres l'any 1818, Marsden explica el resultat de les seves investigacions i constata l'afinitat del vocabulari

(1) LICHTENSTEIN, H. (1808), p. 268.

(2) MEINHOF, C. (1910): Die moderne Sprachforschung in Africa. Berlin. p. 32.

recollit per Tuckey amb el que ell havia recollit d'un criat de Moçambic, al mateix temps que les diferències d'aquests respecte als de les llengües parlades pels negres del nord d'Àfrica.

Tant Werner (1929) com Doke (1943 i 1960) creuen que Marsden va arribar a aquesta conclusió abans que lichtenstein, però és Greenberg qui subratlla amb més intensitat la importància de Marsden no només per als estudis africans sinó per a la lingüística general: "La cèlebre afirmació de W.Jones l'any 1786 pel que fa a la relació del sànscrit, grec, llatí, gòtic i altres llengües com a membres d'una mateixa família, la indoeuropea, és citada habitualment com el pas decisiu que va inaugurar el període de la lingüística comparada (...) De tota manera, que aquesta idea general ja estava a l'aire pot ser demostrat particularment amb les activitats de W.Marsden, el qual, l'any 1778, partint del material recollit d'un esclau makua a Moçambic, va deduir la relació entre les llengües est-africanes i el kikongo, anunciant així l'existència del grup de llengües que més tard s'anomenaria bantu"(1). Però Greenberg va molt més enllà en les seves apreciacions: "L'afirmació de Marsden de 1783 (2) és realment moderna en

(1) GREENBERG, J.H. (1965): "The History and present Status of African Linguistic Studies". LCC:212-227, p.217

(2). "La llengua general que sembla prevaldre i ser indígena

en la seva concepció i, potser caldria dir, superior en claredat a la declaració més famosa de Jones"(1). Marsden s'estava referint a la família malaio-polinesa -cal dir que ell era orientalista- i, dins dels seus treballs en gramàtica comprada s'ha d'incloure el descobriment de la unitat de les llengües del grup berber.

James Cowles Prichard va publicar la primera edició del seu llibre Researches into the Physical History of Mankind l'any 1813. Prichard no proposa cap classificació de les llengües africanes si s'exceptua la de les llengües cafre a la segona edició (1826), tanmateix el seu treball s'orienta a la recerca de llurs interrelacions. Sembla ser que aquest interès anava molt més enllà. Aracil el situa en aquest context: "Recordeu l'opinió de Voltaire sobre els celtes. L'escocès dels Lowlands, John Pinkerton (1758-1826), dins la seva History of Scotland (1797), els va proclamar tan "incapaços de tot progrés en la societat" com els hotentots, que d'altra banda eren aleshores associats amb els orangutans. Això explica per què el primer llibre britànic de filologia comparativa (The eastern origin of the Celtic nations, 1831, dedicat a Jakob Grimm) fou produït

a totes les illes del mar de l'est, des de Madagascar fins el més remot dels descobriments, comprèn una extensió més ampla que les romàniques, o qualsevol altra llengua més preuada.

(1) GREENBERG, J.H. (1965), p.217.

pel gal·lès J.C.Prichard, precisament com a suplement de les seves Researches into the Physical history of mankind (1813) Prichard mateix desxifra l'enigma tot declarant el seu propòsit: "to illustrate the relation of the Celtic people to the rest of mankind"(1).

Però al marge de qualsevol interès subjectiu, és un fet que moltes de les hipòtesis de Prichard han estat finalment acceptades -tot i que gairebé ningú no el cita- i és remarcable que ell les proposés tan aviat tot i reconeixent que: "encara no hi ha fonts a bastament per establir una comparació de les llengües d'Àfrica"(2).

Pel que fa a la relació de les llengües cafre (bantu) que, com ja s'ha vist, va ser un dels primers fets constats en els intents de classificació(3), Prichard diu que: "Un repàs superficial del material al meu abast és suficient per convèncer qualsevol persona que hi ha moltes característiques essencials entre, per exemple, les llengües parlades a l'imperi del Congo i les dels Amakosah, la tribu cafre que està més al sud"(4).

Prichard no només constata l'afinitat de les llengües

(1)ARACIL,L. (1983): "El racionalisme oligàrquic". A Dir la realitat. p.47-65. Barcelona. p.59-60.

(2)PRICHARD,J.C.(1826): Researches into the Physical History of Mankind. 2ªed. Londres. p.216.

(3)Prichard cita Marsden en la 3ª ed. de Researches.

(4)PRICHARD,J.C.(1826), p.214-215.

bantu -que ell creu que és deguda a l'origen comú de totes elles- sinó que les considera com un grup diferent de l'hotentot i va molt més lluny en les seves observacions quan, en la tercera edició (1831), afegeix una nota referida al temne (1) on indica que el sistema de prefixos podria suggerir el parentiu d'aquest amb les llengües sudafricanes (bantu). Prichard va ser, segons Hair (2), el primer en observar aquesta relació.

Una altra de les observacions de Prichard que actualment és plenament reconeguda és la relació hotentot-boiximà la qual, per ell, està fora de tot dubte: "no ha de ser oblidat que els boiximans no són una raça diferent sinó una branca o subdivisió de les antany més extenses nacions d'hotentots"(3).

Prichard sospita també, tot i que no arriba a confirmar-la totalment, la relació entre l'egipci i les llengües africanes: "es trobarà que en les mateixes parts de l'estructura gramatical subsisteix una correspondència molt remarcable entre l'egipci i les llengües d'altres nacions africanes"(4). Aquesta afirmació, ultra la justificació

(1) El temne pertany al grup atlàntic en la classificació de Greenberg, el qual s'inclou junt amb el benue-congo i altres grups en la branca niger-congo.

(2) HAIR, P.E.H. (1965): "Temne and African Language Classification before 1864". *JAL* 4,1:46-56, p.47

(3) PRICHARD, J.C. (1826), p.179

(4) PRICHARD, J.C. (1826), p.214

que Prichard pugui donar amb criteris lingüístics, té una raó última que més endavant es fa explícita: "Si tenim proves suficients com per establir una classe de dialectes amb el nom de llengües africanes, de la mateixa manera tenim motius -i en el mateix grau- per associar a aquesta classe la llengua dels antics agipcis"(1).

Aquesta tesi "panafricanista" serà defensada més endavant per diferents africanistes i rebutjada per la majoria. Segurament la seva defensora més coneguda és L.Homburger -la qual no cita Prichard ni una vegada- i, amb algunes variants, el senegalès C.A.Diop. Aquests autors, com es veurà més endavant, han portat aquesta tesi fins a les seves últimes conseqüències i, en aquest context, cal dir que Prichard va molt més amb compte en les seves afirmacions. Per exemple, en intentar situar el songhai (Greenberg el classifica com una família independent en la seva primera classificació i com una branca de la família nilo-sahariana en la segona) diu: "Comparant-lo amb les llengües mandingo i amb vocabularis de les altres llengües més importants de la regió sudanesa, ens convencerem que el songhai és una llengua diferent"(2).

(1) PRICHARD, J.C. (1826), p.217

(2) PRICHARD, J.C. (1826), p.109

Adrien Balbi inclou una classificació geogràfica de les llengües africanes en el seu llibre Atlas Ethnographique du Globe ou Classification des Peuples Anciens et Modernes d'après leurs langues (1826). Balbi divideix les llengües africanes en cinc grups:

1. LLengües de la regió del Nil.

Aquest grup es subdivideix en les següents famílies:

Egípcia: Seguint l'opinió de Champollion, Letronn i Jomard, Balbi inclou aquesta família en el grup del Nil sense cap més justificació. Dels seus comentaris sobre aquesta família n'hi ha un de molt interessant referent a la relació Egipte-Africa negra: "Segons la important memòria àrab enviada per Bello, emperador dels Ful, a M.Clapperton, els habitants de Gober, una de les set províncies haussa (1) són els descendents dels coptes, els quals s'hi van establir tot conservant la llengua pròpia durant molt de temps"(2)

Semítica: Balbi inclou en aquesta família "totes les llengües que parlen els pobles més civilitzats d'Abissínia i que formen la branca abissínia d'aquesta gran família"(3).

Troglodítica (adaré)

Shiho-dankali

(1) Les set províncies haussa (ciutats-estat) són:Kano, Daura, Gobir(Gober), Katsina, Zaria, Biram i Rano.

(2) BALBI,A.(1826): Atlas Etnographique du Globe. Paris.

(3) BALBI,A.(1826), p.204

2. Llengües de la regió de l'Atlas.

La família atlàntica inclou el berber, kabil, tuareg, tibbo (?) i shilluk.

3. Llengües de la Nigritia marítima.

Inclou el Mandingo, aixanti, Ngumwba, ardrah i kaylee. Balbi creu que s'hi hauria d'incloure el ful.

4. Llengües de l'Àfrica Austral.

En aquest grup, Balbi distingeix cinc famílies, tres de les quals (congo, cafre i monomatapa) pertanyen actualment al grup bantu. Les altres dues són el gala i l'hotentot. Balbi justifica la inclusió de la família gala en aquest grup perquè: "aquesta nació és estrangera a Abissínia, on no es va establir fins el s.XVI"(1)

5. Llengües del Sudan.

Les observacions de les més diverses interrelacions en llengües africanes són constants en aquest període de transició i, a part de les ciutats, aquestes són les més importants:

John Philip escriu en el Missionary Register (1824):
"Les diferents llengües parlades des de la frontera de la nostra colònia fins als confins d'Abissínia, i de la desembocadura del Zambeze a la costa est d'Àfrica fins a la desembocadura del Congo a la costa oest resultaran ser diferents dialectes de la mateixa llengua".

(1) BALBI, A. (1826), p.224.

William Boyce en la seva introducció a la Grammar of the Bechuana Language d'Archbell (1837), distingeix les llengües hotentot de les boiximanes i les cafre (zulu) de les becuana (tswana).

Vivien de Saint-Martin indica l'any 1848 que el grup cafre-congo devia englobar les llengües de l'estuari de Gabon i les de les regions limítrofes al sud i a l'est.

John W. Appleyard publica l'any 1847 una sèrie d'articles en els quals distingeix la "classe click" i la "classe aliteral" dins de les llengües del sud d'Àfrica.

John Clarke a Specimens of Dialects (1848) compara llistes de 10 paraules en 294 llengües d'Àfrica de l'oest i afirma que aquestes estan relacionades amb les llengües del sud d'Àfrica.

Ludwig Krapf confirma en el Vocabulary of Six East African Languages (1850) que hi ha d'haver una llengua comuna a totes les llengües parlades des de l'Ecuador fins al Cap de Bona Esperança.

Finalment, una altra obra prou important d'aquest període és la introducció d'O.E. Vidal a la gramàtica ioruba de Crowther, el primer africà que va escriure una gramàtica de la seva llengua i un dels pioners en el reconeixement del to segons que diu Greenberg.

El mètode de Vidal consisteix en la comparació dels trets més rellevants del ioruba amb els d'altres llengües amb la finalitat de "situar-lo" entre elles. Ell ho ex-

plica així: "Faltant aquestes analogies que ens permetrien de connectar el ioruba amb els dialectes parents i així, per inferència directa, d'establir la seva posició entre les llengües d'Àfrica, encara és possible -per manca d'aquestes analogies- arribar a una conclusió negativa i excloure'l d'aquelles famílies etnològiques les característiques de les quals són prominents i definides i així potser després d'una sèrie d'exclusions arribar a un resultat satisfactori"(1).

Les característiques més importants del ioruba segons Vidal són les següents:

1 - Sistema regular i complet de prefixos amb els quals es formen els substantius. Aquesta característica és compartida pel kafir i sicuana(2) i el swahili. En mandingo la formació de substantius és similar però en lloc de prefixos s'utilitzen sufixos. Vidal cita aquí Latham, el qual creu que: "el valor d'una distinció d'aquest tipus, entre mètodes de formació inflexional en llengües diferents no és de gran importància"(3). També el wolof presenta aquesta característica i segons Vidal és la llengua que més s'assembla al ioruba en aquest aspecte. Tot i aquestes analogies, Vidal creu que el ioruba no es pot emparentar amb cap d'aquestes llengües ja que, com afirma Krapf, el

(1) CROWTHER, S.A. (1852): A Vocabulary of the Yoruba language. Together with introductory remarks by the Rev. O.E.Vidal. London. p.2

(2) Zulu i tswana

(3) CROWTHER, S.A. (1852), p.6

sistema de classificació dels substantius en llengües de la família sudafricana respon a la manera de veure la natura i això no és així en ioruba. Però sí que creu que el temne i el bullom -ambdues del grup atlàntic de Greenberg- estan emparentades amb les llengües del sud de l'ecuador.

2 - Sistema eufònic que regula la concordança del verb i del pronom. Vidal creu que aquest principi relaciona el ioruba amb totes les llengües africanes excepte el haussa.

3 - L'absència total de conjugació del verb. Aquesta característica oposa el ioruba a les llengües africanes que, segons Vidal, pel que fa al verb "han arribat a l'extrema perfecció en el sistema de conjugació semític"(1). Aquesta conjugació no apareix en wolof però en canvi "és remarcablement prolífic en les seves modificacions del verb"(2). Per a Vidal, admetre l'absència d'aquesta característica en ioruba suposa excloure'l de qualsevol relació directa amb les famílies que la tenen.

4 - Per últim, Vidal fa referència als ideòfons que ell anomena "adverbs de qualificació". La seva definició d'aquests elements és la següent: "cada adverbí de qualificació posseeix una idiosincràsia pròpia la qual l'incapacita per substituir el lloc d'un altre. Conté la idea de la paraula que qualifica tot i que, pel que fa a la forma

(1) CROWTHER, S.A. (1852), p.12

(2) CROWTHER, S.A. (1852), p.14

i derivació està totalment desconnectat d'aquesta paraula(1).
Toi i que la definició no sigui precisament acurada, els
exemples que dóna fan prou entenedor aquest aspecte de les
llengües africanes:

iggi ga fiofio l'arbre és molt alt

eiye fo tiantian l'ocell vola molt alt

"la paraula" fiofio " només es pot aplicar a la idea i
això quan el subjecte del qual es predica l'alçària està
connectat amb la terra i hi està dret; perquè quan la idea
d'alçària implica separació de la terra, aleshores s'ha
de fer servir un adverb diferent "tiantian"(2).

Segons Vidal, aquesta característica és pròpia només
del ioruba: "Aquesta característica singular de la llengua
ioruba és exclussiva i per tant no perdré temps comparant-
la amb els sistemes adverbials -siguin els que siguin-
d'altres llengües africanes"(3).

No és probable que si Vidal hagués comparat aquesta
característica amb altres llengües hagués arribat a alguna
conclusió diferent ja que els ideòfons són segurament la
part més intraduïble de les llengües africanes i en aquest
cas no hi ha mètodes comparatius que valguin, però els
ideòfons són molt freqüents en gairebé totes les llengües
africanes"(4),

(1) CROWTHER, S.A. (1852), p.15

(2) CROWTHER; S.A. (1852), p.16

(3) CROWTHER, S.A. (1852), p.17

(4) El terme "ideòfon" va ser introduït per Doke, el qual
els defineix com: "a vivid representation of an idea
in sound".

Tot i que un dels seus contemporanis afirma que "és evident que només mitjançant aquestes indicacions -de fet interessants- no es pot establir la filiació de les llengües"(1), és innegable que les tesis de Vidal són un antecedent del que seria la branca Niger-Congo de Greenberg.

2.2. La Polyglotta Africana.

L'obra de Sigismund Wilhelm Koelle (1823-1902)

Polyglotta Africana (1854) és un dels punts decissius en la història dels estudis africans. Aquesta obra, que va ser totalment innovadora en el seu temps, és encara ara una font d'informació de moltes llengües poc conegudes.

Koelle va aprofitar la seva estada com a missioner a Freetown a l'època en què molts esclaus eren retornats a Àfrica per recopilar dades de les llengües maternes dels esclaus. La seva obra comprèn llistes de 283 paraules en 156 llengües. La innovació no consisteix només en el fet que tot el material sigui de primera mà sinó també en que Koelle el va transcriure de manera uniforme segons el "standard alphabet" de Lepsius (2).

En la introducció a la Polyglotta, Koelle afegeix un intent de classificació segons el material al seu abast. Tot i que Koelle no indica quin mètode segueix per la

(1) POTT, F.A. (1854): "Sprachen aus Afrika's Innerem und Westen". ZDGM 8:413-441, p.440.

(2) Aquest alfabet va ser publicat l'any 1858.

classificació, aquesta pot ser considerada geogràfica, amb els següents grups:

- I. North-West Atlantic
- II. North-West High Sudan (Mandenga)
- III. Upper Guinea
- IV. North-East High Sudan
- V. Niger-Delta
- VI. Niger-Dschadda (Nupe)
- VII. Central-African
- VIII. South-African (Atam)
- IX-XI. South-African

Si bé la classificació de Koelle no és la part més important del seu treball, cal dir que aquesta ha estat recentment revaloritzada per Dalby. La classificació de Dalby serà comentada més endavant, però ja que utilitza els mateixos criteris que Koelle -aquests criteris són deduïts pel mateix Dalby a partir de la Polyglotta- cal considerar aquí la valoració que Dalby fa de la Polyglotta.

Segons Dalby(1), els principis metodològics adoptats per Koelle per la seva classificació són els següents:

- 1 - L'establiment de "grups" immediats basats en afinitat lingüística.
- 2 - L'establiment de "zones de referència" basades en una combinació de criteris geogràfics i lingüístics.

(1) DALBY, D. (1970): "Reflections on the classification of African Languages" ALS 11:147-171.

Amb aquests criteris, Dalby arribarà a una classificació "referencial" de les llengües africanes en tres zones: les llengües parlades al "cinturó de fragmentació subsahariana", les llengües parlades al nord d'aquest cinturó i les llengües parlades al sud d'aquest cinturó (vegeu Mapa 8).

Però Dalby va més lluny en la seva valoració de l'obra de Koelle i afirma: "la comparació amb la Polyglotta fa palès que els agrupaments geogràfico-estructurals generals de Koelle van ser utilitzats per Westermann com a base dels seus grups i d'aquí per Greenberg -via Westermann- com a base per les seves sub-famílies genètiques"(1). Dalby resol la contradicció plantejada per ell mateix (amb el mateix mètode s'arriba a una classificació diferent, amb mètode diferent s'arriba a una classificació semblant) dient que Koelle no parla de "famílies" mentre que Greenberg estableix una classificació genètica.

Al marge de la seva classificació, cal insistir en el valor que té el treball de Koelle pels estudis africans, alguns dels termes que ell va introduir (Mandingo, West-Atlantic, etc) encara són utilitzats i el material que ell va recollir ha estat constantment aprofitat. Tot i que Cust cregui que: "les seves dades no poden ser de cap utilitat si abans no passen per les mans d'algún classi-

(1) DALBY, D. (1970), p.158.

ficador expert i ni així i tot servirien de gaire"(1), el cert és que gairebé tots els africanistes parlen en algún moment de l'obra de Koelle. La següent mostra n'és una bona prova: Diu Meinhof: "Aquestes descripcions han estat del més gran valor científic, perquè a través d'elles vam tenir en molts casos les primeres notícies de llengües, ciutats, terres i rius"(2). Insisteix Johnston: "Considerant que en aquell temps el mapa d'Àfrica interior era absolutament mut, les seves delimitacions geogràfiques de les esferes ocupades per l'enorme quantitat de llengües que va transcriure són considerablement acurades, i han estat un gran ajut per a mi i altres autors recents sobre llengües bantu i semi-bantu"(3). I recentment, Welmers i Bendor-Samuel reclamen encara la seva vigència, dient aquest darrer: "a la Polyglotta Africana de Koelle es troben unes dotze llengües i dialectes gur, els quals representen la recolecció de material gur més útil a l'abast per l'estudi del període anterior a 1880"(4), i repicant-hi el primer: "Per un nombre de llengües, el millor indicatiu a l'abast àdhuc avui dia és la Polyglotta

(1) CUST, R.N. (1883): Le lingue dell'Àfrica. p.4

(2) MEINHOF, C. (1910) p.42

(3) JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A comparative study of the Bantu and Semi-Bantu Languages. Oxford. p.4.
Les llengües semi-bantu de Johnston corresponen, a grans trets, a les sudàniques.

(4) BENDOR-SAMUEL, J.T. (1971): "Niger-Congo, Gur"
CTL 7:141-178, p.141

Africana de Koelle de fa un segle. La fiabilitat de Koelle tenint en compte les condicions en què treballava, la velocitat amb què va acomplir la seva tasca i els limitats coneixements en aquest camp en el seu temps és poc menys que fantàstica, però no es pot negar que virtualment res en el treball de Koelle necessita revisió"(1).

A la vista d'aquests comentaris no crec que calgui insistir més en la validesa i qualitat de l'obra de Koelle.

2.3. De Bleek a Lepsius

El següent tomb en la història dels estudis africans està marcat per les obres cabdals respectives de tres autors: A Comparative Grammar of South-African Languages (1862-1869) de Bleek, Grundriss der Sprachwissenschaft (1877) de Müller i Nubische Grammatik (1880) de Lepsius.

L'aportació més important de W.H.I. Bleek (1827-1875) als estudis africans és el seu treball en llengües bantu -Bleek és, de fet, el fundador de la filologia bantu- però les seves observacions sobre altres llengües han fet que alguns africanistes (Hair, Köhler) el considerin com un precursor de Greenberg.

La seva obra A Comparative Grammar of South-African Languages vé a ser el compendi de tot el seu treball ante-

(1) WELMERS, W.E. (1973): African Language Structures. University of California Press. p.556.

rior. En la introducció explica els seus objectius: "Dirigir l'atenció dels comparatistes cap aquestes formes inferiors de llengua i establir les relacions en què es troben respecte de les llengües denotadores de sexe, més desenvolupades, és un dels objectius principals d'aquest treball"(1).

Tot i que Bleek diu explícitament que no indica els seus principis metodològics perquè "això el portaria massa lluny"(2), l'explicació de l'objectiu porta implícit el mètode: segons Bleek, les llengües estan dividides en llengües amb prefixos pronominals (famílies bantu, malaia, polinesa i papua) i llengües amb sufixos pronominals (hotentot, semita, egipci, indoeuropeu). Segons aquest principi, Bleek classifica les llengües del sud d'Àfrica en hotentots(3) i cafres, i deixa el boiximà sense classificar perquè no és prou conegut, tot i que creu que "la seva relació amb l'hotentot és, almenys, molt remota"(4). Pel que fa a l'hotentot, Bleek afirma que "els seus parents més propers es troben al nord d'Àfrica, mentre que la seva relació amb les altres llengües del sud d'Àfrica és potser encara més distant que amb el boiximà"(5).

(1) BLEEK, W.H.I. (1862-69): A Comparative Grammar of South African languages. London. p.xxi

(2) BLEEK, W.H.I. (1862-69), p.xi

(3) El terme "hotentot" vé, segons Maingard i Nienaber, d'una fórmula repetida molt comuna en les dances hotentot.

(4) BLEEK, W.H.I. (1862-69), p.1

(5) BLEEK, W.H.I. (1862-69), p.2

En les seves observacions sobre la família bantu, Bleek fa explícites les relacions sudan-bantu, que per ell formen una sola família per la qual proposarà el nom "bantu": "La llengua cafre pertany a una extensa família de llengües. Membres d'aquesta família -que nosaltres anomenem família bantu- estan també escampats per parts de l'oest d'Àfrica fins a Sierra Leone, on el bullom i el temne són cosins del cafre. Aquelles estan entremescaldes especialment amb membres de la família gur (ful, wolof, ga), la qual pertany a la mateixa família de llengües que la família bantu i forma amb ella la secció africana d'aquesta classe"(1). Ultra l'afirmació que les llengües bantu (cafre) estan emparentades amb el temne i el bullom (atlàntiques) cal remarcar aquí que Bleek ja va incloure el ful i el wolof en la mateixa família; en això coincideix amb Greenberg en un dels aspectes més renovadors d'aquest: la classificació del ful.

Referint-se a aquestes observacions, Köhler indica que "(Bleek) va ser el primer que es va ocupar de les relacions entre el bantu i les llengües del Sudan"(2), però com ja s'ha vist, aquestes relacions ja havien estat observades per Prichard i Vidal, i Bleek així ho reconeix en una nota a la seva introducció.

(1) BLEEK, W.H.I. (1862-69), p.2

(2) KÖHLER, O. (1975): "Geschichte und Probleme der Gliederung der Sprachen Afrikas". p.150.

El terme "bantu"(1) va ser introduït per Bleek, però el bantu de Bleek no correspon al grup de llengües que ara coneixem com bantu i que Greenberg inclou com un subgrup del grup Benue-Cross. Aquest grup era designat de maneres diferents segons els autors, en són alguns exemples els següents: família cafre (Prichard), llengües de l'Àfrica Austral (Balbi), cafre-congo (Saint-Martin), classe aliteral (Appleyard), etc. El mateix Bleek les anomena cafres i en la seva gramàtica comparada utilitza el "cafre" com a llengua base de les seves comparacions. Bleek explica així la raó del terme bantu: "que el prefix derivatiu i els pronoms d'aquest últim gènere (de noms personals en plural) siguin o bé "ba-" o la seva contracció, o qualsevol forma derivada d'aquest, és una de les característiques de la família de llengües bantu, les quals per aquest motiu han estat anomenades "llengües ba" pel Dr. H. Barth"(2).

Segons Knappert: "hauria estat més prudent que Bleek no hagués identificat senzillament les seves llengües ba-ntu amb les llengües ba de l'oest d'Àfrica de Barth, sinó que les hagués classificat juntes en una classe més gran. Això demostra que, tot i que Bleek cita Barth, no l'havia

(2) BLEEK, W. H. I. (1862-69), p. 3

(1) Bantu és el plural de muntu ("persona" en proto-bantu)

llegit amb prou compte de manera que no va parar esment que tant el significat com la funció del morfema oest-africà ba és diferent del ba en bantu. Però Barth ja havia arribat a la conclusió que les seves llengües ba havien d'estar emparentades amb les "llengües del sud d'Àfrica"(1). En qualsevol cas, que els dos grups estan emparentats és un fet generalment acceptat i que la influència de Bleek ha estat considerable ho demostren afirmacions com la de Cole: "Les set divisions de Bleek van fornir la base, l'any 1945, de la classificació de les llengües bantu en set zones i quatre sub-zones de Doke"(2)

Fianlment, Silverstein (3) ha fet notar que, tot i que es considera l'any 1862 com el de la introducció del terme "bantu", Bleek ja l'havia utilitzat l'any 1858 al publicar el catàleg The Library of Sir George Grey.

L'aportació de F.Müller (1834-1898) als estudis africans té dos vessants: d'una banda la seva classificació de les llengües africanes, la influència de la qual només arribarà a Cust (1883), i de l'altra les seves teories

(1) KNAPPERT, J. (1970): "The origin of the term 'bantu'" ALS XI:230-236, p.234.

(2) COLE, D.T. (1971): "The history of African Linguistics to 1945". CTL 7:1-29, p.10

(3) SILVERSTEIN, E.O. (1968): "A note on the term "Bantu" as first used by W.H.I.Bleek" AS 27:211-212,

sobre la relació entre les races que tindrà una gran influència en l'obra de Meinhof.

Pel que fa a la classificació, Müller parteix del principi segons el qual les llengües actuals tenen orígens diversos i, per això, es remunta a un estadi previ al lingüístic a l'hora de fer la seva classificació, és a dir, a la raça (1). La base de la seva classificació segons el tipus de cabell dels parlants, és la següent(2):

	A.Büschelhaarige
I. Wollhaarige	B.Vlieshaarige
	A.Straffhaarige
II. Schlichthaarige	B.Lockenhaarige

Al continent africà, el tipus I.B queda repartit entre les poblacions negres (Sudan) i les cafres (Bantu), i el tipus II.B comprèn les poblacions nuba i ful.

Les seves correspondències raça/llengua són aquestes:

<u>raça</u>	<u>llengües</u>
mediterrànida	semites i camites
ful	grup nuba-ful
negra	grup negre (sudànic)
cafre	família bantu
hotentot	grup hotentot/boiximà

(1) MÜLLER, F. (1876-1888): Grundriss der Sprachwissenschaft 4 vols. Wien.

(2) MÜLLER, F. (1868/1873): Die Reise der Österreichischen Fregatte Novarra um die Erde in den Jahren 1857-1859. Allgemeine Ethnographie 1873. Wien.

Segons Müller, quatre d'aquestes races eren originàries d'Àfrica i la mediterrànida havia vingut d'Àsia.

Però, com diu Köhler, més important que la divisió en cinc races dels habitants d'Àfrica són les seves hipòtesis publicades en la seva obra Über die Wanderungen der Rassen und Völker (1873). De les seves hipòtesis, aquestes són les que més influïran el treball de Meinhof:

- 1 - Els cafres vivien en un principi més al nord i van tenir contacte amb els camites.
- 2 - Els ful són originaris de l'actual territori berber des d'on es van escampar cap a l'oest fins Núbia.
- 3 - Totes les migracions de les races originàries del continent africà són degudes a la pressió dels camites.

Lepsius proposarà una hipòtesi radicalment diferent a la de Müller referida a les migracions africanes, i la seva opinió sobre la classificació de Müller no és menys radical: "Les raons aduïdes en favor de l'estabilitat del creixement del cabell contraposades amb l'experiència europea i, com veurem, amb l'africana, no m'han pogut convèncer; per tant, les classificacions de llengües basades en aquest principi no poden tenir cap sentit genealògic especial"(1). Tampoc Meinhof, tot i que es mostrés

(1) LEPSIUS, R. (1880): Nubische Grammatik. Mit einer Einleitung über die Völker und Sprachen Afrika's. Berlin. p.V

d'acord amb les hipòtesis sobre les migracions, comparteix els seus criteris per la classificació, i, comentant el treball de Müller, diu: "és curiós que allà on intenta fer resums, és on més sovint s'equivoca de manera evident"(1).

L'obra de Robert Needham Cust Sketch of the Modern Languages of Africa (1883), és, de fet, un recull de les teories sobre la classificació de les llengües africanes fins l'any de la publicació. Cust indica explícitament: "No tinc teories especials que em pertanyin i no sé prou per poder-me'n inventar; però tinc els ulls oberts per descobrir les fantasies d'un xarlatà i les bestieses de l'home que juga amb les paraules i les síl·labes pre treure'n afinitats obscures i impossibles"(2).

Pel que fa a la classificació, Cust adopta la de Müller i en el seu comentari a aquesta classificació les seves alusions a Lepsius són claríssimes: "La classificació de F.Müller, la única que comprèn el continent sencer, s'imposa segons la meva opinió. Aquesta no és acceptada universalment; és massa senzilla per a aquells que voldrien una classificació basada en la dificultat inextricable de la construcció o en els grans trets cardinals, com per exemple la presència o absència de la distinció de gènere. Per

(1) MEINHOF, C. (1911b): "Sudansprachen und Hamitensprachen" ZKS 1,3:161-166, p.162.

(2) CUST, R.N. (1883), p.99.

altres, que només reconeixen dos elements en les llengües d'Àfrica, l'element foraster del nord i l'element indígena del sud, aquesta classificació és massa complicada"(1).

D'aquesta època és també l'obra de Hartman Die Nigritier (1876) on estableix una classificació de les llengües d'Àfrica en tres grups (septentrional, oriental i occidental). Aquests tres grups i sobretot les relacions entre ells són un precedent de la classificació en tres grups de Lepsius, i les opinions de Hartmann sobre les migracions dels pobles a Àfrica influiran clarament sobre les teories d'aquell.

L'obra de Richard Lepsius (1810-1884), en la qual la teoria camita segueix marcant una tendència que Greenberg serà el primer a rebatre sense ambigüitat, estableix una hipòtesi totalment oposada a la de Müller pel que fa a les migracions dels pobles africans i classifica les seves llengües basant-se en criteris només lingüístics. Des seves tesis sobre la raça han fet que alguns autors les considerin com criteris per la classificació. En aquest sentit, hi ha un malentés que sembla haver-se estès, via Homburger, la qual afirma: "En la introducció a la seva gramàtica nuba publicada l'any 1880, Lepsius proposa una

(1) CUST,R.N. (1883), p.32.

altra classificació dels pobles africans; els boiximans i els pigmeus no serien autòctons, els bantu del sud i de l'oest representarien els negres primitius, les poblacions de la costa i del Sudan serien mestissos de negres i berbers"(1). En primer lloc, cal notar que Homburger parla de classificació de pobles i no de llengües; pel que fa als pigmeus (negrilles) no sé a què es refereix perquè Lepsius no els anomena; de qualsevol manera, els pigmeus parlen llengües que pertanyen a famílies lingüístiques molt diferents.

Però abans de confrontar la síntesi que fa Homburger amb el que realment va dir Lepsius, no vull perdre el fil d'aquest malentés, perquè l'opinió d'Homburger reapareix l'any 1971 a l'obra d'Houis Anthropologie linguistique de l'Afrique Noire: "Lepsius en la seva Introduction a la grammaire du Nubien, l'any 1880, proposa una altra classificació on s'afirma que boiximans i pigmeus no són autòctons, que els bantu del sud i de l'oest representen els negres primitius, que els indígenes del Sudan i de la costa occidental són mestissos de negres i berbers"(2). Davant d'aquest text, no puc estar-me de dir que, de plagiar, també se n'ha d'aprendre, perquè si el senyor Houis hagués

(1) HOMBURGER, L. (1941): Les langues négro-africaines et les peuples qui les parlent. Paris. p.290-291.

(2) HOUIS, M. (1971): Anthropologie Linguistique de l'Afrique Noire. PUF. Paris, p.28.

copiat fil per randa el que diu Homburger, hom prodria creure benèvolament en la casualitat, però és en les seves modificacions al text original on es fa palès que no coneix ni Lepsius ni la seva obra. Lepsius no va escriure cap Introduction à la grammaire du Nubien ni, pel que fa al cas, cap Einführung in die Nubische Grammatik, sinó una Nubische Grammatik. Mit einer Einleitung über die Völker und Sprachen Afrika's, on sí que proposa una classificació de les llengües que Houis confon amb la dels pobles que comenta Homburger (que, com ja es veurà, no és cap classificació), però la relliscada més incomprensible és la confusió de "la població de la costa i del Sudan" d'Homburger amb "els indígenes del Sudan i de la costa occidental", perquè és evident que Homburger s'està referint a la regió del Sudan, que inclou la costa occidental els habitants de la qual parlen les llengües mixtes de Lepsius que Westermann anomenarà sudàniques.(1).

Però el malentés no acaba aquí; l'any 1982 Iniesta insisteix: "Lepsius considerà bosquimans i pigmeus com pobles no autòctons, i col·locà els hotentots dins de les parles kushites; els bantu, més platirrins que els altres

(1) La regió del Sudan es dividia tradicionalment en "Sudan interior" i "Sudan marítim"; que el primer estés totalment colonitzat per França i el segon només en part pot ser la qüestió de fons en la divisió d'Homburger.

eren els negres primitius; els sudanesos esdevenien mestissos de berber, on el pulaar resultava una llengua negra l'ibificada i el haussa una llengua líbia (sic!). La barreja de criteris d'anàlisi feta per Lepsius impossibilita considerar-los seriosament"(1). De les "innovacions" d'Iniesta no s'arriba a entendre el (sic!) referit a la classificació del haussa, quan precisament Lepsius va ser el primer a excloure'l de les llengües "negres" (tot i ser parlat per una població negra) basant-se en criteris només lingüístics, i posteriorment Meinhof, Westermann i Greenberg han confirmat aquesta exclusió.

Potser aquesta crítica "a priori" és una manera de començar la casa per la teulada, però el treball de Lepsius és prou important com per a valorar-lo seriosament, tant pels seus encerts com pels seus errors, i no es poden posar en el mateix sac les objeccions al seu treball i els malentesos que no poden fer més que confondre.

Ultra la seva classificació de les llengües africanes, Lepsius va aportar també als estudis africans el seu "Standard Alphabet" que, com ja s'ha vist, Koelle va utilitzar per les seves transcripcions. Greenberg el valora així: "Aquest treball té un gran significat en la història de la lingüística i, en especial, de la lingüística afri-

(1) INIESTA, F. (1981): "El francès i les llengües negro-africanes" AI o:53-76, p.59.

cana. Perquè va demostrar que la nova ciència de la fonètica havia arribat a un punt en que era possible un sistema standard per representar el so basat en una anàlisi dels processos articuladoris"(1).

Quan Lepsius publica la seva Nubische Grammatik, ja era coneguda la teoria de Müller sobre la immigració camita i la seva classificació segons el tipus de cabell. Sobre aquest darrer punt, ja s'ha vist l'opinió de Lepsius i la seva opinió sobre la relació raça/llengua és ben explícita: "les llengües africanes no es poden separar fàcilment dels pobles que les parlen. Però d'entrada ha de quedar clar que els pobles i les llengües no es corresponen (2) de cap manera ni enlloc segons el seu origen o la seva interrelació, com encara en un grau massa alt s'acostuma a pressuposar"(3).

Lepsius no només creu que raça i llengua no tenen per què correspondre's, sinó que creu que la divisió d'aquesta pot determinar la divisió d'aquella: "Difícilment s'hagués arribat a dividir la gran família negro-africana, almenys si s'exceptúen els hotentots, en dues o més races originals, si no s'hi hagués afegit la diferència de les llengües i amb ella, de manera indiscriminada, l'antic preju-

(1) GREENBERG, J.H. (1965), p.218

(2) el subratllat és meu

(3) LEPSIUS, R. (1880), p.II

dici que poble i llengües s'han de correspondre"(1).

Un cop aclarida la seva postura envers la relació raça/llengua, Lepsius passa a explicar la seva teoria sobre les migracions africanes. Ell creu que la població original (2) d'Àfrica és la bantu, aquest poble ocuparia la zona que Lepsius denomina "primera" i que inclou tota la part del continent al sud de l'ecuador amb l'excepció dels hotentots.

La segona zona (Sudan) comprèn la regió entre el desert del Sàhara, l'ecuador i el Nil, i la tercera zona correspon al nord i nord-est del continent. Per Lepsius, les llengües de la segona zona són "un producte de la gran confrontació, en part hostil i en part pacífica, entre les llengües africanes originals i les asiàtiques immigrades"(3). Meinhof, que adoptaria la tesi de Müller, és explícit en aquest punt: "Considero aquesta hipòtesi totalment equivocada, però va ajudar a fer possible l'establiment de tres grans tipus de llengües a Àfrica"(4). De fet, com es veurà més endavant, si s'exclou la qüestió camita, Greenberg també creu en l'origen comú del sudànic i el bantu. La tendència d'ambdues famílies a perdre els afixos -molt més desenvolupada en les sudàniques-

(1) LEPSIUS, R. (1880), p. XII

(2) Ursprünglich. La traducció d'aquest terme per "primitiu" és part del malentès. (vegeu INIESTA op. cit.)

(3) LEPSIUS, R. (1880), p. XIX

(4) MEINHOF, C. (1910), p. 164

seria el que faria creure que són dues famílies diferents.

La classificació de Lepsius és la següent:

A. LLENGÜES NEGRES ORIGINALS

I. Llengües negres bantu

II. Llengües negres mixtes

B. LLENGÜES CAMITES

I. Egipci

II. Llengües líbiques (1.tuareg, 2.haussa)

III. Llengües cuixítiques

(IV). Hotentot

C. LLENGÜES SEMITES

I. Habeš

II. Àrab

Sobre la inclusió de l'hotentot en el grup camita, cal dir que Lepsius seguia el criteri de Bleek en la divisió de les llengües africanes en llengües amb gènere/llengües amb classes nominals; pel que fa a la seva relació amb les llengües cuixítiques, Lepsius diu: "Amb l'hotentot, segons el seu origen, tenim una llengua fonamentalment camita i precisament molt propera a la branca cuixítica"(1).

Per justificar la seva classificació, Lepsius indica els 12 punts que, segons ell, determinen la inclusió d'una llengua en un grup o en un altre. Aquests criteris poden

(1) LEPSIUS, R. (1880), p. LXXVIII

ser dividits en: morfològics (1,2,3), sintàctics (4,5,6,7, 8,9) i fonològics (10,11,12):

- 1 - Prefixos en llengües bantu, sufixos en les camites.
- 2 - Classes nominals en les llengües negres i distinció de gènere en les camites.
- 3 - Prefixos nominals en les llengües negres i sufixos nominals en les camites.
- 4 - Pronoms personals prefixats al verb en llengües bantu i pronomes personals prefixats o sufixats al verb en les camites.
- 5 - Concordança segons el prefix en bantu i residus d'aquesta concordança en llengües de la segona zona.
- 6 - Preposicions en llengües bantu i preposicions i postposicions en les camites.
- 7 - Regens-rectum en llengües bantu, connectats per una partícula que porta el prefix del regens, i rectum-regens o regens-rectum en les camites.
- 8 - Estructura SVO en llengües bantu i estructura VSO o SOV en les camites.
- 9 - L'estructura SVO de les llengües bantu pot ser modificada mitjançant un pronom objecte entre S i V.
- 10 - En bantu cada síl.laba té una vocal o és una nasal.
- 11 - El so inicial de paraules i síl.labes en bantu és sovint ampliat amb prefixos consonàntics (nasals)
- 12 - Les llengües africanes originals es caracteritzen pel to.

2.4. Altres teories.

Al final del s.XIX i principi del XX, els estudis africans estan marcats fonamentalment pels treballs descriptius, però en aquest període -entre Lepsius i Meinhof- hi ha dues aportacions remarcables a la classificació -les de Christaller i Schleicher- i el treball considerable de Leo Reinisch en els estudis cuixítics.

Johann Gottlieb Christaller (1827-1859) és considerat per molts autors com el fundador dels estudis tonals. També Bendor-Samuel (1) li atorga l'estatus de pioner en els estudis del grup gur.

Dues obres seves, Die Sprachen Afrikas (1890) i Die Völker und Sprachen Afrikas (1894), fan referència a la classificació de les llengües africanes. Christaller divideix també el continent en tres zones, cadascuna de les quals comprèn diferents grups de llengües:

- a - Terra dels camites: llengües líbiques, llengües camito-etiòpiques, llengües semites, llengües negres (nuba, teda).
- b - Terra dels negres: llengües bantu i sudàniques
- c - Terra dels hotentots: hotentots, boiximans o san.

I aquesta és la seva opinió sobre les relacions entre

(1) BENDOR-SAMUEL, J.T. (1971), p.142

els tres grups més importants: "Les llengües bantu són en molts punts, per exemple la construcció de paraules i frases, radicalment diferents de les llengües camites; les llengües sudàniques coincideixen en alguns d'aquests punts amb les llengües del sud, en d'altres, amb les camites"(1).

També Schleicher, en la seva obra Afrikanische Petrefakten (1891) proposa una teoria per la classificació basada en les diferents migracions a Àfrica.

A la primera migració, que venia d'Àsia Central, corresponen les llengües primàries (hotentots). Durant el període secundari, la migració va travessar el mar Roig i el Nil cap el sud i es va estendre cap a l'oest. Les llengües secundàries són les negres o sudàniques. Posteriorment -durant el període terciari- van arribar els bantu, les llengües dels quals són anomenades "terciàries" i, finalment, el període quaternari és el que correspon a la migració dels camites. Aquest període finalitza amb la migració dels egipcis amb la qual comença el temps històric.

(1) CHRISTALLER, J.G. (1894): "Die Völker und Sprachen Afrikas". MGG 13:1-18, p.8

3. LA PRIMERA MEITAT DEL S.XX.

L'interès per la classificació de les llengües africanes es va revifar a principis del s.XX amb dues obres cabdals: Die Sudansprachen (1911) de Westermann i Die Sprachen der Hamiten (1912) de Meinhof. Ambdós són considerats els capdavaners de l'escola alemanya, sota la influència de la qual es crearen posteriorment diferents escoles: l'anglesa, la sudafricana i la belga. Al marge d'aquestes, l'escola francesa intentava introduir teories alternatives a les de l'escola dominant sense arribar a gaudir de cap audiència considerable.

La raó de l'orientació diferent de les escoles no respon només als interessos dels seus caps sinó a una situació històrica ben definida. Les escoles neixen

Africa a comienzos del siglo XX

territorios

- británicos
- belgas
- españoles
- franceses
- italianos
- portugueses
- territorios alemanes repartidos después de 1918 entre Gran Bretaña, Bélgica, Francia y Unión Sudafricana.
- países independientes

1.000 km.

UNION SUDAFRICANA
Independiente en 1910,
miembro de la Commonwealth

KI-ZERBO, J. (1980): Historia del Africa negra.
 vol.2, p.646.

del s. XX només Etiòpia i Liberia eren independents, l'any 1910 Sudàfrica accedí a la "independència" seguida d'Egipte l'any 1922. La resta del continent se la repartien anglesos, alemanys, belgues, portuguesos italians i espanyols.

Tot i que com diu Ki-Zerbo: "entre les colonitzacions britànica i francesa hi ha una diferència molt més petita del que es creu"(1), és ben cert que el sistema de colonització germànic (indirect rule) es diferencia notablement del romànic en la qüestió lingüística. La política colonial britànica es basava en el control de les estructures tradicionals, per a això era imprescindible conèixer les llengües, i aquesta necessitat provoca la producció de gramàtiques, diccionaris, etc. De manera diferent, la política colonial "romànica" representada sobretot pels francesos, pretén "exportar" la cultura de la metròpoli a les "províncies" i en el seu esperit civilitzador només hi cap una llengua. El resultat més palpable d'aquesta política és la gran quantitat de material sobre llengües parlades a zones de colonització germànica i l'escassetat (quantitativa i qualitativa) del mateix per a llengües parlades a zones de colonització romànica.

(1) KI-ZERBO, J. (1980): Historia... p.663.

3.1. L'escola alemanya.

Com en la segona meitat del s. XIX (Koelle, Bleek, Lepsius), Alemanya jugarà un paper preponderant en els estudis africans d'aquest període. Meinhof i Westermann aplicaran els mètodes de la neogramàtica, el primer a les llengües bantu amb un èxit considerable, i Westermann a les llengües sudàniques. Aquest, degut a la gran heterogeneïtat del seu camp, va anar modificant les seves teories (1911, 1927 i 1940) i va acabar reconeixent el parentiu sudan-bantu.

Segons Wolff (1), en l'escola alemanya es poden distingir tres corrents principals: la filològica de Czermak, la lingüística de Meinhof i la pràctica de Westermann. Czermak era egipciòleg i representa els estudis orientals "on tot l'exòtic troba el seu lloc" (2), però el seu nom no va lligat a cap classificació.

L'obra de Carl Friedrich Meinhof (1857-1944) és considerable i abraça aspectes molt diferents, dels quals els més importants són la reconstrucció del Urbantu (3) i les seves teories per a la classificació.

(1) WOLFF, E. (1981a): "Die Erforschung der afrikanischen Sprachen: Geschichte und Konkurrenz". SA 17-44, p.33

(2) WOLFF, E. (1981a) p. 33.

(3) Mantinc la denominació "Urbantu" per tal de diferenciar-lo del Proto-bantu de Guthrie.

Meinhof aplica els mètodes dels neogramàtics per arribar a les formes urabantu reconstruïdes. En el seu mètode -explicat en dues de les seves obres fonamentals Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen (1899) i Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen (1906)-, estableix dos nivells: en el primer, que ell anomena inductiu, parteix de la comparació sistemàtica dels mateixos elements en llengües diferents per tal de deduir les formes originals corresponents. En el segon nivell -deductiu-, utilitza aquestes proto-formes per a deduir les formes d'altres llengües bantus.

En el primer nivell, Meinhof intenta trobar les lleis que determinen els canvis lingüístics, aquests canvis són de dos tipus:

1 - La mutació fonètica (Lautverschiebung): a un fonema en una llengua determinada en correspon un altre en una altra, i un tercer en una tercera, etc. A partir d'aquests s'ha d'establir quin era el fonema original. Per exemple:

	"enviar"	"tres"	"insultar"
swahili	-tuma	-tatu	-tuk-ana
sotho	-roma	-rarø	-roya
duala	-loma	-lalo	-loa
digo	-huma	-hahu	

el fonema swahili /t/ correspon a /r/ en sotho, /l/ en

duala i /h/ en digo, el fonema original podria ser /t/.

2 - Els fonemes d'una llengua poden ser modificats per vocals o semivocals properes o per nasals prefixades. Per exemple, en swahili les arrels següents són modificades així:

-pika (cuinar)	m-pish-i (cuiner)
-aka (construir)	mw-ash-i (paleta)
-lewa (embriagar-se)	m-lev-i (borratxo)

En el segon nivell, Meinhof, partint de les lleis ja descobertes, intenta trobar-ne de noves. Així, per exemple, si el fonema /k/ en swahili es palatalitza /ʃ/ per influència de /-i/, a tot arreu on es trobi /ʃ/ es pot deduir que originalment hi havia un fonema /k/ que ha estat modificat per /-i/.

Una de les lleis més famoses de Meinhof és la que ell anomena "lleï del ganda" i que posteriorment Doke(1) anomenarà "lleï de Meinhof" al constatar que aquesta lleï es compleix en altres llengües (kwanyama, bamba, ^olamba i altres). Meinhof la formula així: "Quan dues síl.labes successives comencen ambdues per una nasal seguides d'una consonant sonora, la sonora de la primera síl.laba es perd"(2). En ganda, per exemple:

(1) DOKE, C.M. (1935b): Bantu Linguistic Terminology. London. p.144.

(2) MEINHOF, C. (1912-13): "Dissimilation der Nasalverbindungen in Bantu" ZKS 3:272-273.

$n + \eta > \eta \eta$

$n + l > n\bar{l}$

$n + b > nb$

que quan s'aplica la llei de Meinhof esdevenen / η /, / n / i / m / respectivament.

Meeussen, que proposa anomenar la llei "regla de Meinhof" perquè, segons diu: "estem tractant regularitats que sembla que són molt restringides en el temps i l'espai"(1); especifica que:

- 1 - la nasal que queda és doble o llarga, i
- 2 - la regla s'aplica només en el cas de / b /, / l/r / i / $(y-)/g$ / que tenen correspondències directes en altres llengües bantu, però no en el cas de / d / i / j / que no tenen aquestes correspondències.

Segons Meeussen, això indicaria que la regla en ganda no pertany a les innovacions més recents, tot i que més endavant indica que des d'un punt de vista comparatiu, no es pot treure cap conclusió de l'existència de la regla de Meinhof en diferents llengües bantu.

Posteriorment, M.R.Johnson (2) reprèn la qüestió i presenta la reconstrucció històrica de la llei de Meinhof en dos estadis. En el primer, la llei hauria operat com un procés de reducció assimilatòria, afectant consonants sonores prenasalitzaes amb la condició "anterior a con-

(1) MEEUSSEN, A.E. (1962): "Meinhof's rule in Bantu" ALS 3:25-29, p.25

(2) JOHNSON, M.R. (1979): "The natural History of Meinhof's law in Bantu". SAL 10,3:261-171,

sonants prenasalitzaes en la sil.laba següent". En el segon estadi, la condició es generalitzaria a "anterior a qualsevol nasal". Tot i que la llei ha estat considerada trad_uicionalment com de "disimilació", Johnson creu que "el principi fonètic actiu en el fons de la llei va ser, de fet, un cas d'assimilació dins del segment afectat"(1).

Pel que fa a la valoració que el propi Meinhof fa de la seva reconstrucció del Urbantu, és francament optimista. Tot i que afirma que "és obvi que una reconstrucció de la forma original mai pot donar resultats absolutament definitius"(2), no per això dubta d'haver "reconstruït una forma de llengua no totalment fictícia, que mai ha existit, sinó una que pot ben bé haver estat una llengua parlada en una època o en una altra"(3).

Meinhof és molt més prudent en les seves afirmacions referides a la classificació de les llengües bantu i admet explícitament que no intenta fer cap classificació perquè si es volia basar només en criteris lingüístics, no hi havia material suficient. Tot i això, indica que

(1) JOHNSON, M.R. (1979) p.269.

(2) MEINHOF, C. (1929): "The basis of Bantu philology" Africa 2:39-56, p.45

(3) MEINHOF, C. (1929) p.45.

alguns aspectes fonètics de les llengües bantu poden ser importants a l'hora de la classificació ja que es troben normalment només en una zona des d'on s'escampen a les altres llengües. Els aspectes que ell creu que s'haurien de tenir en compte són:

- 1 - La palatalització d'una consonant inicial sota la influència d'una vocal /i/ prefixada anteriorment.
- 2 - La llei de Dahl de la dissimilació: "Quan dues síl·labes successives contenen ambdues una consonant aspirada, la primera perd l'aspiració i se sonoritza".
- 3 - La dissimilació en compostos nasals (lleï de Meinhof).
- 4 - L'assimilació de les nasals.

Es indubtable que el treball de Meinhof en gramàtica comparada segueix essent bàsic en els estudis bantu, però la seva obra no es limita a la bantuística i al voler ampliar el camp de les seves comparacions, afegint criteris extralingüístics i partint de pressupòsits que posteriorment s'ha demostrat que són falsos, Meinhof arribarà a la part més contestada de la seva obra, la qual va provocar la famosa afirmació de Greenberg: "Utilitzant els mètodes de Meinhof, hom podria provar que l'algonkí és camita"(1).

(1) GREENBERG, J.H. (1966): The languages of Africa p.30

Aquest vessant del treball de Meinhof es manifesta fonamentalment en la seva obra ja esmentada Die Sprachen der Hamiten (1912). L'any abans havia publicat dos articles en la mateixa línia "Sudansprachen und Hamitensprachen" i "Das Ful in seiner Bedeutung für die Sprachen der Hamiten, Semiten und Bantu". Posteriorment es reafirmarà en les seves opinions en "Die afrikanische Klassensprachen und ihrer Bedeutung für die Geschichte der Sprache"(1931), Die Entstehung flektirender Sprachen(1936) i "Die Entstehung der Bantusprachen"(1938).

Quan, l'any 1911, Meinhof publica els seus articles sobre els camites, no inaugura cap tradició en la divisió dels pobles africans: la influència de les teories de Müller, Lepsius i Schleicher es deixa veure fins i tot en un llibre anterior Die moderne Sprachforschung in Afrika(1910), en el que Meinhof, en un capítol dedicat a les llengües africanes ja diu: "Quan considero els pigmeus i els boiximans els habitants més antics d'Àfrica, també crec que, al contrari, els habitants de les terres al nord del Sàhara van ser els immigrants més tardans (...) Pertanyen a la raça blanca caucàsica, encara que aci i allà el color de la seva pell, a causa de la barreja amb sang negra, ha agafat una mica de color"(1). Aquests immigrants que havien agafat "una mica de color" no són altres que els

(1) MEINHOF, C. (1910): Die moderne Sprachforschung in Africa. Berlin. p.45.

camites, les llengües dels quals també són -segons Meinhof- semblants a les caucàsiques: "donem a aquest grup el nom de llengües camites en oposició a les semites, però aquí no s'ha de pensar en negres sino en gent que, com a molt, s'ha ennegrit"(1).

On es distancia de Müller és en la classificació del ful. Meinhof trenca el grup nuba-ful de Müller i inclou el nuba en el grup sudànic i el ful en el camita perquè "el ful potser és el pont entre les llengües camites i les bantu"(2).

En el seu article "Sudansprachen und Hamitensprachen", Meinhof comenta les hipòtesis de Müller i Lepsius, mostrant el seu desacord amb el segon i reforçant les opinions del primer: "El bantu no representa el proto-nigrític, no puc passar per alt les seves connexions amb el ful i les llengües camites, sinó que les llengües sudàniques són el proto-nigrític i el bantu és una llengua mixta de pare camita i mare nigrítica"(3). o

En el segon article de 1911, Meinhof reprèn la qüestió del ful i la seva possible connexió amb l'origen dels bantu, i després de comparar el ful amb altres llengües

(1) MEINHOF, C. (1910), p.46

(2) MEINHOF, C. (1910), p.48

(3) MEINHOF, C. (1911b): "Sudansprachen und Hamitensprachen". ZKS 1,3:161-166, p.164-165.

es reafirma en la seva opinió que "amb el ful se'ns presenta un pont cap a les curioses llengües bantu, i no podem evitar més la feina d'aclarir finalment les relacions de les llengües camites i semites amb el bantu"(1).

L'audàcia de Meinhof en la teoria camita arriba a un dels seus punts més àlgids amb Die Sprachen der Hamiten. En aquest llibre compara set llengües i justifica així la seva elecció:

- 1 - Ful: com la forma probablement més antiga accessible d'una llengua camita. És molt propera a l'Urbantu.
- 2 - Haussa: com exemple d'una llengua camita de l'oest del continent, influïda pel sudànic.
- 3 - Shilluk: com a mostra del grup berber.
- 4 - Bedaue: com la llengua més nòrdica de les camites de l'est.
- 5 - Somali: com una de les llengües més al sud de les camites de l'est i que és més coneguda.
- 6 - Massai: com a mostra d'una llengua camita de l'est antigament influïda pel sudànic.
- 7 - Nama: com exemple de les llengües hokentot, amb gran quantitat d'elements boiximans.

(1) MEINHOF, C. (1911a): "Das Ful in seiner Bedeutung für die Sprachen der Hamiten, Semiten und Bantu"
ZDMG 65:177-220, p.220.

Per Greenberg, l'esforç de Meinhof per incloure pobles molt allunyats de la zona camita tradicional -els ful, massai i hotentots- és una prova que "la teoria camita tenia implicacions innegables de superioritat racial camita"(1) i en la seva classificació atacarà frontalment la teoria de Meinhof repartint les "llengües dels camites" en les seves quatre grans famílies: el ful aniria a raure a la níger-kordofanesa, el shilluk i el massai a la nilo-sahariana, el haussa, el bedauye i el somali a l'afroasiàtica i el nama a la khoisan.

El fet és que Meinhof no va arribar -perquè difícilment hi podia arribar- als resultats obtinguts en el seu treball comparatiu en bantu i no va poder reconstruir cap forma original "Urhamitisch". Tot i això, arriba a aquestes conclusions:

- 1 - Les llengües camites es distingeixen fonamentalment i per principi de les sudàniques.
- 2 - Les llengües camites presenten una forma que en la seva construcció permet de relacionar-les amb les semites i les indogermàniques.
- 3 - No es poden negar les relacions de les llengües camites amb les bantu.

(1) GREENBERG, J.H. (1965), p.222.

L'any 1931 torna al tema de l'origen dels bantu sense haver modificat les seves opinions: "Tinc els pobles que parlen llengües amb classes nominals per gent d'una raça que originalment es diferenciava molt dels africans foscos, aquests pobles van arribar amb els seus ramats a Àfrica i es van fer els amos dels africans agricultors"(1).

El pas del temps sembla que només el va fer reafirmar-se en la seva teoria i l'any 1936 afirma: "S'ha de comptar amb la possibilitat que en alguns casos no es tracti de formes antigues de transició sinó de formes mixtes més tardanes. I això s'ha de donar per cert en les llengües camites relacionades amb el ful i el bantu tal i com s'ha provat de moltes maneres. Però sobretot no es pot negar la relació de les llengües camites amb les semites"(2).

Finalment, l'any 1936, en un article en el que fins i tot en l'estil es mostra molt més segur, -en aquest context no es pot oblidar la situació del moment a Alemanya (3)- Meinhof reprèn la qüestió de l'origen de les

(1) MEINHOF, C. (1931): "Die afrikanischen Klassensprachen und ihre Bedeutung für die Geschichte der Sprachen" Scientia 50:165-173, p.167.

(2) MEINHOF, C. (1936): Die Entstehung flektierender Sprachen. Berlin. p.105.

(3) Aquest fet és passat per alt gairebé per tothom, no sé si com una part del "Nie wieder!" o perquè realment no es creu que l'Alemanya de Hitler fos un fet determinant.

llengües bantu: "Actualment estem convençuts que les llengües negres genuïnes són parlades al Sudàn, on també viu la gent més negra, i que el bantu no és la llengua dels dominats del centre i el sud d'Àfrica, sinó la llengua dels amos"(1). La raó d'aquest convenciment la dona tot d'una: "Sabem que van ser els amos ramaders els qui van portar la gramàtica bantu, altament desenvolupada i testimoni d'un gran seny(2) i la van imposar als agricultors"(3). La qüestió del "seny" no és trivial perquè "quan en bantu, a diferència de les llengües sudàniques, no hi ha una simple denominació de les coses, sinó una divisió de conceptes en categories generals determinades, això és obra del seny. Aquí no es fa servir només el pensament, sinó que s'aguditza el seny, i per tant es té el dret de designar el bantu com la llengua més elevada"(4). Però el seny -ja ho sabem- no és patrimoni de tothom i "l'obra d'art que és aquesta gramàtica no hagués pogut ser concebuda per les classes inferiors negres, sinó que va ser portada a Àfrica pels amos dels Urbantu i imposada als negres dominats"(5). Així que ja

(1) MEINHOF, C. (1938): "Die Entstehung der Bantusprachen" ZfE 70:144-152, p.145.

(2) von starkem Urteil zeugende

(3) MEINHOF, C. (1938), p.145

(4) MEINHOF, C. (1938), p.145

(5) MEINHOF, C. (1938), p.146

sabem "quina mena de senyors eren els que van portar a Àfrica la gramàtica bantu amb la seva lògica inexorable"(1).

Tot i que hi ha coses que es comenten soles, Greenberg va desmuntar peça a peça tota aquesta teoria, tant en el seu aspecte lingüístic com en l'etnològic. L'oposició a Meinhof en la mateixa escola alemanya va ser molt més tímida -Westermann no s'hi va enfrontar mai directament- i durant aquest període era Meinhof el que controlava gairebé tots els àmbits dels estudis lingüístics africans. L'escola francesa -Homburger sobretot- representava l'oposició real a Meinhof, també en bantu comparat, però mai es va arribar a fer un lloc rellevant entre les diferents tendències de l'època.

Contemporani de Meinhof, Diedrich Hermann Westermann (1875-1956) és l'altre gran representant de l'escola alemanya, i, dins de l'escola, del seu corrent "pràctic". Aquest corrent que ell -que havia estat missioner a Togo- representa, és justificat així per Wolff: "L'èxit en el treball missional i administratiu pressuposa coneixements sobre les formes culturals i socials, les nocions de justícia i les religions"(2). Per a Westermann, la clau per comprendre la cultura africana eren les llengües i això

(1) MEINHOF, C. (1933), p.152

(2) WOLFF, E. (1981a), p.33.

explica la seva gran producció de gramàtiques, diccionaris, traduccions, etc. i d'altres treballs sobre les religions, estudis antropològics, etc. Són notables els seus treballs sobre l'ewe, un d'ells publicat a Barcelona l'any 1917 (1) on Westermann va fer estada durant la primera guerra mundial.

La seva aportació a la classificació s'inaugura amb Die Sudansprachen (1911) on, seguint el mètode de Meinhof, intenta demostrar que totes les llengües que no pertanyien a cap de les famílies més o menys definides (senita, camita, bantu i boiximà) pertanyien a la mateixa família, la qual ell anomena sudànica i que correspon a les llengües mixtes de Lepsius tret del ful al qual Meinhof havia donat l'status de llengua pont entre el bantu i el camita. Les llengües comparades en aquest treball són: de l'oest, ewe, twi, ga, ioruba i efik; i de l'est, kunama, nuba i dinka.

Westermann anirà modificant les seves hipòtesis amb el temps i Greenberg acabarà afermant la divisió entre les llengües de l'oest i de l'est, classificant-les en famílies diferents: les de l'oest s'inclouran en la branca Niger-Congo i les de l'est en la família nilo-sahariana. Westermann, de fet, no va ser gaire radical en afirmar

(1) Phonetisches aus dem Ewe. Barcelona 1917.

la unitat de la família sudànica: "De qualsevol manera no és sempre tan extens (el material a l'abast) com per arribar a resultats segurs com seria desitjable. Això és cert especialment per a les llengües de l'est. Per això el resultat de la investigació en aquestes no és tan satisfactori com en les de l'oest"(1).

Per a reconstruir l'Ursudanic, Westermann compara 323 lexemes. En el seu treball comparatiu gairebé per a totes les formes dóna exemples de les llengües de l'oest i molts menys de les de l'est. Fent un càlcul estadístic molt senzill de la freqüència dels exemples en cada llengua sobre 21 lexemes, els resultats són aquests: eve (10), twi (11), ga (9), ioruba (9), efik (4), kunama (4), nuba (3) i dinka (4).

En el seu treball de 1927 Die westlichen Sudansprachen und ihre Beziehungen zum Bantu, limita el seu estudi a les llengües de l'oest i demostra que formen una unitat genètica, subdividint-la en diferents grups: kva, Denue-Cross, Togorest, gur, Atlàntic-oest i mande. Al mateix temps, indica que aquesta família està emparentada amb el bantu. Els elements que el fan suposar aquest parentiu són els afixos de les classes nominals:

(1) WESTERMANN, D. (1911): Die Sudansprachen. Berlin. p.3

- 1 - o-/u- en la classe de les persones o éssers animats en singular.
- 2 - ba- en el plural de la classe de les persones.
- 3 - a- (ma-) per líquids i col·lectius.
- 4 - li- per la classe dels objectes en singular.
- 5 - a- en el plural de la classe li-.
- 6 - ki- per arbres, fusta, etc.

En un article posterior, "Nominalklassen in westafrikanischen Klassensprachen und in Bantusprachen"(1935), Westermann amplia aquest aspecte comparant els afixos dels grups Togorest, gur i Atlàntic-oest amb el bantu. Pel que fa a les interrelacions entre els grups, Westermann indica els diferents graus de parentiu: "Les llengües sudàniques amb classes nominals no formen una unitat en el mateix sentit que les bantu, sinó que cada grup forma una unitat tancada amb característiques pròpies. Pel que fa al seu sistema de classes nominals, les llengües analitzades aquí del grup Atlàntic-oest i del Togorest estan estretament emparentades, la relació d'aquestes amb el grup gur i el Benue-Cross és menys estreta, mentre que les kordofaneses queden fora"(1).

(1) WESTERMANN, D. (1935): "nominalklassen in westafrikanischen Klassensprachen und in Bantusprachen". MSOS 38:1-53, p.31.

L'any 1940, Westermann publica una classificació general de les llengües africanes:

I. Llengües khoisan

II. Llengües negres

1. Llengües del Sudàn
2. Llengües bantu
3. Llengües nilòtiques

III. Llengües camito-semítiques

1. Llengües camites
2. Llengües semites

En aquest treball es comencen a notar les discrepàncies amb Meinhof, tot i que no les manifesti obertament. La inclusió de les llengües hotentot i boiximanes en el mateix grup (khoisan) és una mostra d'aquestes discrepàncies. Westermann la justifica així: "... constitueixen una unitat lingüística, tot i que alguns trets particulars caracteritzen cada grup. Un d'aquests és la distinció de gènere masculí i femení en els noms i pronoms en hotentot, mentre que el naron és la única llengua boiximana que fa aquesta distinció"(1).

Pel que fa a les sudàniques, Westermann reconeix que "aquest nom designa llengües d'un tipus comú, però la seva unitat d'origen (o genètica) només s'ha demostrat en part"(2). També el ful és inclòs dins del grup semi-bantu (una sub-

(1) WESTERMANN, D. (1940): "Die Sprachen Afrikas". Essen p.447.

(2) WESTERMANN, D. (1940), p.449.

divisió del sudànic), però, tot i els seus dubtes, encara inclou les llengües est-sudàniques de 1911 en la secció nigrítica de les llengües del Sudàn.

En els últims anys de la seva vida, Westernmann va col.laborar molt activament en els treballs de l'Institut Africà Internacional (IAI) del qual va ser director. Una part molt important d'aquesta col.laboració és la seva aportació a The Handbook of African Languages, que serà comentat més endavant. També des del seu càrrec va "benir" la classificació de Greenberg mostrant-se d'acord amb tots els seus trets fonamentals.

Entorn d'aquests dos pilars de l'escola alemanya, altres africanistes realitzaven llur tasca durant la primera meitat del s.XX.

Contemporanis de Meinhof, amb destins molt diferents, són Dempwolff i Heepe. O.Dempwolff (1871-1938) és citat contínuament per Meinhof degut a l'aplicació que va fer del seu mètode, sobretot del segon estadi (deductiu) a les llengües de l'est i el sud del continent i, sobretot, a les austroasiàtiques. Dempwolff pot ser considerat també un precursor de Greenberg en la inclusió del sandawe(1) en la família khoisan; com fa notar Van Bulck:

(1) Llengua del grup khoisan parlada a Tanzània.

"O.Dempwolff, l'any 1916, insistí sobretot en les concordances entre el sandawe i el dialecte hobentot parlat pels dama. Presenta el sandawe com un residu del substrat boiximà que hauria estat cobert per una invasió de pastors vinguts de l'est"(1).

M.Heepe (1887-1961) no va tenir tanta sort quan s'enfrontà amb Meinhof en un article publicat l'any 1920 "Probleme der Bantusprachforschung in geschichtlichem Überblick" on afirma que "entre altres, he arribat a la hipòtesi que el grup de fonemes sonors originals que Meinhof considera com fricativs (f,l,v) també poden ser considerats (ex)plosius". Meinhof va publicar una rèplica molt severa que després va rectificar parcialment, però va arribar a demandar Heepe judicialment i, segons Möhlig(2), aquest conflicte va perjudicar molt la carrera de Heepe.

Un altre contemporani de Meinhof, tot i que el seu treball és absolutament independent, és A.Drexel (1889-1977). Drexel proposa una classificació alternativa de les llengües africanes en una sèrie d'articles "Gliederung der Afrikanischen Sprachen"(1921-1925) on distingeix onze grups (Khoïn, Wule, Ngo-Nke, Man-fu, Bantúid, Bantu, Ful, Bornu, Haussa, Nilòtic i Camític). La seva classificació

(1) VAN BULCK, G. (1952b): "Les langues khoïn", p.938

(2) JUNGRATHMAYR, H. und MÖHLIG, W.J.G. (eds.) (1981): Lexikon der Afrikanistik. Berlin. p.108.

no ha tingut cap rellevància tret de dins del seu cercle, però cal dir que mai ha estat degudament analitzada. Una raó perquè hagi estat deixada de banda podria ser que, com ell diu explícitament, no intenta fer cap classificació només lingüística, sinó també antropològica.

Altres membres de l'escola alemanya són W. Bourquin (1879-1974), el qual va ampliar el treball de Meinhof en Neue Urbantu Wortstämme (1923). H.A. Klingenberg (1886-1967), el qual en el seu article "Zur Entstehung des Klassensprachentyps in Afrika" proposa molt discretament una teoria sobre l'origen de les classes nominals alternativa a la de Meinhof. Segons Klingenberg "les llengües amb classes nominals són els últims membres d'una sèrie de desenvolupaments, les formes originàries de la qual, i els seus membres intermedis encara són presents a Africa"(1). Segons la seva hipòtesi "no es pot establir un contingut conceptual únic per a totes les classes. En vista del contingut de les classes, molt sovint molt heterogeni, es fa difícil creure en una "lògica inexorable"(2).

B. Struck (1888-1971) en el seu article "Somatische Typen und Sprachgruppen in Kordofan"(1920), intenta relacionar els diferents grups de llengües del Kordofan amb

(1) KLINGENBERG, A. (1958): "Zur Entstehung des Klassensprachentyps in Afrika". MIO 6,1:112-277, p.112

(2) KLINGENBERG, A. (1958), p.119.

diferents grups somàtics, ja que, segons que diu, "a cada tipus de llengua diferent, correspon un grup somàtic diferent". I E. Zyhlarz (1890-1964) considerava que les llengües camites (de les quals el berber era el representant històricament més pur) tot i ser molt diferents entre elles, pertanyien al mateix grup que les semites.

G. Spannaus dóna també la seva opinió sobre la teoria camita en el seu article "Historisch-Kritisches zum Hamiten-Problem in Afrika"(1929). Segons Spannaus "dels tres conceptes camites, que només es corresponen en part en el seu contingut, l'antropològic és el més estès i potser el que té més possibilitats, mentre que el lingüístic té el privilegi de ser el més clarament consolidat i, per tant, el que pot ser passat per alt més fàcilment. Del cultural em sembla que només la ramaderia és una característica amb fonament segur"(1).

L'escola alemanya va perdre el seu status de mare omnipotent de totes les escoles i castigadora implacable de tots els dissidents durant la segona guerra mundial, permetent un breu període de liderat a l'escola anglesa fins que l'escola americana surt a escena amb la classificació de Greenberg. Però els estudis africans segueixen

(1) SPANNAUS, G. (1929): "Historisch-kritisches zum Hamitenproblem in Afrika" p.192

el seu curs a Alemanya i el salt generacional està representat a Hamburg per J.Lukas, a Colònia per O.Köhler i a Marburg per E.Dammann. Una part del treball de Lukas ha de ser inclòs encara en aquest període: Köhler publica la major part de la seva obra en el període post-Greenberg i Dammann, tot i el seu treball considerable en llengües bantu, no proposa cap classificació.

J. Lukas (1901-1980), en el seu article "Über den Einfluss der hellhautigen Hamiten auf die Sprachen des zentralen Sudan"(1936) on indica alguns trets (gènere gramatical, formes pronominals, formació del plural i construcció del verb) que, segons ell, demostrin la influència del camita sobre les llengües del Sudan Central, classifica les llengües camites de la manera següent:

1. Dialectes berbers
2. Llengües cuixites
3. Llengües nilo-camites
4. Llengües txado-camites (haussa)

Tres anys més tard, en un altre article "Die Verbreitung der Hamiten in Afrika"(1939), Lukas modifica l'afirmació de Meinhof que l'hotentot era una llengua camita: "Es conegut que els camites es van escampar molt per Àfrica i per exemple la llengua dels hotentots de Sudàfrica va ser molt influïda per ells"(1)

(4) LUKAS, J. (1939): "Die Verbreitung der Hamiten in Afrika". Scientia 33:108-118, p.108.

Com es veu, el mite camita havia fet fortuna entre un sector important d'africanistes, fins i tot, arriba a dir Lukas: "També el meroític, la llengua del regne de Meroe es reconeix ara, de manera definitiva, com a camita, més exactament com a est-camita"(1). De manera tan definitiva que l'any 1975, Oliver i Fagan escriuen: "Encara no sabem quines llengües eren parlades al regne de Meroe, ni tan sols com s'hauria de classificar la llengua meroítica central; per`sembla que la població estava formada almenys per tants elements negres com afroasiàtics"(2).

Lukas, que és un bon símbol de la transició que patien l'escola alemanya i totes les seves filles a partir de la classificació de Greenberg, (l'escola francesa va quedar al marge), va modificar la seva postura de manera considerable i, tot i que en un article de 1956 només cita Greenberg en una nota, diu explícitament: "Almenys hem après una cosa en els ultims decennis: que el problema de la classificació de les llengües africanes, en especial de les llengües sudàniques, és molt més complicat del que hom pensava a principis del nostre segle"(3).

(1) LUKAS, J. (1939), p.108

(2) OLIVER, R. and FAGAN, B.M. (1975): Africa in the Iron Age. London. p.6

(3) LUKAS, J. (1956): "Der gegenwärtige Stand der Gliederung der westsudananischen Sprachen" Tribus NF 4-5:87-93 p.87.

3.2. Els epígons de l'escola alemanya.

Al mateix temps que l'escola alemanya vivia la seva "edat d'or", en altres països amb colònies africanes i a Sudàfrica s'anaven creant escoles noves amb directrius semblants a les de l'alemanya, però mentre que el cercle creat entorn de Meinhof era molt més compacte, les altres escoles es caracteritzen en certa manera per la mobilitat dels seus membres. En aquest sentit pot ser poc entenedor el concepte d'escola que han adoptat diferents autors (Alexandre, Wolff, etc) i que jo mantinc aquí per poder delimitar el funcionament autònom de cadascuna.

En el cas de l'escola anglesa, la seva fundadora Alice Werner segueix fidelment els postulats de Meinhof, i M.A.Bryan, de la generació posterior, col.laborarà activament amb Westermann. Un deixeble de Werner, C.M.Doke, és el membre més representatiu de l'escola sudafricana i cal citar-hi també Van Warmelo, deixeble de Meinhof.

L'escola belga, que no serà inclosa aquí perquè no va aportar gairebé res quant a la classificació, té com a membre més representatiu Meeussen (1912-1978). El també belga Van Bulck (1903-1966) pot ser considerat membre de l'escola anglesa ja que va realitzar part dels seus estudis a la School of Oriental and African Studies (SOAS) de

Londres i va col.laborar en diferents treballs del IAI.

3.2.1. L'escola anglesa.

L'escola anglesa desenvolupa les seves activitats entorn de dues institucions fonamentals: la School of Oriental and African Studies i l'International African Institute. A la primera, A. Werner va inaugurar els estudis africans l'any 1921 i l'IAI va ser fundat l'any 1926 dirigit per Westermann i Delafosse, el qual va ser substituït a la seva mort per Labouret. Al marge d'aquestes institucions, alguns funcionaris a les colònies es dedicaven també a la confecció de gramàtiques, diccionaris, etc. D'entre aquests funcionaris es poden destacar per la seva aportació a la classificació Johnston i Migeod.

Sir Harry Johnston (1858-1927) en la seva obra Comparative Study of the Bantu and Semi-Bantu Languages (1919-22) intenta classificar les llengües bantu i semi-bantu. Les llengües semi-bantu de Johnston corresponen a grans trets a les llengües sudàniques. Per Johnston "no es pot confondre cap llengua bantu amb cap membre de qualsevol altra família lingüística africana"(1) i justifica així el nom de "semi-bantu": "Curiosament, hi ha llengües al sud del

(1) JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A Comparative Study of the Bantu and Semi-Bantu Languages. Vol.I. Oxford. p.17.

Kordofan, a Nigèria, a l'extrem de la costa d'or o a la regió de Sierra Leone, la sintaxi o construcció de les quals recorda freqüentment la idiosincràsia bantu, però les arrels del vocabulari són totalment diferents. O bé n'hi ha d'altres a l'Àfrica central de l'oest que mostren una decidida semblança amb el bantu en les seves arrels, però que en la seva sintaxi i construcció de les paraules són totalment diferents del bantu"(1).

L'explicació del parentiu entre aquestes famílies, que Welmers qualifica com "potser l'exemple d'especulació en teoria lingüística més dramàtic i absurd"(2), és segons Johnston, que els bantuparlants van tenir contacte en alguna època amb els habitants de l'oest d'Àfrica els quals aleshores parlaven llengües diferents de les bantu i... "una gran pila d'esdeveniments, i vet aquí, llengües noves passen a existir de cop"(3).

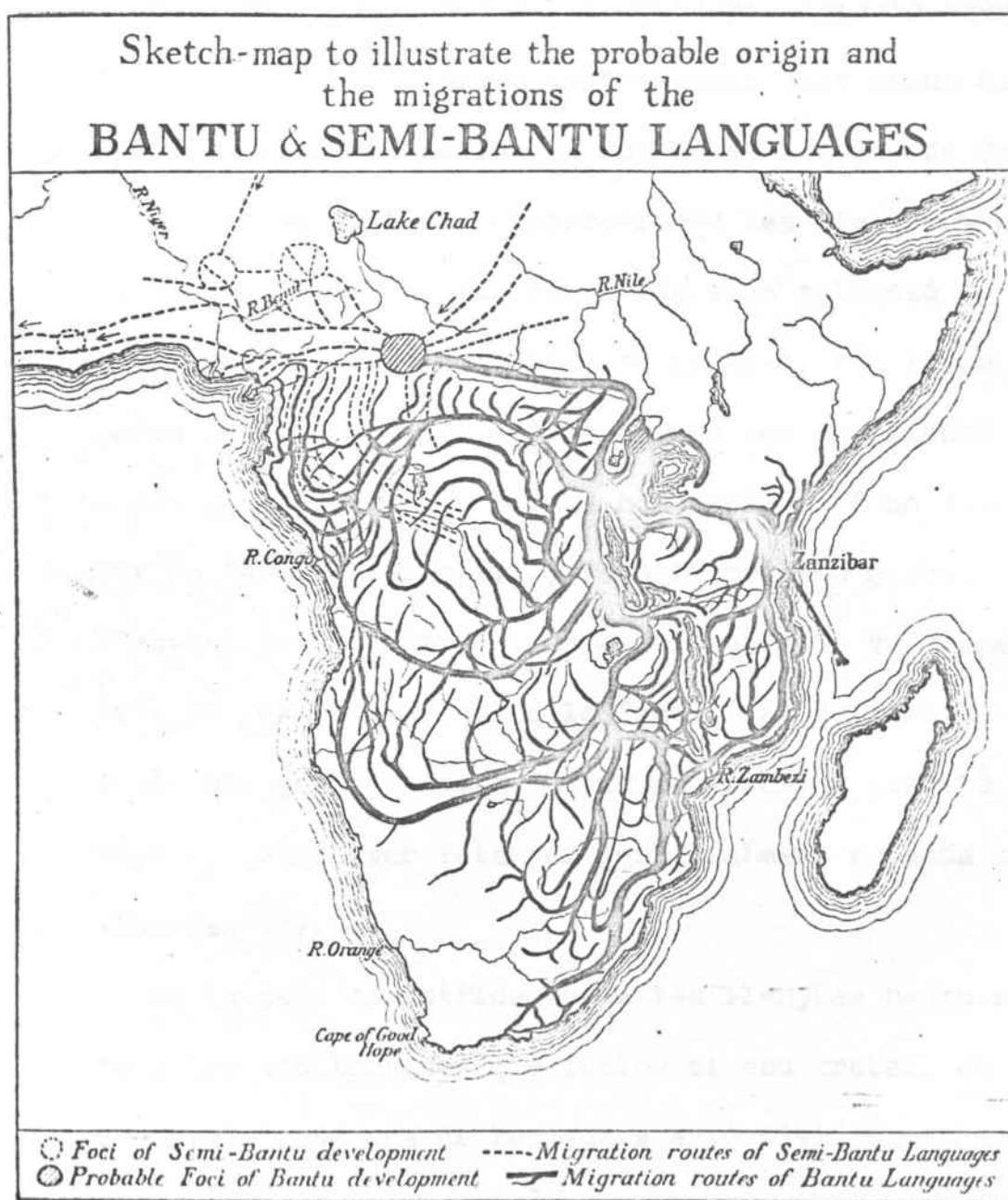
Al marge de les seves teories sobre l'evolució "per saltum" de les llengües, el treball de Johnston és més rellevant quan es refereix a les llengües bantu. Com diu Doke: "En els estudis bantu serà recordat sobretot per la

(1) JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A Comparative... p.17-18.

(2) WELMERS, W.E. (1973): African... p.2

(3) JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A Comparative... p.27.

seva teoria de l'origen i migració dels bantu, pel seu càlcul de la data d'aquestes migracions i pel seu monumental A Comparative Study of the Bantu and Semi-Bantu Languages"(1).

Mapa 4: Rutes de migració dels bantu segons Johnston.
JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A Comparative... Vol. II

(1) DOKE, C.M. (1943): "The growth of comparative Bantu philology". CHBL 1961:54-79, p.73.

Pel que fa a la teoria de l'origen i migració dels bantu, Johnston situa l'origen a la conca del Txad, al sud del llac; d'aquí haurien anat fins al llac Victòria i des d'aquí s'haurien anat escampant en diferents direccions (vegeu mapa 4). La primera migració hauria tingut lloc tres-cents o quatre-cents anys abans de Crist i la segona durant el segle segon abans de Crist.

El tercer punt -la comparació de les llengües- és valorat així pel mateix Doke: "La seva selecció de paraules és molt sòlida i útil en general, tot i que una paraula com "formiga" és massa vaga per les llengües bantu que ténen tants termes com espècies i no fan servir un terme genèric (...) Però la crítica global d'aquest treball herculi és que l'autor no va discernir prou bé les seves fonts o la fiabilitat del seu material i que una gran quantitat de correccions, a gairebé cada pàgina, podria ser feta per gent realment versada en les llengües"(1).

En la seva classificació de les llengües bantu reparteix les 226 llengües que inclou el seu treball en quatre zones(2), cada una de les quals està dividida en diferents grups i, aquests, en subgrups:

(1) JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A Comparative... p.74-75

(2) Johnston no utilitza el terme "zona", el qual pot ser substituït aquí per "part", "regió", etc. En les classificacions de Doke i Guthrie la "zona" serà una unitat de classificació.

- Bantu-est, subdividit en 16 grups
- Bantu-sud, subdividit en 4 grups
- Bantu-sudoest, subdividit en 10 grups
- Bantu-noroest, subdividit en 18 grups

Les llengües semi-bantu queden dividides en 14 grups dels quals només l'A (Camerun-riu Cross) i el M (Nord-Guinea) estan dividits en subgrups.

Tot i els comentaris de Doke, cal dir que aquesta classificació no ha tingut gaire ressò en els estudis africans. Tampoc no n'ha tingut gaire el treball de Migeod, tot i presentar algun encert notable.

Frederick William Hugh Migeod (1872-1952) obre la seva obra The Languages of West Africa (1911-13) de la manera següent: "El treball pot ser tractat com un repàs lingüístic d'Àfrica de l'oest. Entra dins la natura d'una gramàtica comparada. En ell s'ha fet referència a quasi 200 llengües o dialectes i, fins on el material ho ha permès, s'ha intentat de classificar-les i buscar-ne l'origen, confirmant o refutant teories proposades previament"(1).

R.Leger m'ha fet notar (2) que segurament la tendència de l'autor a voler simplificar-ho tot és la font de moltes equivocacions, i cita com a exemple la falta de notació del to o els seus judicis sobre la senzillesa de la conju-

(1) MIGEOD, F.W.H. (1911-1913): The Languages of West Africa. 2 vols. London. p.2.

(2) Comunicació personal.

gació del verb; però tot i això, Migeod va saber veure la similitud entre el haussa i l'angas, llengües que Greenberg va incloure posteriorment en el grup Txad.

L'aportació fonamental d'Alice Werner (1859-1935) a la classificació està representada per tres llibres: The Language Families of Africa (1915), Introductory Sketch of the Bantu Languages (1919) i Structure and relationship of African Languages (1930).

En cap moment es pot parlar de l'obra de Werner com a innovadora perquè el seu treball es limita a modificar la classificació de Müller/Cust amb els mateixos criteris de Meinhof. Ja s'ha vist que l'obra dels autors que no seguien les directrius de Meinhof no van jugar cap paper remarcable en la primera meitat del s.XX, com és el cas de Johnston i Migeod, i els que seguien Meinhof, poc de nou podien aportar. Per tant, Werner "modifica" la classificació de Müller amb aquest resultat:

1. Família sudànica
2. Família bantu
3. Família camita
4. Grup boiximà
5. Família semítica

Werner anomena família "totes aquelles llengües que mostren semblances que indiquen llur derivació d'un tronc

comú i que es diu que estàn genèticament relacionades"(1). Tot i les seves pretensions de classificació genètica, és evident que els seus criteris -és a dir, els de Meinhof- només podien portar a una classificació tipològica perquè els criteris que utilitzen són les característiques morfològiques i sintàctiques de les llengües. Werner indica també les raons de les seves modificacions respecte de la classificació de Müller: "Aquest grup (Nuba-ful) és omés, ja que un millor coneixement ha demostrat que ful i massai són llengües camites, mentre que el nuba i la resta han de ser col·locades en el grup negre. També l'hotentot ha estat reconegut com una llengua essencialment camita, per tant l'hem tret de la sisena divisió; però les llengües boiximanès es mantenen de moment en una classe separada"(2).

Les aportacions de Westermann tampoc són alienes a la classificació de Werner: "Substituïm la denominació "grup negre" per la de "família sudànica". Algunes llengües incloses en l'antiga classificació s'han tret i d'altres s'hi han afegit"(3).

Finalment, també en la justificació de l'ordre de les famílies es fa palesa la influència de l'escola alemanya:

(1) WERNER, A. (1915): The language families of Africa. London. p.15

(2) WERNER, A. (1915): The language... p.13

(3) WERNER, A. (1915): The language... p.16

"La família sudànica és col·locada primer perquè sembla la més primitiva, mentre que els més competents per jutjar-ho creuen que les llengües bantu són un desenvolupament posterior, possiblement resultant del contacte entre les parles del Sudàn i les camites. Per tant, situem la família bantu en segon lloc i la camita al tercer, seguida del boiximà, el qual de moment i de totes maneres és millor tractar separatament. La família semita vé en últim lloc perquè no és realment indígena d'Àfrica"(1).

Una altra de les figures indiscutiblement lligades a SOAS és Malcolm Guthrie (1903-1972) el qual, en certa manera, vé a ser un trencament de l'era de Meinhof en els estudis bantu, sobretot en l'aspecte metodològic, ja que, mentre que Meinhof aplicava el mètode de la lingüística comparada clàssica, Guthrie segueix el corrent estructuralista.

Les aportacions fonamentals de Guthrie són la seva classificació de les llengües bantu, l'inventari que ell anomena "Common Bantu" i la reconstrucció del proto-bantu. A més a més, va protagonitzar un fort enfrontament amb Greenberg en el que van participar un bon nombre d'africanistes, l'eix fonamental del qual és la qüestió de l'origen de l'expansió bantu.

La figura de Guthrie és difícil de situar en el context dels estudis africans; d'una banda la manca de perspectiva

(1) WERNER, A. (1915): The language... p.13

històrica impedeix valorar la influència del seu treball i, tot i que Möhlig l'any 1981 creu que: "la classificació genètica de Guthrie no mereix realment més atenció que la classificació basada en criteris racials de Müller"(1), és un fet que la classificació de Guthrie ha estat sempre un punt de referència per altres classificacions. D'altra banda, Guthrie va realitzar el seu treball de manera totalment independent, ni la classificació de Greenberg ni les crítiques fetes al seu treball el van fer modificar les seves hipòtesis. La dificultat a l'hora de situar-lo esdevé encara més gran per l'extensió cronològica de la seva obra, Guthrie publica The Classification of the Bantu Languages l'any 1948, quan Greenberg encara no havia publicat la seva classificació i el bantu era classificat com una família independent, i la seva "gran" obra Comparative Bantu: An Introduction to the Comparative Linguistics and Prehistory of the Bantu Languages entre 1967-1971. La seva polèmica amb Greenberg sobre l'origen de l'expansió bantu es desenvolupa a principis dels seixanta. Com que dividir la seva obra cronològicament segons les etapes dels estudis africans em sembla artificial i inadequat, prefereixo situar la seva obra en el seu context originari, deixant per l'etapa post-Greenberg les seves hipòtesis sobre l'origen de l'expansió bantu.

(1) MÖHLIG, J.G.W. (1981): "Die Bantusprachen im engeren Sinn". SA:77-116. p.108.

El llibre de Guthrie The Classification of the Bantu Languages (1948) es divideix en quatre parts: I. Introducció, II. Identificació de les llengües bantu, III. Mètodes de classificació, i IV. Classificació de les llengües bantu. En la primera part tracta les qüestions generals: nomenclatura, mètodes de transcripció, etc i ja aquí es fa palesa la "independència" de Guthrie, perquè, com fa notar Lestrade: "Està en desacord considerable amb bantuïstes d'altres escoles respecte dels conceptes gramaticals i nomenclatura, i hauria estat almenys útil si ens hagués donat, directament o per referència a altres treballs, definicions clares de tots els termes utilitzats"(1). Però és la segona part, en la que Guthrie indica els criteris per la definició de les llengües bantu, la que ha rebut les crítiques més contundents. Els criteris esmentats són de dos tipus, dos de principals (a i b) i dos de subsidiaris (c i d):

- a - existència de sistemes de classes nominals i de^o concordança
- b - vocabulari que, mitjançant regles determinades, permet de reconstruir arrels hipotètiques comunes.
- c - arrels a partir de les quals es construeixen les paraules.
- d - sistema vocàlic anivellat en les arrels.

(1) LESTRADE, G.P. (1948): "The classification of the bantu languages: a review". AS 7,4:175-184, p.176.

Davant l'afirmació de Guthrie que és "interessant" que ni Meinhof ni Doke o Tucker haguessin intentat definir les llengües bantu, Greenberg, amb la seva contudència habitual, comenta: "En aquest punt podem haver esperat de l'autor que haguera pensat que potser Meinhof, Doke i els altres tenien raons per no intentar una definició així i que s'hagués demanat si aquestes definicions existeixen per l'indoeuropeu, el semític i altres famílies de llengües ben conegudes"(1). Pel que fa als criteris de definició, Greenberg creu que l'únic rellevant és el b i, referint-se al d, comenta: "Presumiblement, si qualsevol llengua bantu diferenciés el fonema /a/ en anterior i posterior, deixaria de ser bantu"(2).

En la tercera part, Guthrie comenta els diferents mètodes de classificació: geogràfic, històric, empíric i pràctic. El geogràfic és deixat de banda, l'històric - l'establiment d'un arbre genealògic de la família lingüística- és rebutjat perquè la manca de fonts històriques no permetria obtenir resultats. El mètode empíric consisteix en l'estudi de la distribució d'isoglosses i és rebutjat per Guthrie perquè l'anàlisi d'isoglosses diferents portaria a classificacions diferents. Per últim, el mètode pràctic -l'adoptat per Guthrie- consisteix en una modifi-

(1) GREENBERG, J.H. (1949): "Review of The classification of the Bantu Languages, by M. Guthrie" Word 5:81-83, p.81

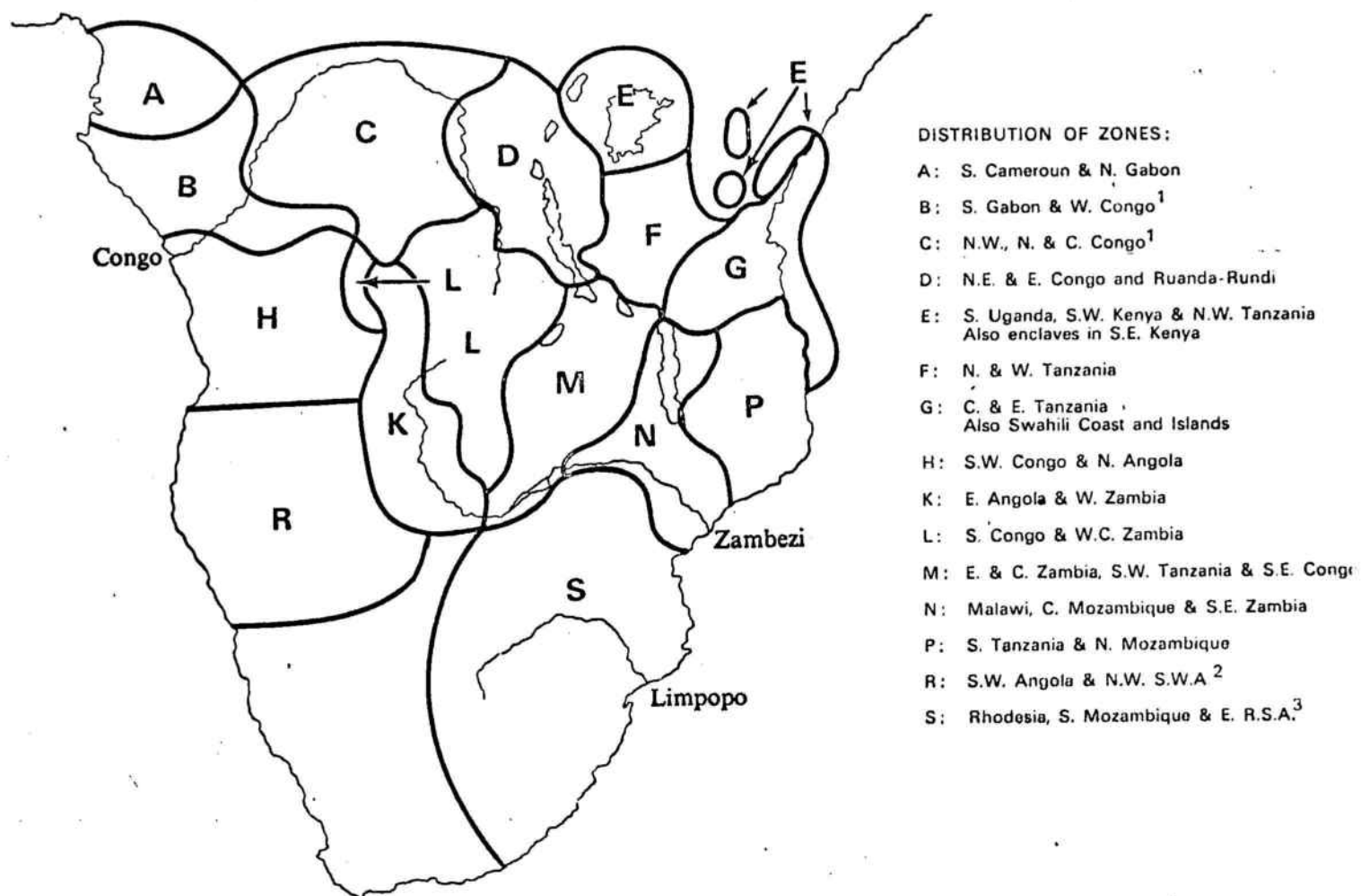
(2) GREENBERG, J.H. (1949), p.82

cació de l'empíric mitjançant la selecció arbitrària de característiques distintives. Evidentment, incloure l'arbitrarietat en els criteris de classificació ja li treu molta credibilitat, fins el punt que Greenberg la considera gairebé inútil; però per Dalby, que creu que prendre la classificació de Greenberg com a punt de referència pot portar a errors de la mateixa manera que la sub-classificació del grup Niger-Congo havia estat predeterminada per la de Westermann, creu que els principis de Guthrie per la classificació "pràctica" poden fornir la base de la classificació referencial que ell proposa.

El resultat de l'aplicació del mètode pràctic és la classificació en zones de l'última part, la més valuosa segons Greenberg. Guthrie classifica les llengües en 16 zones (vegeu mapa 5) i dóna una llista de característiques per cadascuna. Una zona és: "En principi, un conjunt de grups que tenen una certa continuïtat geogràfica i que mostren també un nombre de característiques comunes"⁽¹⁾. Com fa notar Lestrade: "Havent-nos fet creure que passaria per alt el mètode geogràfic de classificació, és el factor geogràfic el que Guthrie adopta com a consideració més important per establir els seus grups més grans"⁽²⁾. Les

(1) GUTHRIE, M. (1948): The classification of the Bantu Languages. IAI. London. p.28.

(2) LESTRADE, G.P. (1948), p.180.

Mapa 5: Zones de Guthrie.

COPE, A.T. (1971): "A consolidated classification of the Bantu Languages" AS 30,3-4:213-236, p.216

zones són dividides en grups, cadascun dels quals és numerat amb una desena i les llengües que inclou amb les unitats. En el cas que una llengua tingui diferents dialectes, aquests s'inclouen amb una lletra de l'alfabet al costat de la desena i unitat corresponents. Si prenem el swahili com exemple, pertany a la zona G, grup 40, i està ordenat després del tikulu, per tant és la llengua G,42 de Guthrie

i els seus dialectes són: G.42a amu, G.42b muita, G.42c mrima i G.42d unguja.

La classificació de Guthrie roman inalterada en la seva obra de 1967-1971 Comparative Bantu on, a més de la classificació, Guthrie intenta treure conclusions referents a la prehistòria de les llengües i pobles bantu.

Guthrie aporta dades de més de dues-centes llengües amb un total de més de dues mil arrels. El seu mètode consta de dos estadis, el primer per la construcció del Common Bantu (CB), el qual és definit com: un conjunt de formes amb asterisc, que no són reconstruccions sinó que només expressen relacions regulars del vocabulari entre les llengües bantu. Les dues operacions fonamentals del primer estadi consisteixen en la confecció de "sèries comparades" o conjunts d'elements que confirmen l'existència d'una forma amb asterisc vàlida i l'establiment de formes simbòliques (formes amb asterisc) per representar les correspondències regulars de les sèries comparades. Per exemple, la sèrie comparada *-dànd- (comprar), s'obté a partir de les arrels següents:

A.13 -yan
A.24 -and-
K.14 -land-
L.62 -land-
R.11 -land-
R.31 -rand-

(L.11 n/dando comerç)

Segons Meeussen (1), el fet que Guthrie treballés relativament aïllat fa que el seu treball hagi de ser revisat. Meeussen il·lustra alguns dels seus errors, tan metodològics com en les reconstruccions, analitzant alguns aspectes fonològics i morfològics de les formes amb asterisc.

El segon estadi és la reconstrucció del Proto-Bantu (el progenitor, origen últim de la família) a partir del Common Bantu.

És el segon estadi el que permet reconstruir la prehistòria dels bantu. Guthrie dedueix tres etapes dins del període proto-bantu: el període X que va des de l'aparició del proto-bantu X fins la seva desaparició; el període A, que comença a existir separatament i el període B, el qual comença bastant més tard amb l'aparició del dialecte proto-bantu B. La localització geogràfica del proto-bantu serà el motiu fonamental de l'esmentada polèmica amb Greenberg que serà comentada més endavant.

(1) MEEUSSEN, A.E. (1973): "Comparative Bantu: Test cases for method". ALS 3:25-29.

L'altra institució on col.laboraven africanistes de diferents escoles era l'Institut Africà Internacional, una de les publicacions més important del qual és The Handbook of African Languages. Aquesta obra, que tenia per objecte la descripció de les llengües africanes, les seves relacions i la situació de la seva investigació, consta de quatre parts:

- I. A.Basset: La langue Berbère. (1952)
- II. D.Westermann & M.A.Bryan: Languages of West Africa(1952)
- III. A.N.Tucker & M.A.Bryan: The non-bantu Languages of West Africa (1956)
- IV. M.A.Bryan: The bantu Languages of Africa (1959)

En connexió amb aquesta obra van ser publicats altres estudis sobre zones més reduïdes, entre ells el ja esmentat The Classification of the Bantu Languages (1948) i, posteriorment, The bantu Languages of Western Equatorial Africa (1953) de M.Guthrie. C.M.Doke, de l'escola sudafricana, va publicar Bantu: Modern Grammatical, Phonetical and Lexicographical Studies since 1860 (1945) i The Southern Bantu Languages (1954). M.A.Bryan va publicar The Distribution of the Semitic and Cushitic Languages of Africa(1947) i, en col.laboració amb A.N.Tucker, Distribution of the Nilotic and Nilo-Hamitic languages of Africa (1948) i Linguistic Analyses: The Non-Bantu Languages of North-Eastern Africa (1966), ampliació de 1956. Finalment, els quatre volums de Linguistic Survey of the Northern Bantu

Borderland (1956-57), en els quals van col.laborar Bryan, Hackett, Richardson, van Bulck i Jacquot sota la direcció de Guthrie i Tucker.

La classificació del Handbook no és, ni pretén ser, genètica, i els seus autors eviten en tot moment el terme "família", les unitats bàsiques són:

1. La UNITAT BÀSICA (UB), que pot ser:
 - a) una LLENGUA (L) sense variants dialectals conegudes
 - b) una LLENGUA amb dialectes de menys importància
 - c) un CONJUNT DIALECTAL (CD) o grup de dialectes entre els quals no n'hi hagi cap que domini.
2. El GRUP DE LLENGÜES (GL) o grup d'unitats bàsiques que es poden relacionar segons criteris lingüístics.
3. La UNITAT MAJOR (UM) formada per diferents grups de llengües i/o unitats simples que té una relació global.
4. La UNITAT SIMPLE (US) és una llengua o grup dialectal que pot pertànyer a una unitat major però que no té un grau prou gran de relació amb altres llengües per formar un grup de llengües.
5. El GRUP AÏLLAT (GA) és un grup de llengües interrelacionades que no formen part de cap unitat major.
6. La UNITAT AÏLLADA (UA) és la unitat bàsica que no mostra cap relació lingüística i no forma part de cap unitat major.

A. Basset no va poder arribar gaire lluny amb la seva classificació interna del berber perquè no va poder sortir del concepte de dialecte i creu que el berber té de quatre a cinc mil variants locals.

Westermann i Bryan proposen la classificació següent:

1. Atlantic-oest (UM)
2. Mande (UM)
3. Songhai (UA)
4. Kru (GA)
5. Gur (UM)
6. Kwa (UM)
7. Llengües amb classes (GA i UA)
8. Llengües sense classes (GA i UA)
9. Camita (UM?)
10. Txado-camita (UM)

El tercer volum està dedicat a una de les zones més complexes d'Àfrica des del punt de vista lingüístic i difícilment es pot parlar d'una classificació. Tucker i Bryan ordenen les llengües, grups, etc de la manera següent (indico entre parèntesi la notació en la classificació de Greenberg 1963/1966):

1. Moru-Mangbetu (L) (II.E.2)
2. Bongo-Bagirmi (L) (II.E.2)
3. Sere-Mundu (L) (I.A.6)
4. Mba (G) (I.A.6)
5. Zande (G) (I.A.6)

6. Bando-Gbaye-Ngbandi (L) (I.A.6)
7. Bua (G) (I.A.6)
8. Somrai (sense informació) (III.E)
9. Sahara est (L) (II.B)
10. Mimi (sense informació) (II.C)
11. Maba (G) (II.C)
12. Tama (G) (II.E)
13. Fur (L) (II.D)
14. Daju (G) (II.E)
15. Nyimang (G) (II.E.1)
16. Temein (G) (II.E.1)
17. Katla (G) (I.B.5)
18. Koalib-Tagoi (G) (I.B.1)
19. Kadugli-Krongo (L) (I.B.4)
20. Nubi (G) (II.E.1)
21. Barea (L) (II.E.1)
22. Kunama (L) (I.A.5)
23. Berta (L) (II.E.3)
24. Tabi (L) (II.E.1)
25. Gule (sense informació) (II.F)
26. Koma (G) (II.F)
27. Didinga-Murle (G) (II.E.1)
28. Bako (sense informació) (III.D.4)
29. Teuso (G o UA?) (II.E.1)
30. Nilotic (L) (II.E.1)

31. Nilo-camita (GL) (II.E.1)
32. Cuixític (L) (III.D)
33. Semític (GL) (III.A)
34. Iraqw (G) (III.D.5)
35. Mbugu (L) (III.D.5)
36. Sanye (sense informació) (III.D.5)
37. Sandawe-Hotentot (-) (IV.B)
38. Boiximà-Hadza (-) (IV.C)

De la complexitat de la zona en pot donar una idea el fet que les llengües quedin repartides entre les quatre famílies de Greenberg, el qual en la primera classificació deixava les llengües mimi (10), maba (11), fur (13), temein (16), kunama (22) i berta (23) com famílies independents. La inclusió de l'iraqw (34) i del mbugu (35) en el grup cuixita serà un dels punts que donarà més arguments contra la classificació de Greenberg i, sobretot, contra el seu mètode.

Tucker i Bryan modificaran lleument aquesta "classificació" en la seva obra de 1966 però, tot i que citen Greenberg freqüentment, l'ordenació és essencialment la mateixa.

En el quart volum, M.A.Bryan, aplicant les unitats de classificació del Handbook, modifica lleument la classificació de les llengües bantu de Guthrie i la novetat més important de la seva classificació consisteix en posar nom

a les zones substituïnt les lletres de l'alfabet que emprava Guthrie, el qual adoptarà aquesta innovació a Comparative Bantu, tot i que els noms de les zones no sempre es corresponen amb els de Bryan.

En una ressenya de Languages of West Africa, Greenberg fa notar algunes inconsistències en el mètode dels autors i posa com exemple el grup Kru, classificat com "grup aïllat", del que Westermann i Bryan diuen que està "relacionat" amb les llengües kwa. Però la crítica fonamental es basa en el treball anterior de Westermann; si aquest havia considerat la majoria de les llengües analitzades aquí com membres de la família sudànica, per què ara les divideix en sis unitats majors, tres grups aïllats i una unitat aïllada? Westermann no explica en cap moment les raons que el fan classificar com a independents els antics grups de les llengües sudàniques de l'oest (1927) i Greenberg no creu que la "prudència" sigui una raó vàlida perquè és més segur establir una família global que els grups que la constitueixen.

Al marge que la classificació proposada al Handbook hagi estat invalidada d'alguna manera per Greenberg, no es pot negar que el valor de l'obra és considerable, sobretot pel que va aportar a la sistematització de dades. Indubtablement, el fet d'haver estat una obra contemporània de la classificació de Greenberg la converteix també en l'últim

representant de l'època pre-Greenberg i segurament per això no ha tingut gaire influència en els estudis posteriors. Pel que fa als seus autors, membres de l'escola anglesa, Bryan i Tucker continuaran la seva tasca en la classificació en el període post-Greenberg i juntament amb Guthrie seran els autors que marcaran la "transició", com Lukas, Dammann i Köhler ho farien a Alemanya.

3.2.2. L'escola sudafricana.

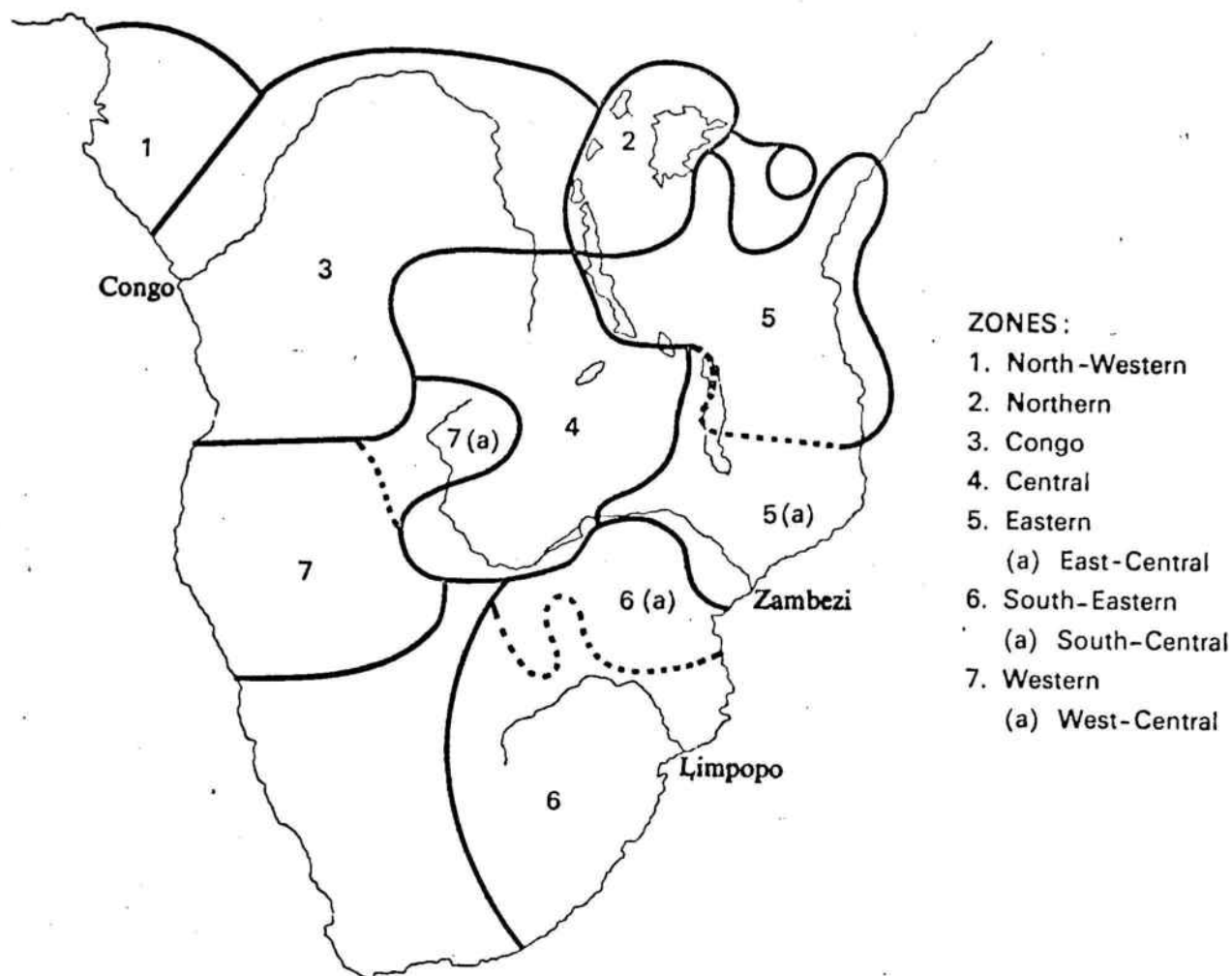
Mentre a Europa les diferents escoles vivien les seves edats d'or respectives, a Sudàfrica començava també una tradició en els estudis africans que, tot i estar molt lligada a l'escola alemanya i seguir el corrent "pràctic" de l'anglesa, va mantenir una certa independència que es manifesta sobretot en la classificació de les llengües bantu de Doke.

Un deixeble de Meinhof, Van Warmelo, que va publicar gairebé tota la seva obra a Sudàfrica, va intentar una classificació genètica parcial de les llengües bantu en el seu article "Die Gliederung der südafrikanischen Bantusprachen"(1927) i, segons Möhlig, va demostrar que: "ni els criteris de canvi fonològic regular ni les característiques gramaticals o lèxiques generals porten a una classificació genètica de les llengües bantu"(1)

(1) MOHLIG, J.G.W. (1981), p.103.

Clement Martyn Doke (1893-1980) és el membre més representatiu de l'escola sudafricana i la seva aportació fonamental és la classificació de les llengües bantu. Doke la proposa en una obra de preparació del Handbook, Bantu: Modern Grammatical, Phonetical and Lexicographical Studies since 1860 (1945) en la qual comenta la bibliografia existent en aquell moment sobre les llengües bantu. Per ordenar les seves dades, Doke proposa una classificació que ell qualifica de "temptativa", en zones, grups i conjunts. Les zones són grans agrupaments de llengües amb uniformitat o similaritat de fenòmens lingüístics però que no són mútuament intel·ligibles. La divisió en zones és en gran part geogràfica. Les zones es subdivideixen en grups dins dels quals les llengües ténen característiques fonètiques i gramaticals molt rellevants en comú, i són tan similars que poden ser mútuament intel·ligibles fins a cert punt. Els grups es subdivideixen en conjunts de llengües o dialectes que són les unitats bàsiques amb els dialectes com subunitats. Les zones de Doke són les següents:

1. Nord-oest
2. Nord
3. Congo
4. Central
5. Est/Est-central
6. Sud-est/Sud-central
7. Oest/Oest-central

Mapa 6: Zones de Doke.

COPE, A.T. (1971): "A consolidated classification of the Bantu Languages" AS 30,3-4:213-236, p. 217.

En un article de 1961, "Doke's classification of Bantu Languages", el col.laborador de Doke, D.T.Cole, fa notar que: "és una classificació molt temptativa i incompleta de les llengües bantu: òbviament incompleta perquè només incloïa aquelles llengües i dialectes sobre els quals s'havia publicat alguna cosa; altament temptativa perquè estava basada sobretot en material que habitualment era incomplet, molt sovint totalment fragmentari i presentat

la major part per missioners, administratius, viatgers, etc que tenien poca o cap formació lingüística"(1), i el propi Cole la modifica "numerant"les zones de manera semblant a la de Guthrie. La divisió en zones i grups i la seva numeració posterior fan pensar inevitablement en la classificació de Guthrie i Cope (2) indica en unes taules les correspondències de les zones de cadascú:

<u>Zones de Doke</u>	<u>Zones de Guthrie</u>
1. Nord-oest	A + B + C + $\frac{2}{3}$ D
2. Nord	$\frac{1}{3}$ D + $\frac{2}{3}$ E
3. Nord-Est	F + $\frac{1}{3}$ E + G + $\frac{1}{3}$ P
4. Oest	H
5. Central	K + L + M
6. Est	N + $\frac{2}{3}$ P
7. Sud-oest	R
8. Sud-est	S

(cal notar que el propi Cope modifica la classificació de Doke)

Tot i els paral·lelismes evidents entre ambdues classificacions, cap dels autors no sembla tenir l'altre en compte. Cole, en l'article abans esmentat, afegeix: "S'ha fet tan poca feina sobre la classificació lingüística

- (1) COLE, D.T. (1959): "Doke's classification of Bantu Languages". AS 18:197-213. A CHBL p.80.
 (2) COPE, A.T. (1971), p.220.

bantu, i tota és tan incompleta i temptativa, que sembla útil i desitjable tenir la classificació de Doke a l'abast en forma fàcilment accessible"(1). Segons Cope, el fet que Cole passi per alt la classificació de Guthrie i que aquest, tot i mencionar la de Doke, la rebutji, ha determinat que: "la classificació de Guthrie ha estat abandonada a Sud-àfrica, oficialment almenys, i en els altres llocs la classificació de Doke ha llanguit"(2).

Pel que fa a la classificació general de les llengües africanes, Doke no és gaire lluny de la seva mestra Alice Werner ni, per tant, de Meinhof, i l'any 1943 proposa la classificació següent:

1. Família semita
2. Família camita
3. Família sudànica
4. Família bantu

amb tres grups sense classificar:

- boiximà: estructuralment semblant al sudànic
- semi-bantu: comparteix característiques del bantu i del sudànic
- nilo-camita: amb característiques del sudànic i del camita.

(1) COLE, D.T (1959), p.80

(2) COPE, A.T. (1971), p.213

Per últim, una altra obra important de Doke és el seu diccionari Bantu Linguistic Terminology (1935) en el qual defineix gran quantitat de conceptes i crea nous termes per categories que no tenen correspondència en la gramàtica tradicional. Greenberg no deixa de valorar aquest treball: "C.M.Doke va ser un peoner en provar d'establir categories gramaticals que reflectissin l'estructura lingüística bantu més acuradament que les de l'anàlisi gramatical tradicional.

3.3. L'escola francesa

Durant la primera meitat del s.XX, mentre els estudis africans es desenvolupaven arreu a l'escalf de Meinhof, a França es creava una escola independent que, potser per això mateix, no ha estat mai gaire valorada; però tot i les teories panafricanistes de L.Homburger, ningú no pot negar que molts dels aspectes innovadors de la classificació de Greenberg ja havien estat formulats per membres de l'escola francesa. La mateixa Homburger havia postulat -i Greenberg així ho reconeix- el parentiu del ful amb el wolof i el serer, negant-li així l'estatus de llengua pont entre el camita i el bantu que Meinhof havia

(1) GREENBERG, J.H. (1965), p.223.

preconitzat. Cohen havia negat l'existència del camita com una família lingüística l'any 1924 i Delafosse considerava que el bantu i el sudànic eren membres de la mateixa família. Quan Westermann va defensar aquesta teoria l'any 1927, no va fer cap al·lusió a Delafosse, aquest fet és una mostra de l'aïllament en què vivien els "apòstates".

Marcel Cohen (1884-1974) és el representant més significatiu de l'escola francesa en els estudis camito-semïtes i en la seva postura antagònica a l'escola alemanya pel que fa a l'existència d'un grup camita és ben explícit: "no es pot creure en el parentiu especial entre l'egipci, el líbico-berber i el cuixític que pressuposa la presentació habitual on totes tres apareixen sota el nom de camita; per això aquí no es tracta d'un grup camita"(1).

Cohen classifica les llengües camito-semïtiques en semïtiques, egipci, líbico-berber i cuixític, i l'any 1924 exclou el haussa, el ful i el nama (hotentot) en oposició a Meinhof que les considerava totes camites. L'any 1947 en la seva obra Essai comparatif sur le vocabulaire et la phonétique du chamito-sémitique rectifica en part aquestes exclusions, incloent el haussa en el grup camito-semïta, constituïnt d'aquesta manera un precedent claríssim del que seria la família afroasiàtica de Greenberg.

(1) COHEN, M. (1952): "Langues chamito-sémitiques", p.83.

Ernest François Maurice Delafosse (1870-1926) és considerat per Pierre Alexandre (1) com el fundador de l'escola francesa i és almenys un dels membres que més projecció va tenir a l'estranger arribant a ser director de l'Institut Africà Internacional. La seva aportació a la classificació de les llengües africanes -reconeguda o no- és fonamental i Greenberg el reconeix entre els precursors de la seva família Niger-kordofanesa.

Referint-se a la divisió sudànic/bantu, Delafosse és ben explícit: "aquesta distinció entre llengües "bantu" i llengües "sudàniques", o, si es vol, entre llengües negres que són catalogades com bantu i les que no ho són, no és absoluta. Unes i altres (...) sembla que pertanyin a una mateixa família lingüística"(2). Pel que fa a la seva classificació, Delafosse indica: "Només és una classificació incompleta i provisional, destinada a guiar les investigacions més que a resoldre el problema"(3). La seva classificació divideix les llengües del Sudà i Guínea en 16 grups. (Indico entre parèntesi el nombre de llengües que inclou cada grup i afegeixo els comentaris que fa el propi Delafosse prenent com a punt de referència sobretot la classificació de Westermann):

(1) ALEXANDRE, P. (1964), p.83

(2) DELAFOSSE, M. (1924): "Les langues de l'Afrique Noire. Langues du Soudan et de la Guinée". Paris. p.462

(3) DELAFOSSE, M. (1924), p.467.

- I. Grup Nilo-txadià (28): Segons Westermann, nuba, baria i kunama pertanyen a les llengües nigrítiques, les altres a les del Sudàn interior.
- II. Grup Nilo-abissí (20): denominat nilòtic per altres autors. Westermann i Tucker separen les llengües tabi, gule, hamedj, berta, gamila, mekan, mabongo, doko, murle, didinga, tirma i tid del grup nilòtic o nilo-abissí.
- III. Grup Nilo-equatorià (24): Aquest grup ha estat sovint i impròpiament "nilo-camita" en atribuir-se a una influència camito-semita la distinció de masculí i femení en els pronoms personals i els demostratius que és la característica principal d'aquest grup.
- IV. Grup Kordofanès (7): Westermann i Tucker separen aquestes llengües del grup nilo-equatorià, però sense poder-les classificar. Westermann reconeix trets sudànics en algunes d'elles.
- V. Grup Nilo-congolès (20): Les llengües d'aquest grup són classificades per Westermann entre les llengües nigrítiques.
- VI. Grup Ubanguià (25): Westermann inclou les llengües d'aquest grup en el nigrític.
- VII. Grup Txari-uadai (12): Westermann les classifica amb les del Sudàn interior.
- VIII. Grup Txari (15)
- IX. Grup Nigero-txadià (34): Westermann classifica les llengües tangale, wadja, djarawa, hâ, koro i iasqua entre les semi-bantu i la resta entre les del Sudàn interior.

- X. Grup Nígero-camerunès (66): Westermann classifica aquestes llengües entre els grups semi-bantu i nigrític, segons el seu grau de conservació del sistema de classes nominals.
- XI. Grup Baix nigerià (1): Westermann classifica l'idjo com a pertanyent al grup nigrític.
- XII. Grup Voltaic (53): "Semi-bantu" segons Westermann.
- XIII. Grup Ebúrneo-dahomeà (48): repartit per Westermann entre el nigrític i el semi-bantu segons el grau de conservació del sistema de classes nominals.
- XIV. Grup Nígero-senegalès (36): formen la secció sense classes de Westermann, excepte el zerma i songui (nigrítiques) i el dogon (semi-bantu).
- XV. Grup Ebúrneo-liberià (24): formen part de la secció nigrítica de Westermann.
- XVI. Grup Senegalo-guineà (24): Segons Westermann són "semi-bantu". Serer, wolof i ful hi ocupen una posició apart, per a aquestes últimes s'ha proposat sovint un origen camito-semita.

Potser l'equivocació més gran de Delafosse en aquesta classificació -des de la perspectiva actual- és la inclusió del haussa en el grup nígero-txadià. Això, que per Köhler (1) prova que Delafosse va arribar sobretot a una

(1) KÖHLER, O. (1975), p. 234

síntesi "regional", crec que vist en el context històric de la classificació té una explicació molt diferent. Delafosse publica "Les langues du Soudan et de la Guinée" dins Les langues du monde on Cohen publica "Langues chamito-sémitiques" de les que exclou el haussa, el ful i el nama. El nama és classificat amb les llengües khoisan, i el ful i el haussa amb les llengües del Sudàn i Guinea; difícilment podien classificar la mateixa llengua en dos grups diferents, i, en tot cas, Cohen va rectificar la seva opinió, mentre que Delafosse va morir dos anys després sense haver pogut modificar la seva classificació "provisional".

Contemporània de Delafosse és L.Homburger, però abans d'analitzar el seu treball cal aclarir un altre malentès del ja esmentat Houis el qual, apart de creure Homburger a ulls clucs, no sap veure quan aquesta és -crec- deliberadament ambigua per tal de portar l'aigua al seu molí. Houis escriu: "ja es veuen perfilar-se dues orientacions. D'una banda, es tracta de reduir la irriant diversitat de les llengües. Per Delafosse i Homburger aquesta reducció és total, ja que aboca a establir una unitat négro-africana"(1). No crec que m'equivoqui en afirmar que l'origen d'aquesta opinió és un paràgraf del capítol dedicat a la història de la lingüística africana de Les langues Négro-

(1) HOUIS, M. (1971), p.36. Deixo per al proper apartat la segona orientació, on Houis "endevina" un acord Homburger-Greenberg.

africaines (1941) on Homburger explica també les teories de Lepsius i Müller ja comentades. També he esmentat la tesi panafricanista d'Homburger segons la qual les llengües africanes tenen un origen comú. El paràgraf és el següent: "Hem assenyalat en un altre lloc el fet que l'any 1912 vam presentar a la Société Linguistique de Paris dues memòries demostrant la unitat bantu-wolof i bantu-ful i proposant de donar a la llengua comuna el nom de negro-africà. M.Delafosse arribà aviat a una conclusió semblant i la unitat negro-africana admesa a França ha estat assenyalada a Les langues du monde"(1)

L'ambigüitat rau precisament en què Homburger està parlant d'una obra de 1924 en la que Delafosse cita efectivament una família négro-africana que inclou a més de les llengües del Sudàn i de Guinea, les bantu, i que equival, -a grans trets- a la Niger-Kordofanesa de Greenberg, però Les langues négro-africaines es publica l'any 1941, i des de 1928 Homburger defensa que les llengües négro-africanes ténen el seu origen en l'antic egipci, per tant, en la unitat negro-africana d'Homburger, Delafosse no hi té res a veure.

L'obra de Liliás Homburger (1880-1969) té dos vessants fonamentals: el seu treball com^a bantuista i la defensa de la seva teoria sobre la unitat de les llengües africanes.

(1) HOMBURGER, L. (1941): Les langues négro-africaines et les peuples qui les parlent. Paris, p.293.

Del seu treball com a bantuïsta cal citar la seva reconstrucció del bantu comú, el sistema fonològic del qual seria:

4 oclusives sordes	*p *t *k' *k
4 oclusives sonores	*b *d *g' *g
4 nasals	*m *n *ɲ *ŋ
i almenys 7 vocals	*a *o̥ *e̥ *ō̥ *ē̄ *ī̄ *ū̄

L'evolució hauria estat subjecte a aquestes lleis:

- 1 - Tota consonant tendeix a assimilar el seu punt d'oclusió al dels fonemes en contacte.
- 2 - Si un dels fonemes en contacte és tancat, l'oclusió de les sonores es manté, sino, l'oclusiva és debilitada dialectalment; i la debilitació ha estat en relació directa al grau d'obertura de les vocals.

Quan Homburger publica el resultat dels seus treballs, Meinhof havia publicat ja la reconstrucció de l'Urbantu, Homburger ho reconeix, però després d'afirmar que Meinhof no va ser per ella ni un mestre ni un guia, explica les seves diferències: "Meinhof dóna la impressió al lector que les formes que ell reconstrueix segons les correspondències han existit realment; mentre que com hem dit des de 1913, a la nostra fonètica històrica del bantu, la reconstrucció és teòrica, és a dir, que cada síl.laba representa una correspondència determinada pels fonemes dialectals de les parles modernes, però les lletres no ténen un

valor absolut, sinó que noten les posicions dels moviments articuladoris i res més"(1).

Homburger de fet aplicava -o intentava aplicar- el mètode de Meillet per la reconstrucció, però, segons Greenberg, no el va entendre bé: "Les ben conegudes precaucions de Meillet respecte de les formes amb asterisc com meres fòrmules, són interpretades per l'autora com una llicència per prescindir dels mètodes normals de la lingüística històrica allà on no hi ha documents escrits per validar directament les reconstruccions"(2).

La "llicència" que es va prendre l'autora a l'hora de reconstruir és la que li permet d'arribar a la seva teoria sobre l'origen egipci de les llengües africanes. Per Homburger: "les llengües negro-africanes modernes són formes tardanes de l'egipci antic"(3) i el procés de formació és el següent: "els processos han estat diferents segons les llengües: l'egipci havia penetrat antigament a Núbia, hi va evolucionar i s'hi va difondre; d'altra banda, la gent que parlava dialectes egipcis dels períodes de l'egipci nou i del copte van portar aquests dialectes fins al Níger

(1) HOMBURGER, L. (1941), p.288

(2) GREENBERG, J.H. (1950): "Review of The negro African Languages by L. Homburger". Language 26:170-173, p.171

(3) HOMBURGER, L. (1941), p.7

i al Senegal, de la mateixa manera que aquests els portaren fins als oasis del Sàhara oriental. Per tant, hi ha hagut corrents diversos representant estats de llengua diferents"(1). Posteriorment, Homburger va postular l'origen dravídic de les llengües africanes.

Aquesta teoria podria ser deixada de banda sense més comentaris, perquè, tot i comentar-se sola, no ha estat acceptada per cap lingüista, però hi ha dos aspectes que sí cal comentar perquè realment poden causar confusió. Un és el ja esmentat de l'acord Homburger-Greenberg, i l'altre la repercusió que ha tingut aquesta teoria en mitjans extralingüístics o fins i tot entre lingüistes disposats a trobar "la mare de totes les llengües".

Pel que farà al pretés "objectiu comú" amb Greenberg, ell mateix s'encarrega d'aclarir la seva postura en la ressenya de Les langues négro-africaines on no té cap inconvenient en parlar de: "la falta total de comprensió de la lingüística històrica per part de l'autora"(2). Però Greenberg és ben explícit en la seva opinió: "La seva hipòtesi referent a l'origen egipci de les llengües negro-africanes és clarament impossible encara que només sigui pel curt període de temps que postula per a les grans divergències de les parles negres actuals"(3). I per si queda algun dubte "els

(1) HOMBURGER, L. (1941), p. 7-8

(2) GREENBERG, J. H. (1950b), p. 172

(3) GREENBERG, J. H. (1950b), p. 172

seus intents de connectar les llengües negres amb diferents estadis de l'egipci només poden ser qualificats de fantasiosos"(1).

Schachter fa referència al possible objectiu comú dels dos autors en comentar el treball d'Homburger: "la posició de Greenberg no descarta de cap manera la possibilitat d'acabar trobant alguna connexió genètica entre algunes de les quatre famílies lingüístiques que estableix"(2), i en això té tota la raó; però tota una altra cosa és la "segona orientació" d'Houis: "d'altra banda, es tracta de veure si les llengües d'Àfrica Negra tenen un parentiu genètic amb les llengües per a les quals s'ha proposat la unitat (dravídica) o almenys la pertinença a una altra família (egipci antic respecte del semita). Greenberg no és aliè a aquesta segona orientació amb la seva família afroasiàtica"(3). Crec que això darrer ja ens ho ha aclarit el propi Greenberg, però les interpretacions d'Houis poden ser molt més espectaculars: "Greenberg reforça les posicions preses inicialment per Homburger i Westermann, segons les quals les llengües oest-sudàniques presenten entre elles afinitats genètiques. Estén les seves comparacions més enllà

(1) GREENBERG, J.H. (1950b), p.172

(2) SCHACHTER, P. (1971): "The present state of African Linguistics" CTL vol.7:30-44, p.35

(3) HOUIS, M. (1971), p.37

que Westermann admentent-hi les llengües de la branca adamaua-oriental, fins el zande"(1).

Per començar, cal recordar que les llengües oest-sudàniques de Westermann estàn representades per ewe, twi, ga, ioruba i efik. Totes elles, excepte l'efik, pertanyen al grup kwa de Greenberg; però el que Westermann i Greenberg volen demostrar (Homburger no parla mai d'aquestes llengües) no és la seva interrelació genètica sinó les seves relacions externes. Dir que Greenberg hi admet l'adamaua oriental no sé com es pot interpretar, ja que aquest grup forma part amb el kwa i altres de la branca Niger-Congo.

Però les interpretacions sobre l'obra de Greenberg no s'acaben aquí i Iniesta insisteix: "Convençut com Homburger de la relació Africa occidental-Sudàn nubi, descriu un conjunt nilòtic i saharià, un altre afroasiàtic a les costes orientals, un nucli koĩsan de llengües de click (hotentots i bosquimans), i un darrer conjunt nigero-congo-kordofanià que estaria compost dels principals idiomes bantu"(2).

Aquí m'agradaria ser capaç d'explicar el què vol dir Iniesta, però crec que ni ell ho sap. Un cop analitzada la classificació de Greenberg ja es veurà en què consisteix, però no vull deixar de comentar l'afirmació d'Iniesta per fonamentar la meua opinió: no sap de què està parlant. És

(1) HOUIS, M. (1971), p.38

(2) INIESTA, F. (1981), p.61.

una llàstima que ni Houis ni Iniesta quan parlen del Sudan indiquin a quin Sudan s'estan referint: si a la regió o al país(1), aquí haurem d'assumir que es refereix al país perquè les llengües d'Àfrica occidental són les sudàniques, i, per altra banda, el nuba pertany a la família nilo-sahariana de Greenberg. Així doncs, Greenberg no està gens convençut de la relació Àfrica occidental-Sudan nubi ja que classifica les llengües de cadascuna de les zones en dues famílies diferents. En tot cas, no sé què té a veure això amb la família nilo-sahariana la qual, com a molt, inclou les llengües del Sudan nubi. (El "conjunt nilòtic i saharià" no sé d'on surt: Greenberg mai parla de conjunts, i el nilòtic és una branca del grup est-sudànic de la branca txari-nil de la família nilo-sahariana). El nucli khoisan no sé que té de nucli quan inclou llengües separades per mils de kilòmetres de la zona nucli de la família i el conjunt niger-congo-kordofanià podem esperar que sigui la família niger-kordofanesa que inclou les branques níger-congo i kordofan; la seva "composició" a base dels principals idiomes bantu tampoc sé com s'ha d'interpretar quan el bantu és també un subgrup de la branca bantúida del grup benue-congo de la branca niger-congo de la família níger-kordofanesa.

(1) El Diccionari de la llengua catalana ditingeix entre sudanès: relatiu o pertanyent al Sudan, i el sudànic: nom donat generalment al conjunt de llengües de la zona central africana (regió del Sudan),

La tesi del "panafricanisme" no és exclusiva d'Homburger i pocs anys després, el senegalès Cheik Anta Diop reprèn la qüestió del parentiu egipci-llengües negres, precisant les seves diferències amb Homburger: "(la tesi d'Homburger) no-més implica una influència egípcia sobre un substrat negre que a l'origen podia ser ètnicament i lingüística diferent del substrat egipci (...). La quasi identitat d'Egipte i Àfrica negra, des de tots els punts de vista, ètnic i d'altres, no permet d'aturar-se en aquesta conclusió. La comparació lingüística de l'egipci i el wolof que, per ser particular serà més convincent en tant que més precisa, deixarà subsistir difícilment la idea de dos fons lingüístics diferents"(1).

Els arguments de Diop per defensar la seva tesi són els següents: "En primer lloc, l'evolució de les llengües, lluny de tenir una acceleració idèntica a totes les regions, sembla estar lligada a altres factors, a l'estabilitat de l'organització social o, per prendre el contrari d'aquesta, als trastorns socials (...). En segon lloc, la comparació de les llengües africanes i l'egipci porta no a relacions vagues que es puguin prendre com una possibilitat sinó a una identitat de fets gramaticals i en un nombre tal que això no pugui ser un fet de l'atzar"(2).

(1) DIOP, C.A. (1954): Nations nègres et culture. Présence Africaine. Paris. p.232.

(2) DIOP, C.A. (1954), p.233-234.

Un dels exemples més convincents segons Iniesta ("No podem aquí reproduir el parentiu dels pronoms sufixos entre egipci i wolof ni els paralel·lismes lèxics, de la mateixa dimensió que els existents entre el llatí i les llengües romàniques"(1)), és el següent:

<u>egipci</u>	<u>wolof</u>	
kef i	kef nâ	jo he agafat
kef ek (m.)		
kef et (f.)	kef nga	tu has agafat
	kef na	ell/ella ha agafat
kef ef (m.)	kef ef	(ell/ella ha agafat
kef es (f.)	kef es	en egipci, s'ha
		agafat en wolof)
kef nen	kef nen	nosaltres hem agafat
kef ten	kef ngèn	vosaltres heu agafat
kef sen	kef nanu	ells han agafat

Que Diop no té gaire clara la qüestió de les correspondències fonètiques es pot il·lustrar amb els exemples següents:

<u>egipci</u>	<u>wolof</u>
pa (metròpoli, poble)	pey (metròpoli, capital)
pai (volàtil, ocell)	fay (marxar de la casa conjugal a causa d'una diferència de poca importància, maniobra sovint frívola destinada a obtenir regals del marit abans de la tornada)
fai (ofrena, regal)	
papa (brillar)	taka (brillar)

(1) INIESTA, F. (1981), p.62-63.

egipciwolof

pep (planta medicinal)

pep (grà, cereal)

pena (tornar)

ben (posar del revés)

penpenu (peix)

den (peix)

per (violent)

her (excessiu)

peru (pronunciar mots)

femu (improvisació, rimar)

Al marge de la qüestió de la correspondència sò/significat que l'autor pren amb considerable màniga ampla, Diop no ha tingut en compte en cap moment la necessitat en gramàtica comparada d'utilitzar només el vocabulari bàsic, i les correspondències fonètiques li haurien servit per comprovar que un fonema amb una distribució determinada no pot evolucionar de manera tan arbitrària donant com resultat fonemes tan diferents. Però on crec que arriba a l'absurd és en voler comparar una llengua -com ell mateix diu- escrita entre els anys 2400 i 750 abans de Crist amb la seva llengua materna sense tenir en compte cap llei d'evolució fonètica. Com diu Armstrong: "C.A.Diop, de Dakar, ha intentat provar que la seva llengua nativa, wolof, es deriva de l'antic egipci i que Egipte era un regne negre. Situat a la cruïlla d'Europa, Àsia i Àfrica, Egipte sempre ha estat racialment mixte, i qualsevol que intenti provar algun aspecte racial sobre ell pot seleccionar prous proves per convèncer-se ell mateix"(1).

(1) ARMSTRONG, R.G. (1964): The Study of West African Languages. Ibadan. p.4.

Que el wolof i l'egipci -o la família niger-kordofanesa i l'afroasiàtica- estiguin genèticament relacionats no està provat, però en el cas que es pogués arribar a demostrar aquest parentiu, certament no seria amb el mètode de Diop.

La qüestió del panafricanisme no acaba amb l'origen egipci de les llengües africanes. Més recentment, Stopa pretén demostrar que les llengües africanes tenen el seu origen en el boiximà. Els estadis de desenvolupament serien els següents:

- 1 - El més important per al desenvolupament del sudànic va ser el subgrup boiximà del nord. Especialment les llengües oest-sudàniques es deriven del boiximà del nord.
- 2 - El bantu va ser influït pels tres subgrups boiximans: la diferenciació bantu/sudànic és similar a la dels subgrups boiximans del nord i del sud, el boiximà central va influir el bantu quan aquest ja s'havia separat com un grup independent.
- 3 - Alguna part del boiximà del sud es va separar suficientment aviat i va formar el subgrup central. Aquest subgrup va ser el nucli del proto-camita.

En l'edició de 1952 de Les langues du monde és Van Bulck qui s'encarrega de la part que en l'edició de 1924 havia estat a càrrec de L.Homburger: les llengües bantu i les

khoisan.

De fet, la mort de Delafosse va representar un trenca-
ment per a l'escola francesa que ultimament ha revifat
considerablement. Pel que fa a la seva orientació, Thomas
i Behaghel creuen que: "L'escola francesa de lingüística
africana s'inscriu, en el plànol teòric, en la línia de
l'escola de Praga amb les diverses tendències que es van
desenvolupar posteriorment dins del moviment estructura-
lista. Els africanistes francesos reclamen tots avui dia
influències conjugades de Meillet, Benveniste, Martinet i
Haudricourt"(1).

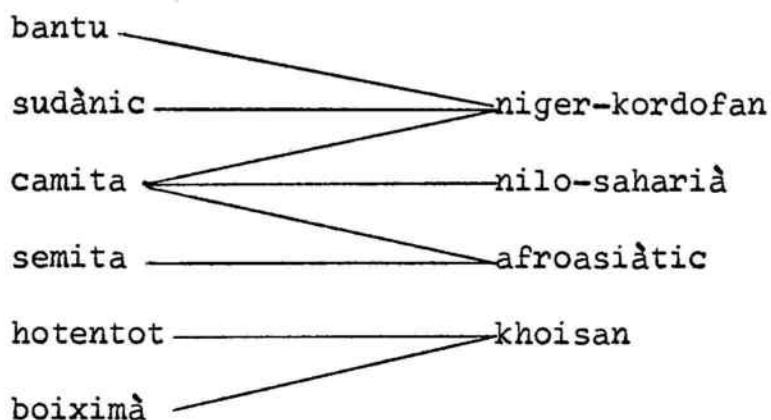
3.4. La situació de la classificació abans de Greenberg.

La classificació de Greenberg inaugura una nova etapa
en els estudis africans, no tant pel seu contingut com per
ser la primera classificació global on s'inclouen hipòte-
sis que, tot i ser conegudes, no havien aconseguit modi-
ficar la classificació general. En aquest sentit, cal dir
que Greenberg no intenta mai presentar com a "revolucio-
nàries" unes hipòtesis que altres autors ja havien avançat,
ni molt menys fer-les passar per seves.

Quan Greenberg publica la seva classificació en la sè-
rie d'articles "Studies in African Linguistic Classifica-

(1) THOMAS, J.M.C. et BEHAGHEL, A. (1980): La linguistique
africaniste française. Paris. p.20.

tion" entre els anys 1949 i 1950, a Europa s'estava preparant el Handbook i res no indica que la classificació tradicional de les llengües africanes s'hagués modificat en les seves famílies fonamentals. La transformació de la classificació general que fa Greenberg és -esquemàticament- la següent:

L'origen d'aquestes modificacions, a grans trets, és el següent:

1 - Niger-Kordofan: El parentiu bantu-sudan ja havia estat indicat per Bleek, Lepsius, Delafosse i Westermann. Greenberg no només confirma aquesta hipòtesi, sino que inclou el bantu com un subgrup del benue-cross. La inclusió del ful, considerat tradicionalment com a llengua camita, en el grup atlàntic ja havia estat avançada per Delafosse i Homburger.

2 - Nilo-saharià: Aquesta família inclou gairebé totes les llengües camites i algunes de les sudàniques de Westermann, és la família que ha provocat més controvèrsies i que indubtablement té més futur en la investigació. La negació de la teoria camita, fonamental en la classificació de

Greenberg, li permetrà d'establir aquesta família inèdita i que constitueix la gran innovació de la classificació.

3 - Afroasiàtic: La inclusió del semític com una branca d'aquesta família, en lloc de considerar-lo com una família independent havia estat avançada per Cohen. La inclusió del haussa en el grup Txad d'aquesta família té un precedent en Lepsius.

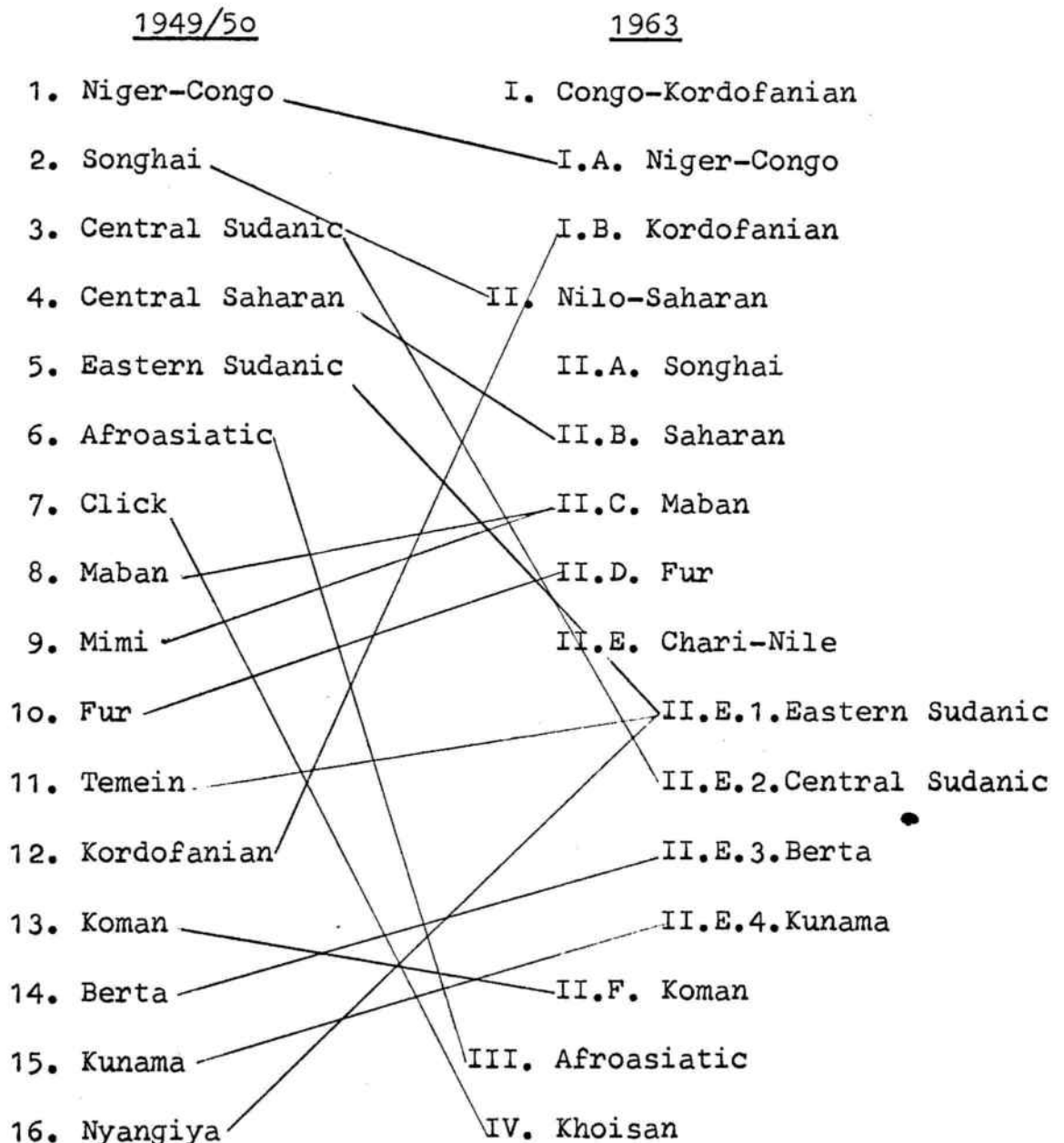
4 - Khoisan: La inclusió del boiximà i l'hotentot té un precedent en Bleek i, de fet, l'opinió que l'hotentot era camita és atribuïble només a Lepsius i Meinhof i la seva escola. La relació khoisan-sandawe havia estat indicada l'any 1910 per Trombetti en la seva obra La lingua degli Ottentoti e la lingua dei wai-sandawi.

4. LA CLASSIFICACIÓ DE GREENBERG

Durant els anys 1949-50, Greenberg publica la sèrie d'articles "Studies in African Linguistic Classification" en els quals proposa una reclassificació genètica de les llengües africanes. Aquesta primera classificació en 16 famílies va ser modificada l'any 1963 en que es publica The Languages of Africa; en aquesta segona classificació les famílies es redueixen a quatre (la Niger-kordofanesa inclou les famílies Niger-Congo i la Kordofanesa, la Nilo-Sahariana inclou dotze de les setze famílies de la primera classificació).

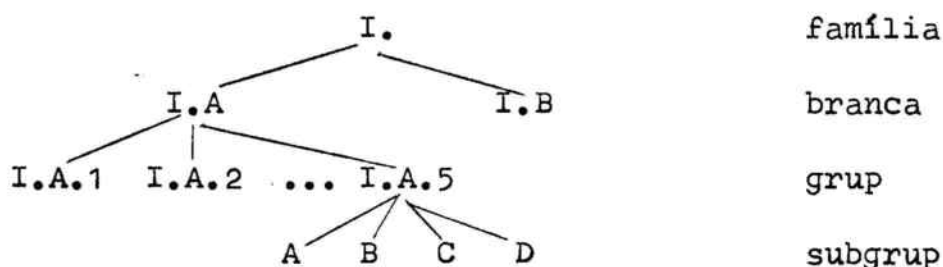
Les modificacions, tot i la reducció considerable de famílies, no són fonamentals, i si es comparen les dues classificacions es fa palès que, en la segona classificació, Greenberg es limita a establir parentius entre famílies que abans havia considerat independents. L'únic

motiu per aquesta reagrupació sembla ser la millor informació a l'abast sobre les famílies que passen a ser branques o grups d'altres famílies. Per tant, em referiré a la classificació de 1963 i només en el cas d'alguna diferència fonamental em referiré a la classificació de 1949-50.

Pel que fa a la terminologia, Greenberg és bastant inconsistent, almenys en la manera d'emprar-la. En principi, una família seria el grup més gran possible, una

branca la primera subdivisió d'una família i un grup la subdivisió d'una branca; aquests termes, a part d'indicar les relacions de sub- i supra-classificació indiquen també la coordinació dels diferents grups:

Greenberg insisteix molt en les relacions de coordinació (un exemple claríssim és la seva classificació del semític), però tot i els seus intents de precisió, es refereix indistintament a, primer nivell (I) com "family", "linguistic stock" o "language grouping"; al segon nivell (I.A) com "family", "group", "branch" o "substock" i al tercer nivell (I.A.1) com "branch", "group", "subgroup" o "subfamily". Jo segueixo les definicions citades en els tres primers nivells, reservo subgrup per les subdivisions dels grups i a partir del cinquè nivell segueixo Greenberg.

Als dos principis metodològics de 1949-50, Greenberg n'hi afegeix un tercer en l'edició de 1963:

- 1 - En la comparació només són rellevants les semblances que impliquen alhora so i significat en formes específiques.
- 2 - Comparació en massa contra comparacions aïllades entre parells de llengües.

3 - Només els fets lingüístics són rellevants a l'hora de treure conclusions sobre la classificació.

Per a Greenberg, l'èmfasi en les semblances de so i significat es justifica al comprovar que, en la classificació de Meinhof "un exemple de l'ús només del so o només del significat"(1), hi ha moltes equivocacions degudes a que l'autor utilitza sovint criteris tipològics: "Meinhof no es fixava en cap altre factor que no fos la presència o absència de prefixos nominals. Si una llengua tenia prefixos, l'anomenava precamita (...), si no en tenia, era sudànica. Tres entre les llengües del Kordofan -tagoi, tumale i tegali- són molt semblants. Meinhof va classificar el tumale i el tagoi com precamites, però va considerar el tegali com a sudànic només perquè no tenia prefixos nominals"(2).

La comparació en massa permet l'exclusió de préstecs i semblances degudes a la casualitat. Aquest mètode consisteix en la comparació d'elements del vocabulari bàsic de diferents llengües alhora; per a Greenberg l'avantatge d'aquest mètode rau en la possibilitat de constatar les relacions genètiques entre les llengües millor que si només se'n comparen dues. Ell dóna l'exemple de la compara-

(1) GREENBERG, J.H. (1963): The Languages of Africa. (2ª ed. revisada 1966, The Hague, reed. 1970), p.2

(2) GREENBERG, J.H. (1963), p.2

ció de l'anglès només amb l'hindustaní: l'ocurrència de les seves semblances en altres llengües indoeuropees no es podria fer palesa. En això ningú no li treu la raó, però el que Greenberg no diu és que tota la tradició de la gramàtica històrico-comparada demostra que ningú s'ha proposat només la comparació d'un parell de llengües sinó ^{de} que les successives comparacions s'han deduït lleis fonètiques, cosa que ell no ha fet, limitant-se a la constatació de semblances que en molts casos són totalment subjectives.

El càlcul que fa Greenberg és el següent: si la probabilitat de semblances accidentals entre dues llengües pot ser d'un 20%, la probabilitat que aparegui un element semblant en dues llengües és $1/5$ i la probabilitat de que el mateix element es trobi en una altra llengua és el quadrat de $1/5$, és a dir, $1/25$. Si hi ha un nombre n de llengües, la probabilitat que es trobi una semblança casual en totes elles és $1/5^{n-1}$, evidentment, quant més alt sigui el número n , més baixa és la probabilitat que l'element es trobi en totes les llengües.

La manera més efectiva d'aplicar el mètode de la comparació en massa és una taula de pronoms, elements gramaticals i vocabulari de les llengües comparades:

	un	dos	tres	mà	ull	orella	boca
1.	sang	<u>su</u>	soti	yung	<u>sing</u>	-	<u>a</u>
2.	wate	<u>iba</u>	tati	ju(1e)	no(do)	<u>to(go)</u>	yabodo
3.	<u>toro</u>	<u>ču</u>	agozo	<u>daho</u>	<u>samo</u>	<u>sumo</u>	<u>či</u>
4.	<u>ili</u>	<u>iwa</u>	<u>ita</u>	il>	ewu	<u>ɔtɔ</u>	<u>ɛnu</u>
5.	mwe	bali	<u>tato</u>	<u>(li)-to</u>	(1e)-iso	<u>(ku)-toi</u>	<u>(mu)-nywa</u>
6.	<u>tilo</u>	ndi	yasko	kela	<u>sim</u>	<u>sumo</u>	<u>či</u>
7.	kiet	<u>iba</u>	<u>ita</u>	<u>ɛte</u>	enyin	<u>utong</u>	<u>inua</u>
8.	lakoi	<u>swe</u>	we	<u>taha</u>	i	kebbe	<u>a</u>

Les formes que Greenberg considera amb origen comú queden subratllades de manera igual. Els prefixos i sufixos van entre parèntesi ja que la comparació és entre morfemes lèxics.

En aquest cas, les llengües queden separades en dos grups: I - 1,3,6,8; II - 2,4,5,7. Les dues famílies són I Sahariana i II Niger-Congo, i les llengües són: 1.Berti, 3.Teda, 6.Kanuri, 8.Zaghawa, 2.Kotopo (Adamawa), 4.Ahlo (Togo), 5.Proto-bantu, 7.Efik.

Fodor fa notar respecte d'aquests exemples "selectes" de Greenberg (1) que si es comparen 3. (teda) i 6. (kanuri), el lexema či (boca) es correspon so per so, però si es comparen amb els lexemes corresponents a "dos" (ču i

(1) Aquesta taula va ser elaborada pel propi Greenberg per tal d'il·lustrar el mètode de la comparació en massa. Caldria esperar almenys que les semblances fossin prou clares.

ndi) el fonema inicial /č/ ja no té correspondència en kanuri.

El mateix element teda (ču) comparat amb 1. (berti) mostra la correspondència su/ču, però si el fonema inicial /s/ en berti correspon a /č/ inicial en teda, aleshores la contradicció està en l'element "ull" (sing/samo) on els fonemes inicials són idèntics. A la inversa, si la regularitat està en la identitat de /s/ inicial, "l'excepció" és la correspondència s/č. De qualsevol manera, Greenberg no dona cap exemple per tal de poder establir les correspondències fonètiques regulars i, per tant, la comparació (ni que sigui en massa) no pot ser vista més que com una aproximació.

El tercer principi, ja indica Greenberg que és el més obvi, però totes les classificacions anteriors demostren que no ho és tant; factors extralingüístics com la teoria camita, l'estatus especial de llengües com el haussa o el ful, o de grups com el semita o el bantu, etc, han sigut la font de molts errors en la classificació.

4.1. Les famílies de Greenberg

4.1.1. La família Niger-Kordofanesa

Greenberg inclou en aquesta família les famílies Niger-Congo i Kordofan de 1949-50; la subclassificació és la següent:

I.A. Niger-Congo

I.A.1. West Atlantic

I.A.2. Mande

I.A.3. Voltaic

I.A.4. Kwa

I.A.5. Benue-Congo

I.A.6. Adamawa-Eastern

I.B. Kordofanian

I.B.1. Koalib

I.B.2. Tegali

I.B.3. Talodi

I.B.4. Tuntum

I.B.5. Katla

Greenberg fonamenta la inclusió de les antigues famílies Niger-Congo i Kordofan com a branques coordinades d'aquesta nova família en les semblances en el vocabulari bàsic i en determinades característiques morfològiques, sobretot les formes pronominals i el sistema de classes nominals.

El sistema de classes nominals és la característica morfològica bàsica en la comparació de Greenberg, la classificació nominal per parells d'afixos, un pel singular i un altre pel plural és comuna al bantu, les llengües oest-sudàniques de Westermann i les llengües del grup Benue-Congo en forma de prefixos; en el cas de les

llengües gur (voltaic) es troben genralment com sufixos. Pel que fa a l'Adamawa-Eastern, es troben sufixos en l'adamawa i prefixos en l'Eastern. D'altra banda, el mande i algunes llengües del grup kwa han perdut totalment els afixos.

La branca Niger-Congo inclou -a grans trets- les llengües sudàniques de l'oest de Westermann i el bantu. Les discrepàncies amb Westermann són indicades explícitament per Greenberg: "Només hi ha dos punts importants en els que difereixo de Westermann en el seu tractament del nucli sudànic-oest. Aquests desacords es refereixen al ful i al songhai. Incloc el ful en el subgrup West Atlantic mentre que Westermann l'inclou en el sudànic oest (...) i excloc el songhai"(1) i "Els tres punts més importants en els quals el Niger-Congo es diferencia del sudànic-oest de Westermann són la inclusió d'un subgrup Adamawa-Eastern i l'afiliació del ful i el bantu"(2)

La relació del ful amb el wolof i el serer ja havia estat indicada per Homburger, però l'opinió més acceptada era la de Meinhof, el qual l'havia classificat com a camita. Les opinions de Meinhof ja són conegudes i Greenberg no té inconvenient en afirmar que: "l'impuls de classifi-

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.6-7

(2) GREENBERG, J.H. (1963), p.9

car el ful com a camita, sigui conscientment o inconscient, venia de l'estereotipus dels camites-ramaders-conqueridors (...). Aquesta formulació simplista de la relació entre la conquesta ramadera i la llengua serà demostrada tan falsa per Àfrica de l'est on les suposades filiacions camites dels massai, nandi i altres pobles ramaders d'aquesta àrea es demostrarà que tenen tan poc fonament com la del ful"(1).

La inclusió del ful en el grup Atlàntic es justifica segons Greenberg pel seu sistema d'alternances consonàntiques inicials tant en el nom com en el verb, comú al serer.

Pel que fa a la classificació del bantu, Greenberg afirma que: "ni tan sols forma una subfamília genètica, sinó que pertany a una de les subfamílies establertes per Westermann, la anomenada Benue-Cross o Semi-Bantu, precisament a causa de la seva extrema semblança amb el bantu"(2). El canvi d'status d'aquesta família tradicional tan ben coneguda i delimitada, per més fonament que tingui, no deixa de semblar irònic:

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.30

(2) GREENBERG, J.H. (1963), p.7

I.A.5. Benue-Congo

A. Plateau

B. Jukunoid

C. Cross-River

D. Bantoid

- Tiv

- Bitare

- Batu

- Ndoro

- Mambila

- Bute

- Bantu

La inclusió del grup Adamawa-Eastern és justificada per l'existència de prefixos en el subgrup Adamawa i de sufixos en el subgrup Eastern i també pels elements pronominals del grup.

4.1.2. La família Nilo-Sahariana

Aquesta família constitueix la innovació sense precedents de la classificació de Greenberg i és al mateix temps la gran modificació de la primera classificació. Greenberg inclou dotze de les famílies independents de 1949-50 en una única família i no com a branques coordinades sinó establint noves relacions d'interclassificació

entre elles:

II. Nilo-Saharan

II.A. Songhai

II.B. Saharan

II.C. Maban

II.D. Fur

II.E. Chari-Nile

II.E.1. Eastern Sudanic

II.E.2. Central Sudanic

II.E.3. Berta

II.E.4. Kunama

II.F. Koman

En la classificació de 1949-50, Greenberg exclou el songhai del sudànic i el classifica com una família independent, l'any 1963 l'inclou com una branca de la família Nilo-Sahariana. El mateix procés se segueix per les famílies Saharan, Fur i Koman. La branca Maban inclou dues famílies de 1949-50: Maba i Mimi, i en la branca Chari-Nile es coordinen quatre grups formats per sis de les famílies de 1949-50. El primer grup és l'Eastern Sudanic el qual inclou les famílies Eastern Sudanic, Temein i Nyangiya de 1949-50 i es divideix en deu subgrups (les llengües del grup Eastern Sudanic corresponen a les nilòtiques i nilo-camites de les classificacions anteriors):

II.E.1. Eastern Sudanic

1. Nubian
2. Murle i altres
3. Barea
4. Ingassana
5. Nyima
6. Temein i altres
7. Merarit i altres
8. Dagu o Darfur i altres
9. Nilotic
10. Nyangiya, Teuso

Els tres grups restants de la branca Chari-Nile corresponen a tres de les famílies de 1949-50: Central Sudanic, Berta i Kunama.

De l'heterogeneïtat d'aquest grup en pot donar una idea el nombre de característiques gramaticals que dona Greenberg i la seva distribució per justificar la formació de la família: 48 característiques de les quals només dues (a/ai com a pronom de la primera persona singular i i/ni com a pronom de la segona persona singular) són comunes a gairebé totes les llengües. Les 46 restants estan exemplificades normalment només en dues llengües(1).

Dues característiques que semblen fonamentar la connexió de la família són les alternances n/k i t/k de singular i plural (32 i 33 en l'ordenació de Greenberg). Aquestes

(1) Cal recordar que Greenberg és el primer en mostrar el seu desacord amb les comparacions entre parells de llengües.

alternances que són comentades amb detall més endavant són de moment l'únic element estructural que fa la hipòtesis nilo-sahariana realment plausible.

4.1.3. La família afroasiàtica

Al establir aquesta família, Greenberg nega l'status del semític com una família independent classificant-lo com a una branca coordinada d'aquesta família "camita", alguns membres de la qual han quedat classificats en altres famílies (el ful en la Niger-Kordofanesa i el grup nilo-camita en la nilo-sahariana. L'hotentot considerat com a camita per Meinhof, és classificat en la família Khoisan i el haussa és classificat en la branca Txad de la família Afroasiàtica):

III. Afroasiàtic

III.A. Semitic

III.B. Egyptian

III.C. Berber

III.D. Cushitic

III.E. Chad

Ja que el camita no forma cap unitat lingüística, Greenberg proposa substituir el terme camito-semita per afroasiàtic.

Mentre que la relació entre les quatre primeres branques havia estat tradicionalment acceptada, la inclusió

de les llengües del Txad ha estat més discutida. Les característiques comunes que determinen la seva inclusió són, segons Greenberg:

- 1 - El formant femení t
- 2 - L'oposició k(masculí)/t(femení)
- 3 - El connectiu n entre nom i genitiu
- 4 - Les semblances en la formació del plural, particularment entre berber, cuixític i txad.
- 5 - Correspondència gairebé general en el sistema pronominal.
- 6 - Alternança de w- inicial en verbs perfectius i formes sense w- en altres temps i aspectes verbals i els noms derivats, comuna al semític, egipci i txad.
- 7 - Prefix m- per formar locatius, instrumentals i agents.

4.1.4. La família khoisan

Greenberg substitueix el nom "click" donat a aquesta família en la primera classificació pel de Khoisan, proposat per Schapera, format pels noms khoi i san, els quals són els noms amb els que s'autodenominen hotentots i boiximans respectivament.

La família khoisan té tres branques: la formada per les llengües parlades al sud del continent, la sandawe i la hatsa, ambdues parlades a Tanzània. Totes elles es caracteritzen pels clicks, els quals no són exclusius

d'aquesta família ja que es troben també en algunes llengües bantu que els han manllevat.

Els criteris de Greenberg per provar la filiació genètica d'aquestes llengües són fonològics i morfològics:

- 1 - La formació d'arrels lèxiques (verbs, noms i adjectius) gairebé sempre disil·làbiques, caracteritzada generalment per un click inicial seguit d'una vocal (bàsicament a o o), la tercera posició essent ocupada o bé per $\emptyset$ o per consonants no-click (r,m,n o una labial) i en posició final qualsevol de les cinc vocals.
- 2 - Temps o aspecte i altres modificacions verbals formats per partícules que segueixen el pronom.
- 3 - Formació del passiu amb un sufix -e.
- 4 - Construccions de genitiu en les quals el posseït precedeix el possessor.
- 5 - Indicació de gènere i número mitjançant sufixos.

La subclassificació d'aquesta família és la següent:

IV. Khoisan

IV.A. South African Khoisan

IV.A.1. Northern

IV.A.2. Central

IV.A.3. Southern

IV.B. Sandawe

IV.C. Hatsa

LA CLASSIFICACIÓ DE GREENBERG

I.	Congo-Kordofanian	II. E. 4	Kunama
I. A	Niger-Congo	II. F	Koman
I. A. 1	West Atlantic	III.	Afroasiatic
I. A. 2	Mande	III. A	Semitic
I. A. 3	Voltaic	III. B	Egyptian
I. A. 4	Kwa	III. C	Berber
I. A. 5	Benue-Congo	III. D	Cushitic
I. A. 6	Adamawa	III. D. 1	Northern Cushitic
I. B	Kordofanian	III. D. 2	Central Cushitic
I. B. 1	Koalib	III. D. 3	Eastern Cushitic
I. B. 2	Tegali	III. D. 4	Western Cushitic
I. B. 3	Talodi	III. D. 5	Southern Cushitic
I. B. 4	Tumtum	III. E	Chad
I. B. 5	Katla	IV.	Khoisan
II.	Nilo-Saharan	IV. A	South African Khoisan
II. A	Songhai	IV. A. 1	Northern South African Khoisan
II. B	Saharan	IV. A. 2	Central South African Khoisan
II. C	Maban	IV. A. 3	Southern South African Khoisan
II. D	Fur	IV. B	Sandawe
II. E	Chari-Nile	IV. C	Hatsa
II. E. 1	Eastern Sudanic		
II. E. 2	Central Sudanic		
II. E. 3	Berta		

A.1. Niger-Congo

1. West Atlantic: a. Northern: Wolof, Serer-Sin, Fulani, Serer-Non, Konyagi, Basari, Biafada, Badyara (Pajade), Dyola, Mandyak, Balante, Banyun, Nalu, Cobia, Cassanga, Bidyogo. b. Southern: Temne, Baga, Landoma, Kissi, Bulom, Limba, Gola.

2. Mande:¹⁴ a. Western: 1. Soninke, Malinke, Bambara, Dyula, Numu, Ligbi, Huela, Vai, Kono, Koranko, Khasonke, Susu, Dyalonke. 2. Sya. 3. Mande, Loko, Gbandi, Gbunde, Loma, Kpelle (Guerze). b. Eastern: 1. Mano, Dan (Gio), Kweni (Guro), Mwa, Nwa. 2. Samo, Bisa, Busa.

3. Gur: a. Senufo: Minianka, Tagba, Foro, Tagwana (Takponin), Dylmini, Nafana. b. Lobi-Dogon: Lobi, Dyan, Puguli, Gan, Gouin, Turuka, Doghosie, Doghosie-Fing, Kyan, Tara, Bwamu, Wara, Natioro, Dogon, Kulango. c. Grusi: Awuna, Kasena, Nunuma, Lyele, Tamprusi, Kanjaga (Bulea), Degha, Siti, Kurumba (Fulse), Sisala. d. Mossi, Dagomba, Kusasi, Nankanse, Talensi, Mamprusi, Wala, Dagari, Birifo, Namnam. e. Tem, Kabre, Delo, Chala. f. Bargu (Bariba). g. Gurma, Tobote (Basari), Kasele (Chamba), Moba.

4. Kwa: a. Kru: Bete, Bakwe, Grebo, Bassa, De, Kru (Krawi).
 b. Avatime, Nyangbo, Tafi, Logba, Likpe, Ahlõ, Akposo, Lefana,
 Bowili, Akpafu, Santrokofi, Adele, Kebu, Anyimere,¹⁵ Ewe, Aladian,
 Avikam, Gwa, Kyama, Akye, Ari, Abc, Adyukru, Akan (Twi, Anyi,
 Baule, Guang, Metyibo, Abure), Gã, Adangme. c. Yoruba, Igala.
 d. Nupe, Gbari, Igbira, Gade. e. Bini, Ishan, Kukuruku, Sobo.
 f. Idoma, Agatu, Iyala. g. Ibo. h. Ijo.

5. Benue-Congo: A. Plateau: 1. a. Kambari, Dukawa,
 Dakakari, Basa, Kamuku, Reshe.¹⁶ b. Piti, Janji, Kurama, Chawai,
 Anaguta, Buji, Amap, Gure, Kahugu, Ribina, Butawa, Kudawa.
 2. Afusare, Irigwe, Katab, Kagoro, Kaje, Kachicheri, Morwa, Jaba,
 Kamantan, Kadara, Koro, Afo. 3. Birom, Ganawuri (Aten). 4.
 Rukuba, Ninzam, Ayu, Mada, Kaninkwom. 5. Eggon, Nungu,
 Yeskwa. 6. Kaleri, Pyem, Pai. 7. Yergam, Basherawa. B.
 Jukunoid: Jukun, Kentu, Nyidu, Tigong, Eregba, Mbembe, Zumper
 (Kutuv, Mbarike), Boritsü. C. Cross-River: 1. Boki, Gayi (Uge),
 Yakoro. 2. Ibibio, Efik, Ogoni (Kana), Andoni, Akoiyang, Ododop,
 Korop. 3. Akunakuna, Abine, Yako, Asiga, Ekuri, Ukelle, Okpoto-
 Mteze, Olulomo. D. Bantoid: Tiv, Bitare, Batu, Ndoro, Mambila,
 Bute, Bantu.

6. Adamawa-Eastern: A. Adamawa: 1. Tula, Dadiya, Waja,
 Cham, Kamu. 2. Chamba, Donga, Lekon, Wom, Mumbake. 3.
 Daka, Taram. 4. Vere, Namshi, Kolbila, Pape, Sari, Sewe, Woko,
 Kotopo, Kutin, Durru. 5. Mumuye, Kumba, Gengle, Teme, Waka,
 Yendang, Zihua. 6. Dama, Mono, Mbere, Mundang, Yasing,
 Mangbei, Mbum, Kpere, Lakka, Dek. 7. Yungur, Mboi, Libo,
 Roba. 8. Kam. 9. Jen, Munga. 10. Longuda. 11. Fall. 12.
 Nimbari.¹⁷ 13. Bua, Nielim, Koke. 14. Masa.¹⁸ B. Eastern:
 1. Gbaya, Manja, Mbaka. 2. Banda. 3. Ngbandi, Sango, Yakoma.
 4. Zande, Nzakara, Barambo, Pambia. 5. Bwaka, Monjombo,
 Gbanziri, Mundu, Mayogo, Bangba. 6. Ndogo, Bai, Bviri, Golo,
 Sere, Tagbo, Feroqe, Indri, Mangaya, Togoyo. 7. Amadi (Madyo,
 Ma). 8. Mondunga, Mba (Bamanga).

I.B.Kordofanian

1. Koalib group: Koalib, Kanderma, Heiban, Laro, Otoro,
 Kawama,¹ Shwai, Tira, Moro, Fungor.
2. Tegali group: Tegali, Rashad, Tagoi, Tumale.
3. Talodi group: Talodi, Lafofa, Eliri, Masakin, Tacho, Lumun,
 El Amira.
4. Tumtum group: Tumtum, Tuleshi, Keiga, Karondi, Krongo,
 Miri, Kadugli, Katcha.
5. Katla group: Katla, Tima.

II. Nilo-Saharan

1. Songhai.
2. Saharan: (a) Kanuri, Kanembu; (b) Teda, Daza; (c) Zaghawa, Berti.
3. Maban: Maba, Runga, Mimi (of Nachtigal), Mime (of Gaudenfroy-Demombynes).¹
4. Fur.
5. Chari-Nile (as outlined in Chapter V).
6. Coman: Koma, Ganza, Uduk, Gule, Gumuz, Mao.

II.E.1. Eastern Sudanic

1. Nubian: (a) Nile Nubian (Mahas-Fadidja and Kenuzi-Dongola); (b) Kordofanian Nubian: Dair, Dilling, Gulfan, Garko, Kadero, Kundugr; (c) Midob; (d) Birked.
2. Murle (Belr), Longarim, Didinga, Suri, Mekan, Murzu, Surma (including Tirma and Zulmanu), Masongo.
3. Barea.
4. Ingassana (Tabi).
5. Nyima, Afitti.
6. Temein, Teis-um-Danab.
7. Merarit, Tama, Sungor.
8. Dagu of Darfur, Baygo, Sila, Dagu of Dar Dagu (Wadai), Dagu of Western Kordofan, Njalgulgule, Shatt, Liguri.
9. Nilotic: (a) Western: (1) Burun, (2) Shilluk, Anuak, Acholi, Lango, Alur, Luo, Jur, Bor, (3) Dinka, Nuer; (b) Eastern: (1) Bari, Fajulu, Kakwa, Mondari, (2a) Jie, Dodoth, Karamojong, Temo, Topotha, Turkana, (2b) Masai; (3) Southern: Nandi, Suk, Tatoga.
10. Nyangliya, Teuso.

II.E.2. Central Sudanic

1. Bongo, Baka, Morokodo, Bell, Gberi, Sara dialects (Madjingay, Gulai, Mbai, Gamba, Kaba, Dendje, Laka), Vale, Nduka, Tana, Horo, Bagirmi, Kuka, Kenga, Disa, Buballa.
 2. Kreish.
 3. Binga, Yulu, Kara.
 4. Moru, Avukaya, Logo, Keliko, Lugbara, Madi.
 5. Mangbetu, Lombi, Popoi, Makere, Moje, Asua.
 6. Mangbutu, Mamvu, Lese, Myuba, Efe.
 7. Lendu.
-

III.D.Cushitic

1. Northern Cushitic: Beja (Bedaue).
2. Central Cushitic: Bogo (Bilin), Kamir, Khamta, Awiya, Damot, Kemant, Kayla, Quara.
3. Eastern Cushitic: Saho-Afar, Somali, Galla, Konso, Geleba, Marille, (Reshiat, Arbore), Gardula, Gidole, Gowaze, Burji, Sidamo, Darasa, Kambata, Alaba, Hadya, Tambaro.
4. Western Cushitic: Janjero, Wolamo, Zala, Gofa, Basketo, Baditu, Haruro, Zaysse, Chara, Gimira, Benesho, Nao, Kaba, Shako, She, Maji, Kafa, Garo, Mocha, Anfillo (Mao),¹³ Shinasha, Bako,¹⁴ Amar, Bana, Dime, Gayi, Kerre, Tsamai, Doko, Dollo.
5. Southern Cushitic: Burungi (Mbulungu), Goroa (Flome), Alawa (Uwassi), Iraqw, Mbugu, Sanye.

III.E.Chad

1. (a) Hausa, Gwandara; (b) Ngizim, Mober, Auyokawa, Shirawa, Bede; (c) (i) Warjawa, Afawa, Diryawa, Miyawa, Sirawa, (ii) Gezawa, Seiyawa, Barawa of Dass; (d) (i) Bolewa, Karekare, Ngamo, Gerawa, Gerumawa, Kirifawa, Dera (Kanakuru), Tangale, Pia, Pero, Chongee, (ii) Angas, Ankwe, Bwol, Chip, Dimuk, Goram, Jorto, Kwolla, Miriam, Montol, Sura, Tal, Gerka, (iii) Ron.
2. Kotoko group: Logone, Ngala, Buduma, Kuri, Gulfei, Afade, Shoe, Kuseri.
3. Bata-Margi group: (a) Bachama, Demsa, Gudo, Malabu, Njei (Kobochi, Nzangi, Zany), Zumu (Jimo), Holma, Kapsiki, Baza, Hiji, Gude (Cheke), Fali of Mubi, Fali of Kirla, Fali of Jilbu, Margi, Chibak, Kilba, Sukur, Vizik, Vermgo, Woga, Tur, Bura, Pabir, Podokwo; (b) Gabin, Hona, Tera, Jera, Hinna (Hina).
4. (a) Hina, Daba, Musgoi, Gauar; (b) Gisiga, Balda, Muturua, Mofu, Matakam.
5. Gidder.
6. Mandara, Camergu.
7. Musgu.
8. Bana, Banana (Mana), Lame, Kulung.
9. (a) Somrai, Tumak, Ndam, Miltu, Sarwa, Gulei; (b) Gabere, Chiri, Dormo, Nangire; (c) Sokoro (Bedanga), Barein; (d) Modgel; (e) Tuburi; (f) Mubi, Karbo.

GREENBERG (1963) SUMMARY OF CLASSIFICATION

I. NIGER KORDOFANIAN

I.A. Niger - Congo

I.A.1 West Atlantic

I.A.2 Mande (Vukobrevsky 1967: pas)

I.A.3 Voltaic

I.A.4 Kwa

I.A.5 Benue - Congo

I.A.6 Adamawa - Eastern

I.B. Kordofanian

I.B.1 Koalib

I.B.2 Tegal

I.B.3 Talodi

I.B.4 Tumtum

I.B.5 Katla

not shown

II. NILO - SAHARAN

II.A. Songhai

II.B. Saharan

II.C. Maiban

II.D. Fur

II.E. Chari - Nile

II.E.1 Eastern Sudanic

II.E.2 Central Sudanic

II.E.3 Berta

II.E.4 Kunama

II.F. Koman

III. AFROASIATIC

III.A. Semitic

III.B. Egyptian

III.C. Berber

III.D. Cushitic

III.D.1 Northern Cushitic

III.D.2 Central Cushitic

III.D.3 Eastern Cushitic

III.D.4 Western Cushitic

III.D.5 Southern Cushitic

III.E. Chad

IV. KHOISAN

IV.A. South African Khoisan

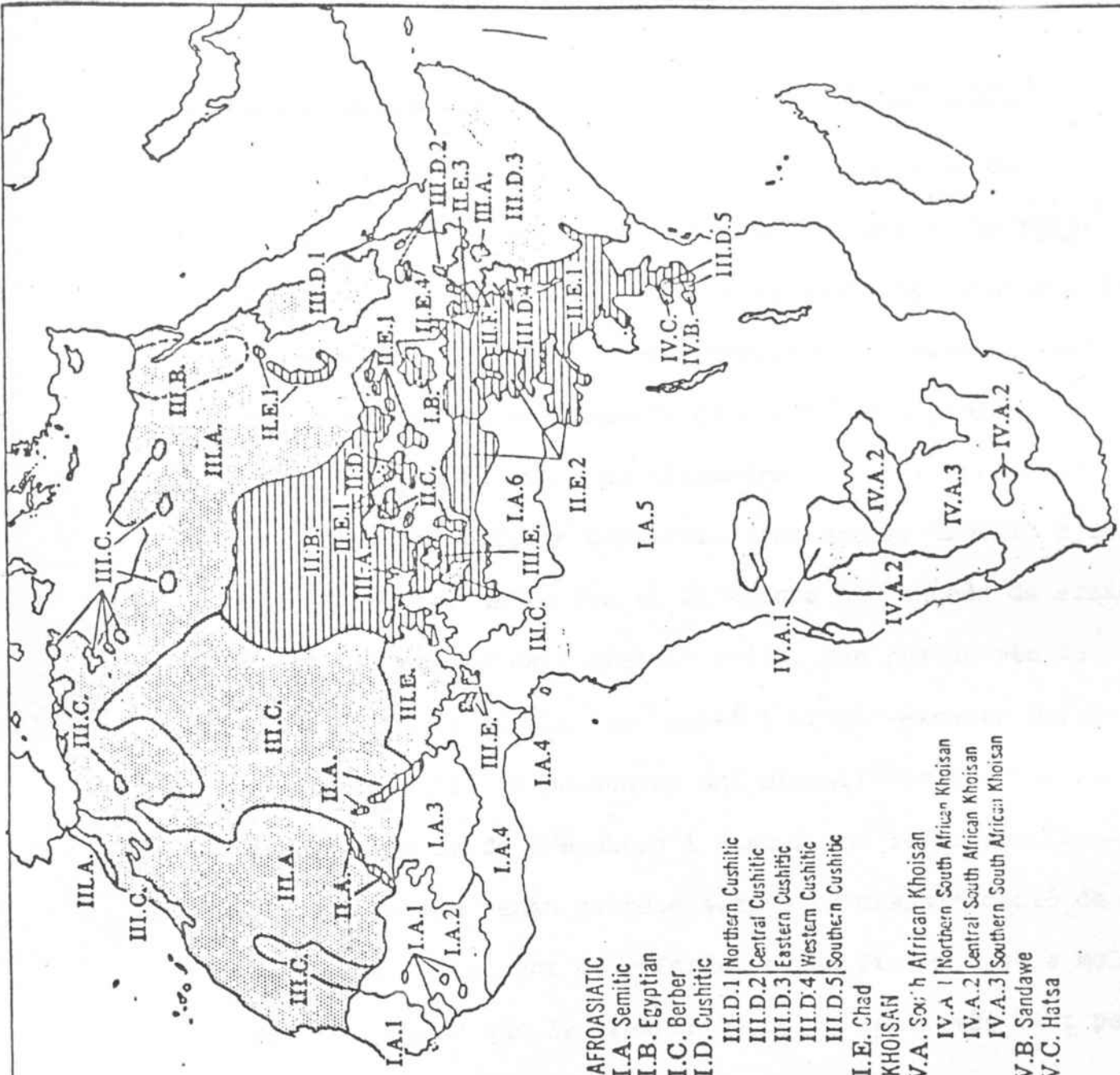
IV.A.1 Northern South African Khoisan

IV.A.2 Central South African Khoisan

IV.A.3 Southern South African Khoisan

IV.B. Sandawe

IV.C. Hattsa

4.2. Les crítiques a la classificació de Greenberg

La paraula més sovint associada a l'aparició de "Studies in African Linguistic Classification" és revolució, i amb relativa freqüència es parla de "provocació", "violència", escàndol", etc. Probablement, aquesta sensació d'impacte és un producte de l'estil del propi Greenberg, però dubto molt que Alexandre tingui raó quan afirma: "Hom pot criticar particularment aquest treball a causa del seu to, un to que li va valdre un "succès de scandale" més que un èxit científic"(1). Han passat més de trenta anys des de la publicació i ningú -excepte Dalby i amb poc èxit- ha presentat una classificació global alternativa a la de Greenberg i fins i tot les classificacions parcials tenen gairebé sempre la classificació de Greenberg com a punt de referència. En fi, em sembla molt agosrat pensar que la classificació va tenir més èxit pel to que pel contingut.

Tampoc es pot perdre la perspectiva i donar a la classificació un status que no té. La classificació és, evidentment, només una part dels estudis africans, amb una certa rellevància deguda al desconeixement de les llengües d'Àfrica, però tot i això, una classificació no pot provocar cap "revolució" fora del seu context: la bantuística, per exemple, ha mantingut la seva autonomia per més que

(1) ALEXANDRE, P. (1964), p.69

Greenberg hagi subclassificat el bantu. En el terreny de la classificació, crec que només es pot aplicar el terme "revolució" a la substitució de la classificació dominant -la de Meinhof- per una nova classificació també dominant -la de Greenberg-, però la història situa la classificació de Greenberg com el resultat d'un procés, o, si es vol, de molts processos i en aquest cas no es pot parlar de cap trencament sinó d'una reestructuració i/o reordenació. Dins d'aquesta reordenació certs aspectes poden ser qualificats de revolucionaris: la desaparició de la família camita i la creació de la família Nilo-Sahariana.

Les reaccions que va provocar la classificació són de diferents tipus: d'una banda, hi ha una sèrie d'autors que, tot i mostrar el seu desacord en alguns punts concrets, s'apunten a la nova classificació. De l'altra, hi ha una sèrie d'autors que rebutjen la classificació basant-se en el mètode emprat per Greenberg, entre aquests es pot comptar Fodor, autor d'una anàlisi exhaustiva de la classificació; Winston que critica el mètode però no deixa de valorar els resultats i Dalby que proposa una classificació alternativa.

Les tendències d'aquests dos grups són remarcades per Schachter tot i que no les presenti com a antagòniques: "Els tres punts de la classificació de Greenberg que han estat més controvertits són: la pretensió de relació genètica

entre les llengües bantu i les atlàntiques incloses en la branca Niger-Congo del Niger-Kordofan de Greenberg; la pretensió de relació genètica entre el nilo-camita i les llengües nilòtiques dins de la branca Chari-Nile del nilo-saharià de Greenberg; i la pretensió de relació genètica entre les llengües incloses en la família khoisan de Greenberg"(1).

Aquests punts poden ser exemples d'aspectes concrets de la classificació de Greenberg que han estat discutits però no crec que hagin estat els més controvertits, i això pel mateix planteig de Greenberg que, concernent al bantu, es demana més aviat quin és el seu lloc en la classificació i no pas quina sigui la seva relació amb l'atlàntic; la qüestió nilo-camita serà analitzada en el seu moment, però Voegelin sintetitza molt bé la situació en la classificació: "afiliada al afroasiàtic pels africanistes anglesos i al nilo-saharià pels americans"(2); per últim, la qüestió del khoisan, ha estat criticada per Westphal, però tampoc és un punt especialment controvertit.

Els autors que han criticat el mètode sí que poden ser representats pel comentari posterior de Schachter: "L'atac general dels arguments dels crítics de Greenberg, tot i

(1) SCHACHTER, P. (1971), p.32

(2) VOEGELIN, C.F. and F.M. (1954): Languages of the world.
AL 6,5:1-339

que ha presentat llistes ben llargues dels suposats parents entre les llengües per a les quals reclama relació genètica, no ha especificat correspondències precises de so, i així no ha pogut aduïr l'única prova de parentiu que és acceptable en la pràctica lingüística standard"(1).

4.2.1. Els partidaris de Greenberg

Un dels primers autors que van comentar la classificació de Greenberg és Westermann, el qual fa referència a l'absència de correspondències fonètiques en el treball de Greenberg, però tot i això creu que: "la majoria de les seves comparacions es provarà que són vàlides"(2).

Westermann es manifesta d'acord amb la majoria de les "innovacions" de Greenberg: la classificació del ful li sembla correcta i també la del bantu, tot i que afegeix: "aquesta visió totalment nova del bantu com un subgrup del semi-bantu i un membre de la família Niger-Congo serà difícilment acceptable pels africanistes, considerant l'extensió, la importància i l'estreta unitat de les llengües bantu, que s'estenen per la meitat del continent; tot i que ha de ser admès que aquestes raons no tenen un gran pes. Des d'un punt de vista purament científic es pot dir molt a favor de la teoria de Greenberg"(3).

(1) SCHACHTER, P. (1971), p.33

(2) WESTERMANN, D. (1952): "African Linguistic Classification". *Africa* 22:250-256, p.252

(3) WESTERMANN, D. (1952), p.254

Westermann apunta també la relació entre les famílies Eastern Sudanic i Central Saharan, les quals en la classificació de 1963 seran incloses en la família Nilo-Saharan.

Pel que fa al khoisan, Westermann es mostra totalment d'acord amb Greenberg: "La unitat de la família khoisan no pot ser qüestionada"(1).

Finalment, Westermann fa una valoració del treball de Greenberg que té tot el caire d'una benedicció: "És molt possible que algunes de les seves afirmacions i classificacions no estiguin prou clarificades, o que hagi passat per alt alguna llengua que no es pugui demostrar que estigui relacionada amb cap altre d'Àfrica; serà criticat, i algunes de les seves classificacions poden ser rebutjades, però tot això no disminueix el valor del seu estudi, pel qual tots li hem de donar les gràcies"(2).

Un dels membres més rellevants de l'escola americana, W.E.Welmers, ha seguit sempre els treballs de Greenberg i en els seus comentaris a la primera classificació ⁹la qual és qualificada de "treball que fa època en la lingüística comparada africana"- no mostra cap dubte pel que fa al mètode: "La metodologia de Greenberg, ni nova ni sensacional, és senzillament comparar elements específics de dues o més llengües, insistint en la similaritat tant fonètica

(1) WESTERMANN, D. (1952), p.256

(2) WESTERMANN, D. (1952), p.256

com semàntica"(1). Pel que fa als resultats, diu: "Potser haurà de passar un temps abans que les seves conclusions siguin generalment acceptades, però no hi ha cap refutació sostenible que hagi cridat l'atenció de l'autor d'aquesta ressenya"(2).

En la ressenya de The Languages of Africa, Welmers ja no es mostra tan incondicional i assenyala tres punts en els quals Greenberg és inconseqüent amb els seus principis metodològics:

- 1 - La no inclusió de les llengües nilo-camites en la família camito-semítica (3) perquè aquelles són tonals i aquestes no. Per a Welmers això és un exemple de semblances només en el so.
- 2 - L'observació que en les llengües del Txad i les semites els pronoms possessius i els pronoms objecte són iguals excepte per la primera persona del singular. És precisament l'excepció la que és característica del Txad i el semític, perquè en gairebé totes les llengües de la branca Niger-Congo de l'oest del continent els pronoms possessius són idèntics també en la primera persona del singular.
- 3 - La correspondència dels afixos de gènere b i s en

(1) WELMERS, W.E. (1956): "Review of Studies in African Linguistic Classification by J.H.Greenberg" p.558

(2) WELMERS, W.E. (1956), p.558

(3) Welmers critica també el fet que Greenberg segueixi utilitzant termes com "camito-semita" que ell mateix rebutja.

hotentot amb b cuixita i t "camito-semita". Greenberg explica aquesta semblança, si no com una convergència accidental, com un préstec d'una llengua camito-semita. Per a Welmers l'Única explicació pot ser la convergència accidental perquè el propi Greenberg nega el préstec de morfemes gramaticals.

Pel que fa als resultats de la classificació, Welmers creu que no es poden criticar gaire, no perquè siguin correctes, sinó perquè les llengües són tan desconegudes que ningú pot fer-ho amb fonament. "Francament, ningú no es preocupa tant del songhai, el koman o el fur com per a embolicar-se en una disputa amb Greenberg sobre les seves conclusions o el mètode pel que ha arribat a elles"(1).

Aquesta vegada Welmers sí que fa referència a l'absència de correspondències fonètiques, però creu que els errors que es podrien derivar d'aquesta absència queden obviats per la comparació en massa.

En la seva obra African Language Structures (1973), Welmers segueix anant amb compte en referir-se a Greenberg: "El procediment curiosament definit de Greenberg i les conclusions a què l'ha portat han tingut l'aprovació general, però l'aprovació no és universal, i les objeccions a la seva classificació han de ser considerades"(2).

(1) WELMERS, W.E. (1963): "Review of The Languages of Africa by J.H.Greenberg". Word 19:407-417, p.413

(2) WELMERS, W.E. (1973), p.2

Am la publicació de la classificació de Greenberg, l'escola americana passa a ocupar un lloc preponderant en els estudis africans i la majoria d'africanistes americans -com Welmers- segueixen el model de Greenberg en les seves aportacions a la classificació. C.F. i F.M.Voegelin en la seva obra Languages of the world (1954) segueixen la classificació de Greenberg amb l'única modificació del grup nilo-camita que deixen sense classificar.

Murdock (1) indica que la seva pròpia investigació l'ha portat al mateix resultat i ofereix una classificació segons ell "derivada de la de Greenberg" amb algunes modificacions sobretot en els termes i deixant les famílies temein i nyangiya de Greenberg sense classificar.

Gleason (1961) i Gregersen (1977) reproduïen també la classificació de Greenberg, indicant el segon la possibilitat d'una família congo-sahariana formada pel Niger-Kordofan i el Nilo-Saharan de Greenberg.

L'edició de The Languages of Africa va provocar reaccions d'adhesió també entre els membres de l'escola francesa. Houis, tot i les seves crítiques, ("d'una banda s'ha manifestat freqüentment el dubte quant a la possibilitat de treure conclusions genètiques de gran envergadura en l'estat actual dels nostres coneixements. D'altra banda

(1) MURDOCK, G.P. (1959): Africa. Its peoples and their culture history. New York.

s'ha discutit el fonament de la classificació proposada en el sentit que conclusions diferents podrien ser tretes sobre la base d'altres fets i altres comparacions igualment evidents"(1)), arriba a la conclusió que: "No pensem que les grans línies establertes per Greenberg puguin ser posades en qüestió de manera fonamental"(2).

L'opinió de Monteil és més aviat confusa. En un article on comenta ensems el mètode de Swadesh (la glotocronologia) i la classificació de Greenberg, manifesta els seus dubtes sobre la classificació amb l'argument que Greenberg estableix molt poques famílies per a tantes llengües: "l'intent de Greenberg és tan vast que potser és desmesurat. Fer entrar 730 llengües d'Àfrica en quatre famílies, no sembla impossible?"(3)

El comentari sobre la glotocronologia està en connexió amb l'ús que fa Greenberg de les llistes de 100 i 200 paraules bàsiques de Swadesh: "Les llistes de paraules "estables" semblen insuficients: si pel nilo-saharià hi ha 161 paraules, pel txari-nil de 106 a 131, i pel khoisan 116, l'afroasiàtic només en té 78, el niger-kordofan 52 i el niger-congo 49. La collita és massa magre per a deduir-ne una classificació general de 730 llengües només

- (1) HOUIS, M. (1964): "Note bibliographique: The Languages of Africa, by J.H.Greenberg". BIFAN 26,1-2:286-95, p.286
(2) HOUIS, M. (1964), p.295
(3) MONTEIL, V. (1965): "La classifications des langues de l'Afrique". BIFAN B 27:155-168, p.160

en quatre famílies"(1). Pel que fa al nombre de llengües, Monteil podria haver embolicat més la troca si hagués afe-
git que el bantu -que Greenberg compta com una unitat mí-
nima de classificació- inclou segons alguns autors més de
200 llengües, i, ja que per Monteil el problema és una
qüestió numèrica, la seva crítica hauria pogut ser més
contudent. Però la seva obsessió numèrica li dèu impe-
dir de llegir, perquè si bé és cert que Greenberg dóna el
nombre d'exemples que indica Monteil, no ho és menys que
insisteix varies vegades en què només dóna els exemples
més representatius: "Incloc una llista dels equivalents
en anglès d'una selecció de morfemes per als quals es po-
den trobar formes emparentades en bantu i sudànic oest. No
s'intenta, per raons d'espai, una llista completa amb for-
mes de les llengües rellevants"(2), "En general he res-
tringit les citacions a tres llengües de cada grup. Tant
el nombre de llengües citades com el nombre d'etimologies
d'aquesta llista es podrien estendre molt"(3), "Les sem-
blances morfològiques de les llengües del Txad amb les
llengües camito-semïtes reconegudes són tan nombroses que
l'exposició següent es limita deliberadament a uns pocs
punts rellevants i les cites estan tretes d'un nombre de
llengües restringit"(4).

(1) MONTEIL, V. (1965), p.160

(2) GREENBERG, J.H. (1963), p.31

(3) GREENBERG, J.H. (1963), p.40 n.19

(4) GREENBERG, J.H. (1963), p.46

Però en un postscriptum al seu article, després d'haver trobat Swadesh, Monteil ens fa saber que: "En el curs d'una conversa apassionant, Swadesh m'ha explicat la seva convicció profunda: totes les llengües del món tenen un origen comú (el basc és, fonamentalment, la mateixa cosa que el ful). Per tant "Greenberg ha esta massa tímid: no hi ha quatre grans famílies africanes, només n'hi ha una"(1). No sé quina és la intenció del postscriptum perquè Monteil no diu si les confidències de Swadesh l'han convençut.

4.2.2. L'oposició

Els autors que s'han enfrontat a Greenberg no han insistit tant en el resultat de la classificació com en el mètode emprat per Greenberg, sobretot en l'absència de correspondències fonètiques en les seves comparacions. Greenberg contesta aquestes crítiques de manera global en el seu article "Linguistic evidence regarding Bantu origins"(1972): "Guthrie, Fodor, Winston i altres han assumit que el canvi de so invariant produeix invariablement correspondències regulars. D'aquí vé que, en criticar-me, considerin aquests dos fenòmens com practicament intercanviables, de manera que a vegades sóc acusat d'ignorar correspondències fonètiques i canvi fonètic regular

(1) MONTEIL, V. (1965), p.168

quasi alhora, com si fossin equivalents. I de fet, només estan molt correlacionats quan les llengües estan molt estretament relacionades, i àdhuc en aquest cas, aquesta correlació no és perfecta"(1).

La crítica de Guthrie es refereix només al bantu i la seva influència no surt de l'àmbit de la família niger-kordofanesa, però les crítiques al mètode fetes per Fodor i Winston han de ser tingudes en compte, si més no com a fonts de noves hipòtesis.

L'any 1966, I.Fodor publica The problems in the classification of African Languages el qual, en la seva quarta edició (1982) porta el títol A Fallacy of Contemporary Linguistics. En aquest llibre, Fodor fa una anàlisi exhaustiva de la classificació de Greenberg, la qual, segons ell, "no és tan radical, el que és totalment nou en ella són les relacions entre les branques i els grups i els noms, els quals no sempre són substancials"(2). Les crítiques a Greenberg es refereixen a les dades i documentació emprada: "tota la immensa quantitat de dades presentades al lector no verifica absolutament res, a part dels casos (no sempre compilacions de Greenberg) on hi ha lleis fonètiques"(3), i al sistema de classificació: "les tesis menys

(1) GREENBERG, J.H. (1972): "Linguistic evidence regarding Bantu origins" JAH 13:189-216, p.213.

(2) FODOR, I. (1982): A Fallacy of Contemporary Linguistics J.H.Greenberg's Classification of the African Languages and his "Comparative Method". Hamburg. p.24

(3) FODOR, I. (1982), p.35

concloents de la classificació de Greenberg són aquelles que reuneixen grups lingüístics i les branques d'una unitat més gran, o que estableixen subgrups i divisions més petites"(1).

Pel que fa a la documentació emprada, Fodor assenyala les tres deficiències que li semblen més greus:

- 1 - Els elements que no corresponen a dades recollides per altres autors.
- 2 - Els casos en què és difícil la identificació d'una llengua.
- 3 - L'omissió d'algunes llengües importants.

I, pel que fa al sistema de classificació, Fodor creu que Greenberg ni tan sols ha intentat anar més enllà d'una noció subjectiva de similaritat, però la pedra de toc de la seva crítica és l'absència de lleis fonètiques.

Les conclusions que treu Fodor de la seva anàlisi són les següents: "Sense lleis fonètiques les relacions genètiques de les llengües africanes no poden ser provades, i la classificació genètica d'aquestes llengües només pot ser duta a terme per l'aplicació d'aquests principis"(2) i "una síntesi tan intensa com la de Greenberg no pot ser presa seriosament mentre el nostre coneixement sobre la Babel africana sigui tan desigual i escàs. L'intent de

(1) FODOR, I. (1982), p.59

(2) FODOR, I. (1982), p.97

Greenberg de compilar tants fets lingüístics com fós possible va ser fútil perquè, a part d'algunes llengües, no tenim més que petits glossaris"(1).

Greenberg, en una ressenya al llibre de Fodor, comenta la qüestió de les correspondències fonètiques, que segons ell és l'única base teòrica del que només és una crítica hostil: "del que no se'n ha adonat Fodor és del fet que cada suposició sobre un tipus de correspondència admissible o no admissible pot ser projectada en una suposició sobre tipus permissibles de canvi històric"(2). De fet, la ressenya de Greenberg no és menys hostil -els seus comentaris sobre l'estil són francament sarcàstics- i no es pot treure la raó a Fodor quan afirma que s'observa una tendència a posar terra al damunt del seu treball i els seus arguments contra les opinions de Greenberg. El fet és que el treball de Fodor no ha estat objecte de cap anàlisi profunda i objectiva i això pot ser degut a l'autoritat de Greenberg en el camp dels estudis africans (3).

(1) FODOR, I. (1982), p.98

(2) GREENBERG, J.H. (1969): "Review of The problems in the Classification of the African languages.
Language 45:427-432, p.428

(3) El paralelisme amb altres conflictes (e.g. Meinhof-Heepe) és evident. No dispo de prous elements per a decantar-me per ningú, però crec que la proposta de revisió de Fodor és vàlida i almenys hauria de ser analitzada abans de caure en l'oblit com altres apostasies.

Winston critica també el mètode emprat per Greenberg tot i que creu que: "els descobriments han constituït un gran avenç en aquest camp i ara requereixen un refinament considerable, tant en punts específics de la classificació com en l'esquema conceptual subjacent"(1).

Les seves crítiques al mètode de Greenberg són sobretot: - la manca de fonamentació de les seves hipòtesis: "la seva tesi general, que les llengües d'Àfrica estan relacionades genèticament d'una manera determinada, és naturalment històrica i està curosament documentada. Tanmateix, en la seva explicació del Niger-Congo part de la seva documentació consisteix en més afirmacions de tipus històric que no estan explícitament fonamentades. S'afirma per exemple, que la tendència dins del Niger-Congo ha estat la simplificació del sistema de classes nominals i que el grup de llengües conegut com Benue-Congo o semi-bantu comparteix innovacions lingüístiques amb el bantu. Aquestes són afirmacions sobre teoria lingüística, i estan expressades d'una manera que pressuposa les conclusions que intenten demostrar. Podria ser que Greenberg veiés el resultat de les seves dades com evidents i que hagi omès les proves sincròniques en què es basa, per tal d'estalviar espai, o podria ser que no veiés la necessitat de fer cap distinció.

(1) WINSTON, F.D.D. (1966): "Greenberg's classification of African Languages". ALS 7:160-170, p.160.

El que es discuteix no són les conclusions de Greenberg pròpiament, sinó més aviat el mètode pel que hi arriba"(1).

- la manca de correspondències fonètiques en les seves dades:

"la seva postura pot ser expressada dient que, per ell, els estudis comparatius africans estan en l'estadi de classificació més que en el de reconstrucció, i que les correspondències fonètiques regulars pertanyen a l'últim més que al primer, tot i que, inevitablement, els dos estadis s'encavalquen"(2), i

- la subjectivitat de Greenberg, tant a l'hora de diferenciar "semblances" i "correspondències regulars", com en el punt de delimitar el vocabulari fonamental i de decidir què és una semblança.

La conclusió de Winston és que: "el mètode de Greenberg pot tolerar un grau molt alt d'inexactitud"(3).

Winston incideix a més en un punt, acusant Greenberg d'inconseqüent amb els seus propis criteris, el qual segueix essent un aspecte sense solucionar en la classificació. És el cas del Ma'a (Mbugu). Aquesta llengua havia estat descrita tradicionalment com una llengua "amb lèxic no bantu i estructura bantu"(4). En altres paraules, el seu lèxic és cuixític (semblant al del Iraqw) i té algunes caracterís-

(1) WINSTON, F.D.D. (1966), p.164

(2) WINSTON, F.D.D. (1966), p.166

(3) WINSTON, F.D.D. (1966), p.168

(4) TUCKER, A.N. and BRYAN, M.A. (1974): "The 'Mbugu' anomaly". BSOAS 37:188-207, p.188

tiques gramaticals bantu (prefixos, concordances, elements pronominals, etc). Greenberg la classifica en la branca cuixítica de la família afroasiàtica, per a Winston: "això és sorprenent, ja que són característiques com aquestes les que ell considera com proves convinents de relació genètica"(1). La qüestió no és trivial perquè, a més de constituir una contradicció en la classificació de Greenberg, afecte directament un aspecte ignorat, o, millor dit, negat en la majoria de classificacions: el de les llengües mixtes.

Per a Welmers, l'explicació és ben senzilla: "Sembla que els Ma'a parlants han estat bilingües durant unes quantes generacions, tenint com a segona llengua una llengua bantu"(2) i aquesta és la seva conclusió: "el ma'a sembla clarament haver tingut una història genètica contínua, la qual és cuixita, amb una influència externa remarcablement extensa però totalment explicable"(3).

Recentment, Thomason ha reprès la qüestió i, en el seu article "Genetic relationship and the case of Ma'a (Mbugu)" (1983) defensa la hipòtesi que "el ma'a és realment una llengua mixta, la qual probablement no hauria de ser classificada dins de cap família"(4).

(1) WINSTON, F.D.D. (1966), p.165

(2) WELMERS, W.E. (1973), p.8

(3) WELMERS, W.E. (1973), p.9

(4) THOMASON, S.G. (1983): "Genetic relationship and the case of Ma'a (Mbugu). SAL 14,2:195-232, p.195-196

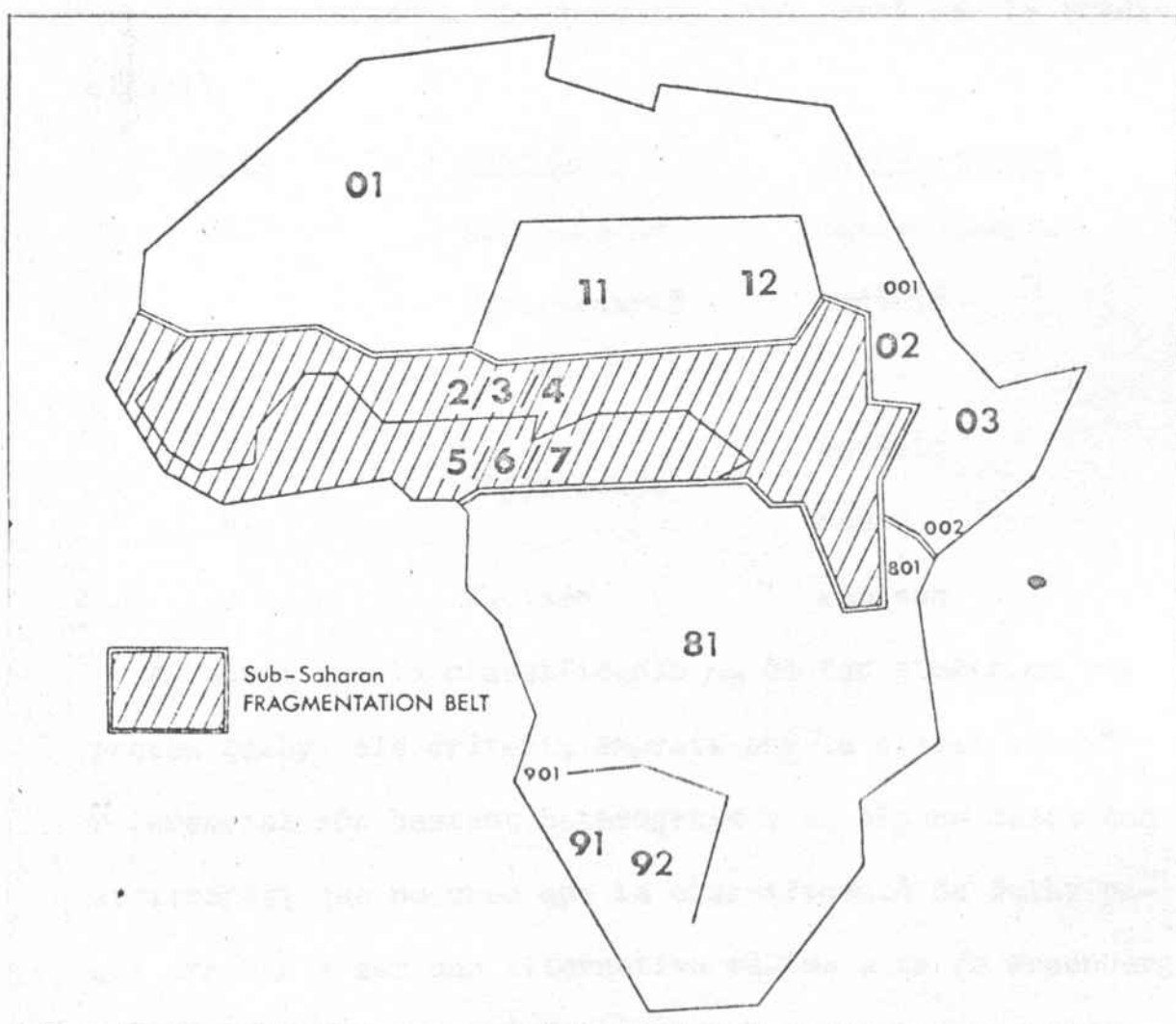
Un altre membre de l'oposició a Greenberg que en aquest cas proposa una classificació alternativa, és D. Dalby. La seva crítica no va dirigida directament al mètode emprat per Greenberg -tot i que creu que aquest no aplica tant com diu el seu principi de comparació en massa i que, de fet, utilitza el de comparació de grups de Westermann- sinó a la classificació genètica de les llengües africanes, ja que segons ell el mètode històric està en contradicció amb la classificació genètica, perquè "no podem classificar cap llengua moderna com una entitat històrica perquè cada llengua ha adquirit material de diverses fonts"(1).

Dalby proposa una classificació "referencial" que té el seu origen en el mètode de Koelle (ja s'ha vist que aquest mètode és deduït pel propi Dalby), la classificació "pràctica" de Guthrie i les unitats de classificació del Handbook emprades per Tucker i Bryan (i no per Westermann i Bryan).

Les unitats de classificació de Dalby tenen una finalitat tant descriptiva com comparativa: les llengües de cada grup haurien de mostrar una afinitat lèxica i estructural general i haurien de constituir una unitat tant externa com interna. Les unitats es divideixen en "complexes" (unitats majors) i "simples" (grups aïllats i unitats aïllades).

(1) DALBY, D. (1970), p.154

Un cop establertes les unitats de classificació, Dalby constata que d'un total de 90 unitats complexes i simples, totes menys una dotzena aproximadament poden ser localitzades en un cinturó que s'estén del Senegal a Etiòpia pel sud del Sàhara; aquest cinturó és el seu "cinturó de fragmentació subsahariana". A partir d'aquí les llengües es divideixen en: llengües parlades al nord del cinturó, al sud i dins del cinturó. Per la subdivisió d'aquestes zones Dalby emprà el sistema nominal: al nord, llengües amb

Mapa 8: Cinturó de fragmentació subsahariana.
DALBY, D. (1970), p.167

gènere/llengües sense gènere (berber, cuixític, semític africà); al sud, llengües amb classes nominals/llengües sense classes nominals. Però dins del cinturó ja és més complicat i Dalby ha de buscar noves isoglosses per tal de seguir subdividint, i empra el terme "llengua amb sub-classe" per a les llengües que no són llengües amb classes convencionals però que tenen una o més de les característiques de les llengües amb classes. El resultat és una classificació que pot ser posada en correlació no només amb la classificació de Greenberg sinó també amb la tradicional:

<u>Dalby</u>	<u>Greenberg</u>	<u>pre-Greenberg</u>
0	Afroasiàtic	camito-semita
1	Nilo-saharià	sudànic
2/3/4	-	-
5/6/7		sudànic
	Niger-Congo	
8		bantu
9	Khoisan	khoisan

Al marge que la classificació no és tan simètrica com pretén Dalby, els criteris emprats per la classificació referencial són bastant heterogenis i en alguns casos tan arbitraris, que no crec que la classificació de Dalby pugui arribar a ser una alternativa vàlida a la de Greenberg. Potser la part més útil de la seva proposta sigui la deli-

mitació del cinturó de fragmentació i no per la classificació sinó per altres aspectes com la prehistòria, les migracions, etc.

Fodor, Winston i Dalby són segurament els membres més representatius del tipus d'oposició global a la classificació de Greenberg; les propostes alternatives restants es refereixen a branques o grups concrets de la classificació i gairebé totes prenen com a punt de referència la pròpia classificació de Greenberg. Això és important remarcar-ho perquè, per moltes crítiques que se li facin i per més justes que siguin, ningú no ha pogut negar encara la validesa de les seves hipòtesis. Segurament, una de les valoracions més equànims que s'han fet del treball de Greenberg és la de Heine: "L'aproximació de Greenberg no pot produir més que hipòtesis temptatives sobre la relació de les llengües, les quals hauràn de ser avaluades mitjançant el model comparatiu el més aviat possible. Tanmateix, en l'estat actual de la investigació, sembla que un progrés significatiu en el desenvolupament de la lingüística històrica a Àfrica només pot ser assolit si hom accepta el mètode de les semblances com un instrument d'anàlisi temporalment útil"(1)

(1) HEINE, B. (1974): "Historical Linguistics and Lexicostatistics in Africa". JAL 2,3:7-19, p.10

4.3. Propostes de reclassificació

A partir de la nova situació creada per la classificació de Greenberg, molts africanistes han proposat reclassificacions de famílies, branques, grups, etc. La proporció d'aquests treballs segons les diferents famílies varia molt i això fa ben palès que la "revolució" de Greenberg va ser molt limitada; mentre que, per exemple, sobre el bantu la informació a l'abast és considerable, per a la branca kordofanesa és francament magre. Per posar un exemple ben recent i prou il·lustratiu, Die Sprachen Afrikas, editat l'any 1981 segueix en la divisió dels seus capítols la classificació de Greenberg, però en la part dedicada a la família Niger-Kordofanesa, hi ha un capítol dedicat a la branca Niger-Congo (sense el bantu) i un altre dedicat al bantu; això equivaldria en l'indoeuropeu a dedicar un capítol a les llengües romàniques sense el castellà, i un altre al castellà. Jo segueixo la classificació de Greenberg per a l'ordenació de les propostes de reclassificació, en part perquè em sembla més coherent, i, en part, perquè és una manera de palesar el desnivell en el coneixement de les llengües africanes (és evident que els grups menys estudiats ho són perquè les seves llengües són menys conegudes).

4.3.1. Niger-Kordofan

Els treballs que s'han fet sobre aquesta família indiquen que la seva classificació tan interna com externa ha de ser modificada. G.Miehe (1) m'ha indicat la tendència actual a considerar els grups Benue-Congo i Kwa com a una unitat i, pel que fa a la classificació externa, la proposta de Gregersen d'una família congo-sahariana.

El diagrama nr.1 de De Wolff mostra la situació de la classificació:

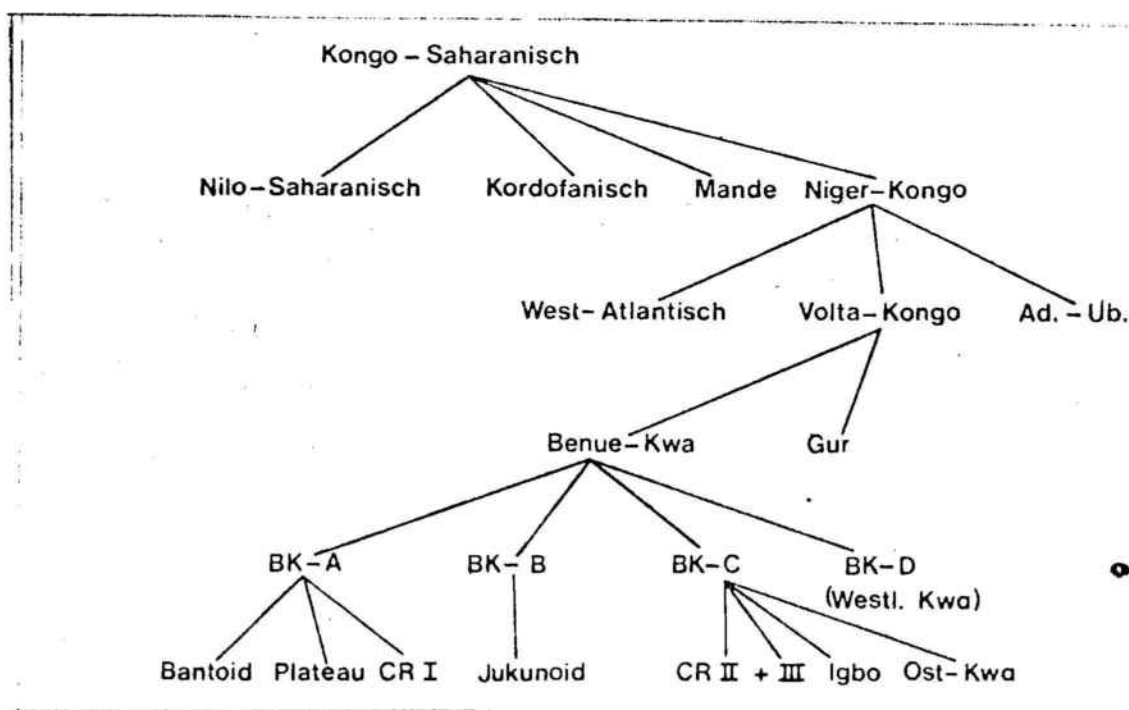

Diagrama 1. La classificació del Niger-Kordofan
DE WOLFF, P.P. (1981), p.68

(1) Comunicació personal.

La part superior (Congo-Sahara) correspon a la proposta de Gregersen; la coordinació de kordofan, mande i niger-congo és una proposta de Bennet i Sterk, la hipòtesi de la unitat volta-congo és de Stewart i la suposició que benue i kwa formen una unitat és de Williamson, Stewart i De Wolff.

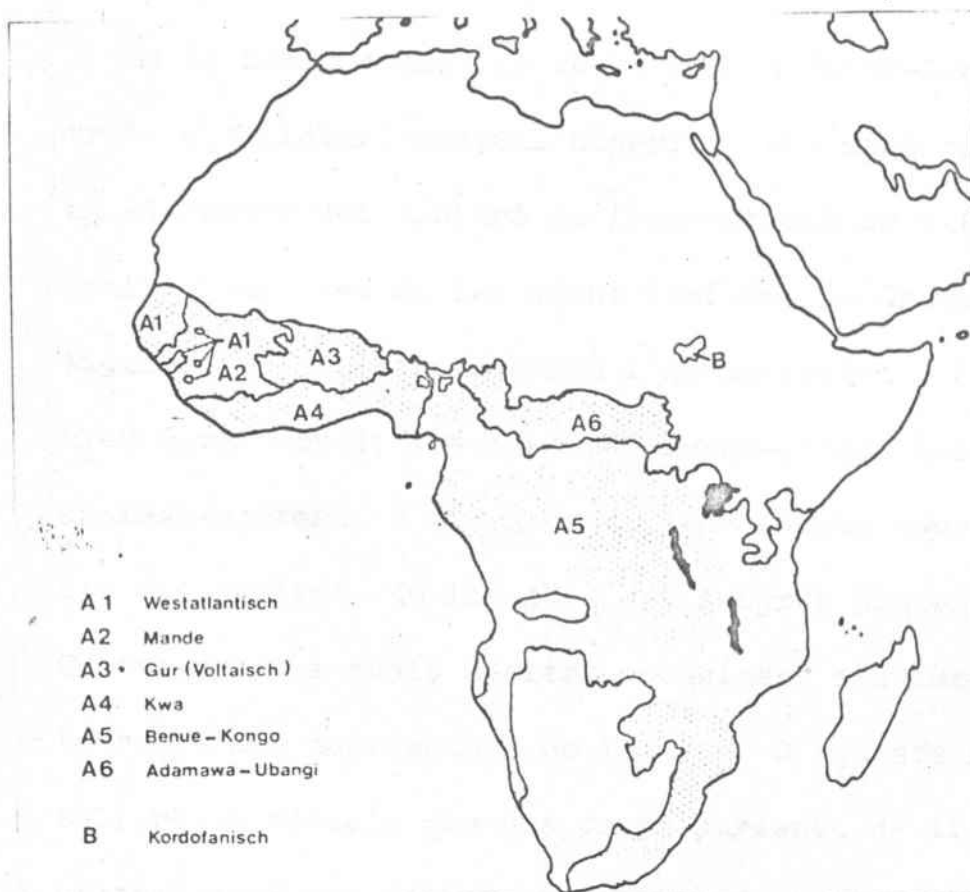
Els aspectes que, segons De Wolff(1), són generalment acceptats de la proposta d'una família niger-kordofanesa de Greenberg són els següents:

- 1 - El niger-congo forma una unitat genètica.
- 2 - El bantu pertany a la branca benue-congo.
- 3 - La branca benue-congo inclou, a part del bantúid, tres grups més: plateau, jukunoid i cross-river
- 4 - El bantu ha de pertànyer al grup bantúid.
- 5 - Un grup de llengües de Nigeria i Camerun (ekoid, jarawa, nyang, bamileke i altres) mostren un parentiu considerable amb el bantu.

Una altra proposta de reclassificació de la família Niger-Kordofan és la de Köhler (1975) que l'anomena "nigritic" i n'exclou el mande(2).

(1) DE WOLFF, P.P. (1981): "Das Niger-Kongo (ohne Bantu)". SA: 45-76, p.69

(2) El terme "nigrític" es basa en la denominació "Urnigritisch" que Struck donava a les arrels lèxiques que es trobaven en sudànic i en bantu.

Mapa 9: Niger-Kordofan
 DE WOLFF, P.P. (1981), p.49

4.3.1.1. Niger-Congo

Aquesta és una de les branques més conegudes de la classificació de Greenberg i una de les que ha motivat més propostes de reclassificació. Potser per això creu De Wolff que: "el futur de la lingüística niger-congo és molt prometedor"(1). Al marge del futur "lingüístic" d'aquesta branca, hi ha altres factors extralingüístics que han de ser tinguts en compte.

(1) DE WOLFF, P.P. (1981), p.73

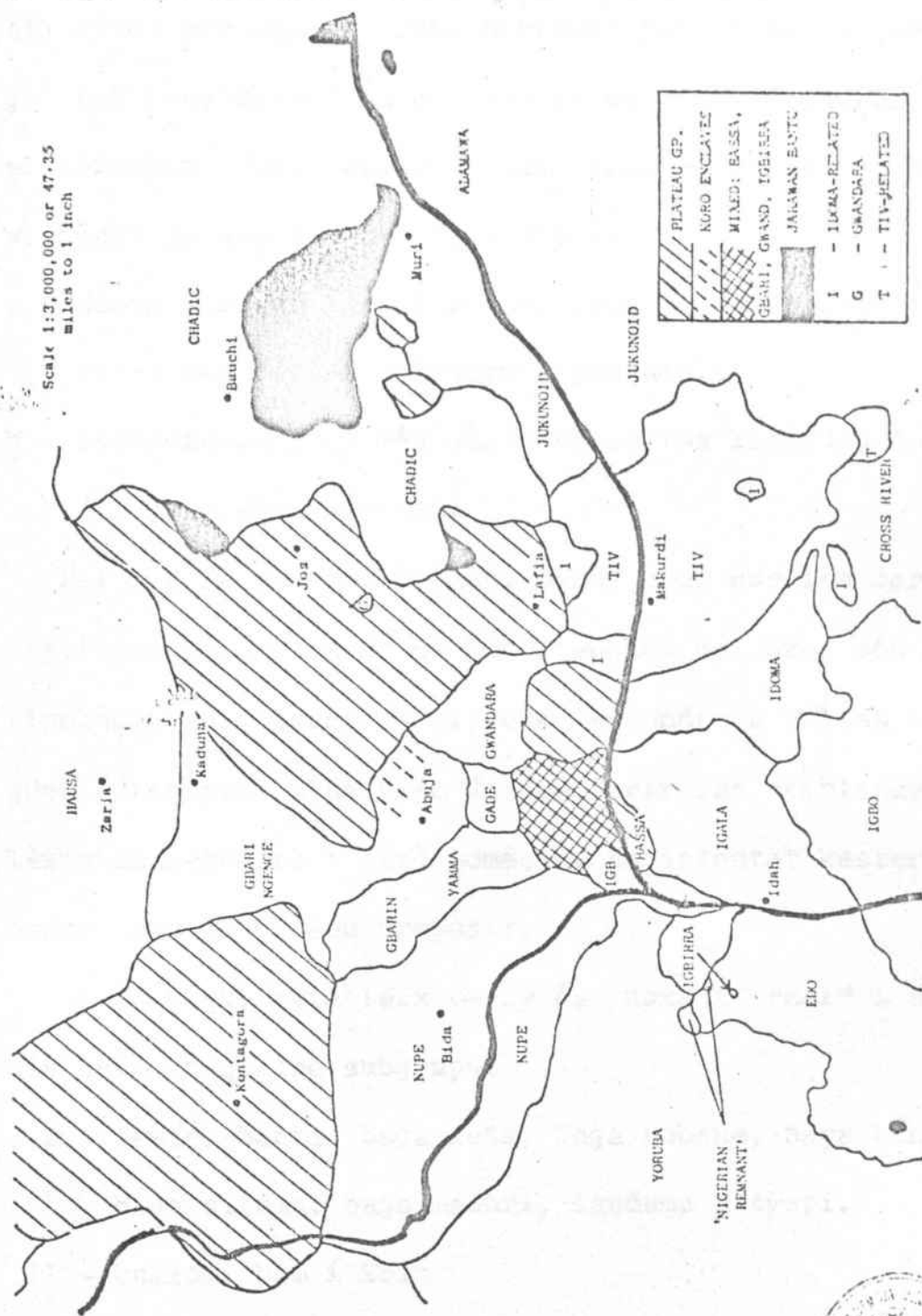
En la zona geogràfica de la branca Niger-Congo es troba el "cinturó central nigerià", una zona que està en el centre del cinturó de fragmentació de Dalby i on conflueixen tres de les grans famílies de Greenberg: Niger-Kordofan, Nilo-Saharan i Afroasiatic, i d'on semblen haver sortit les branques benue-congo, kwa i adamawa-eastern. D'altra banda, en aquesta zona es troben els parlants de llengües del subgrup plateau de Greenberg, els quals habiten normalment els turons i terrenys més accidentats de la zona. D'aquests fets Ballard en dedueix que els grups parlants de llengües plateau eren els primers habitants de la zona i vivien a les muntanyes "i que altres pobles que van ocupar les planures veïnes van trobar poca o cap oposició seva"(1).

4.3.1.1.1. West Atlantic

Koelle va introduir el terme "North West Atlantic" que Westermann va substituir per "West Atlantic" el qual és emprat també per Greenberg.

- (1) BALLARD, J.A. (1971): "Historical interferences from the linguistic geography of the Nigerian Middle Belt" Africa 41,4:294-305, p.303.

En aquesta zona és on es va desenvolupar la "cultura Nok" de la qual es conserven restes arqueològiques. Per ampliació del tema i informació bibliogràfica es pot consultar Oliver & Fagan (1975).

Mapa 10: Cintur6 central nigeriã
BALLARD, J.A. (1971), p.297

Dalby (1) proposa no utilitzar més el terme "West Atlantic" per aquest grup, sobretot perquè dubta que pugui ser considerat com una unitat de classificació. Ell el denomina "North-Western class languages" de manera provisional ja que la seva intenció és:

- a - demostrar que la unitat del grup West Atlantic no ha estat mai satisfactòriament provada, i
- b - establir un grup més vàlid entre les llengües del sud del grup West Atlantic.

Pel que fa al primer punt, Dalby creu que les característiques comunes a totes les llengües del grup són només tipològiques i aquestes es poden estendre a moltes llengües africanes. S'haurien de demostrar les semblances lèxiques regulars i això només ho ha intentat Westermann sense assolir el seu propòsit.

El grup que estableix Dalby és anomenat "Mel" i el divideix en quatre subgrups:

- I - temne, banta, бага koba, бага sobane, бага bihari, бага sitemu, бага maduri, landuma i tyapi.
- II - bullom, bom i krim
- III - kisi
- IV - gola

(1) DALBY, D. (1965): "The Mel languages: a reclassification in Southern 'West Atlantic'". ALS 6:1-17.
Jo em refereixo al grup Atlàntic. El terme no és el més adequat, però, de moment, em sembla el més clar -en català- per designar el grup.

La classificació de Dalby és confirmada posteriorment per J.D.Sapir (1), el qual, a partir d'un càlcul basat en la llista de 100 paraules de Swadesh, classifica el grup Atlàntic de la manera següent(2):

- I. Branca nord
 - A. Llengües del Senegal
 - 1.a. ful
 - b. serer
 - 2. wolof
 - B. Llengües cangin
 - lehar, safen, non, ndut, (falor)
 - C. Llengües bak
 - 1. Grup diola: fogny, huluf, (altres dialectes diola); gusilay; karon; kwatay; (bayot)
 - 2. manjaku; papel; (mankanya)
 - D. Llengües del Senegal-est-Guinea port.
 - 1.a. grup tenda: tanda, basari, bedik [bapen]
 - b. konyagi
 - 2. biafada; pajade
 - 3.a. kobiana; (kasanga)
 - b. banhum
 - E. a. nalu
 - b. [mbulungish]
 - c. [baga mboteni]
- II. Bijago (aïllat)
- III. Branca sud
 - A. sua
 - B. Llengües Mel
 - C. Limba

i treu les següents conclusions:

- (1) SAPIR, J.D. (1971): "West Atlantic: An inventory of the languages, their noun class systems and consonant alternation". CTL 7:45-112
- (2) Les llengües que no han estat incloses en el càlcul lèxic van entre parèntesi quan la seva filiació és segura, i entre claudàtors quan és temptativa.

- 1 - prova clarament la unitat del Mel proposada per Dalby.
- 2 - es delimita clarament la unitat de les llengües bak amb els corresponents grans subgrups.
- 3 - confirma l'opinió predominant que el ful està relacionat amb el serer i en un grau més baix amb el wolof.
- 4 - s'agrupen nalu, mbulungish i бага mbotení de manera temptativa "amb la finalitat de discutir-ho"(1)
- 5 - confirma la divisió del grup atlàntic en dues branques. Al contrari que Westermann i Greenberg aïlla el bijago.
- 6 - amb l'excepció del bijago, confirma totalment la subclassificació de Greenberg de la branca nord.
- 7 - tendeix a relacionar dues llengües independents -sua i limba- amb el Mel per formar la branca sud.
- 8 - La principal poma de la discòrdia continua essent la unitat del West Atlantic. Els percentatges són tan baixos que no poden modificar gaire els resultats de Westermann.

Doneux ha intentat també un estudi comparatiu del grup atlàntic del qual exclou el grup mel de Dalby, i tot i que afirma que les seves conclusions no poden ser preses com certes sinó com simple hipòtesis creu que "la proto-llengua (del grup atlàntic) formava part de la família

(1) SAPIR, J.D.. (1971), p.50.

Niger-Congo, i el seu sistema de classes, la presència d'augment(1) i derivats verbals deixen pensar que no estava gaire allunyada de la proto-llengua benue-congo"(2).

Les hipòtesis referides a aquest grup posteriors a Greenberg ja no qüestionen normalment la inclusió del ful, però cal citar també Mukarovsky, el qual el segueix considerant com a camita(3).

4.3.1.1.2. Mande

El terme mande (mandingo, mandenga) va ser introduït per Koelle i és generalment utilitzat per aquest grup de llengües el qual, segons Welmers: "constitueix una branca definida de la família niger-congo. Sorprenentment diferent de les llengües d'altres branques en algunes característiques estructurals, també mostren entre elles un nombre significatiu d'elements lèxics compartits que no es troben en altres branques (...) les llengües mande representen clarament l'esqueix més primerenc del tronc progenitor niger-congo"(4).

- (1) L'augment equival a un pre-prefix (diferent del doble prefix) en les llengües amb classes nominals, i normalment és una vocal igual a la del prefix.
- (2) DONEUX, J.L. (1975): "Hypothèses pour la comparative des langues atlantiques". A Ling VI:41-130, p.120
- (3) Mukarovsky és certament difícil de situar en el context dels estudis africans, però no vull deixar d'anomenar les seves hipòtesis sobre la relació de l'euskera amb les llengües africanes (ful, mande, etc) que són, almenys, interessants.
- (4) WELMERS, W.E. (1971): "Niger-Congo, Mande" CTL 7:113-140 p.113

La classificació de Welmers, que és adoptada per Greenberg, és la següent:

1. Divisió nord-oest

1.1 nord	1.2 sudoest
susu-yalunka	mende-bandi
soninke	loko
hwela-numu, ligbi	loma
vai, kono	kpelle

2. Divisió sud-est

2.1 sud	2.2 est
mano	samo sud
dan	samo nord
tura	bisa
mwa	busa
nwa	
gan	
kweni	

La inclusió del grup mande en la branca níger-congo no és tan evident per a tots els autors. L'argument de Greenberg per la seva inclusió, tot i la manca de classes nominals del mande, és el següent: "La tendència en el níger-congo ha anat en la direcció de la simplificació del sistema classificador nominal. Això ha arribat al seu punt més alt en mande i algunes llengües kwa en les quals els afixos s'han perdut completament i n'ha resultat un sistema aïllant. Per tant, mentre que la presència d'afixos és una prova important per l'afiliació a la família níger-congo, l'absència d'afixos no prova manca de connexió(1). Però

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.10

aquest argument no deu haver convençut Köhler el qual no només no l'inclou sinó que classifica el mande com a una família (Sprachbereich, segons la seva terminologia) equiparada a les 4 restants que sí equivalen a les de Greenberg.

Mukarovsky (1) també l'exclou i l'emparenta amb el songhai sense fonamentar de cap manera les raons d'aquest parentiu.

4.3.1.1.3. Voltaic

El terme voltaic va ser introduït per Delafosse en substitució del terme gur introduït per Krause i adoptat per Christaller, el qual torna a ser utilitzat habitualment per aquest grup d'unes 80 llengües, les relacions entre les quals, segons Bendor-Samuel varien considerablement.

Bendor-Samuel, basant-se en comparacions lèxiques, proposa la següent classificació:

1. gur central	6. kirma-tyurama
2. bargu	7. win
3. lobiri	8. senufo
4. bwamu	9. seme
5. kulango	10. dogon

La inclusió d'aquest grup com una branca coordinada del niger-congo ha estat qüestionada i les investigacions recents tendeixen a incloure'l en el grup Volta-Congo (2).

(1) MUKAROVSKY, H.G. (1967): "Ful und Hamitentum"
Paideuma 13:130-142

(2) Vegeu diagrama nr. 1

4.3.1.1.4. Kwa

El terme "kwa" va ser introduït per Krause a partir de l'arrel twi "koa" (persona), segurament emulant el terme "bantu" de Bleek.

La classificació del grup feta per Greenberg no ha estat modificada, però la seva situació en la branca ha estat qüestionada, i, de fet, és molt probable que s'arribi a confirmar la unitat dels grups kwa i benue-congo. Greenberg ja indicava aquesta possibilitat quan afirmava: "Kwa i benue-congo són particularment properes i, de fet, apareixen dubtes legítims respecte de la validesa de la separació entre ells"(1).

4.3.1.1.5. Benue-Congo

Greenberg (1963) substitueix amb el terme "benue-congo" el "central" que havia utilitzat per aquesta branca en la primera classificació.

Williamson, en el seu article "The Benue-Congo Languages and Ijo"(1971) adopta la classificació de Greenberg, tot i que cita moltes llengües que ell no anomena. Per ella, les quatre principals qüestions entorn d'aquest grup són els següents:

- 1 - si és correcte relegar el bantu a la seva posició subordinada en el niger-congo.
- 2 - la inclusió en "bantu" d'un nombre de llengües que abans n'havien estat excloses.

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.39

3 - si les llengües benue-congo formen una unitat tan tancada i si poden ser realment diferenciades de les llengües kwa.

4 - si són vàlids els subgrups del benue-congo suggerits per Greenberg.

La primera qüestió reflecteix el conflicte Greenberg/Guthrie; les semblances del bantu amb altres llengües havien estat indicades per Westermann (Benue-Cross) i tant ell com Greenberg les expliquen pel seu origen genètic comú. Guthrie creu, com Johnston, que les semblances són degudes a un "prèstec massiu".

Pel que fa a la segona qüestió, el conflicte s'origina en els criteris de Guthrie per la "definició de les llengües bantu, per això s'acostuma a parlar de "wide bantu" per al bantu de Greenberg i "narrow bantu" per al bantu de Meinhof i Guthrie.

La relació entre benue-congo i kwa ja s'ha vist que és indicada per Greenberg i la tendència actual és de considerar-los com un sol grup.

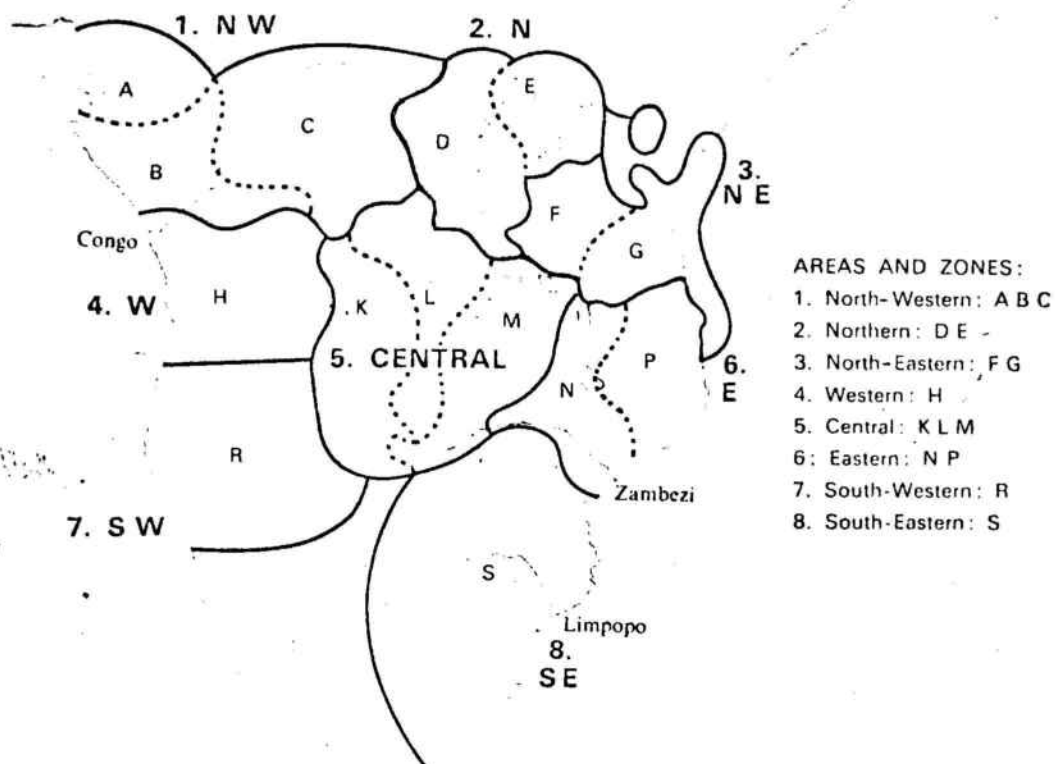
La subclassificació del benue-congo (plateau, jukunoid, cross-river i bantoid) no és modificada per Williamson, tot i que la gran quantitat de dades de què disposa li permet algunes modificacions en els nivells més baixos de la classificació.

4.3.1.1.5.1. Bantu

El grup de llengües bantu ha estat tradicionalment ben delimitat i les seves relacions externes sempre s'havien tingut per prou clares. Aquesta característica -que a Àfrica és una excepció- juntament amb l'extensió considerable de la zona on es parlen i el fet de ser un dels primers grups coneguts i reconeguts de llengües africanes, han estat les raons fonamentals de la gran quantitat d'estudis sobre aquest grup tan notable.

La investigació ha seguit dos vessants fonamentals que moltes vegades s'encavalquen: la classificació i l'expansió bantu. L'origen comú d'aquestes llengües va ser reconegut molt aviat, i de seguida es va fer palès que hi havia hagut un nucli original des d'on van emigrar els pobles bantu-parlants. Els camins diferents de les migracions han estat emprats per delimitar els diferents subgrups bantu, i viceversa, dels resultats obtinguts en la classificació s'han deduït les diferents direccions de les migracions. Al mateix temps, troballes arqueològiques, la configuració geogràfica de les zones, diferents arrels lèxiques del bantu comú i altres factors lingüístics i extralingüístics han contribuït a confegir diferents hipòtesis d'un dels temes més apassionants dels estudis africans.

Doke i Guthrie havien assajat una classificació de les

Mapa 11: Classificació de Cope.
COPE, A.T. (1971), p.228

llengües bantu de base principalment geogràfica. Cope (vegeu mapa 11) intenta una nova classificació a partir d'aquestes dues en vuit àrees (equivalents a les zones de Doke), subdividides en 15 zones, les quals es divideixen en grups. La classificació de Cope no deixa de ~~ser~~ geogràfica i no suposa cap innovació.

Heine (1973) intenta una classificació genètica de les llengües bantu a partir d'una llista de 100 paraules bàsiques semblant a la de Swadesh i basant-se en els mètodes de la lèxico-estadística. El resultat són 11 branques de les quals una -la 11- inclou totes les zones de doke menys la 1:

<u>Doke</u>		<u>Heine</u>	
zona	1	branca	1,4,6
	2		11.9
	3		11.1-11.5
	4		11.9
	5		11.9
	6		11.9
	7		11.6-11.8

Mapa 12: Classificació de Heine.
KÖHLER, O. (1975), p.226

Aquest desequilibri es manifesta també en les sèries comparades de Guthrie: les 2700 formes amb asterisc de Guthrie queden repartides així en les branques de Heine:

Només en la branca 11	76%
-----------------------	-----

Fora de la branca 11	1%
----------------------	----

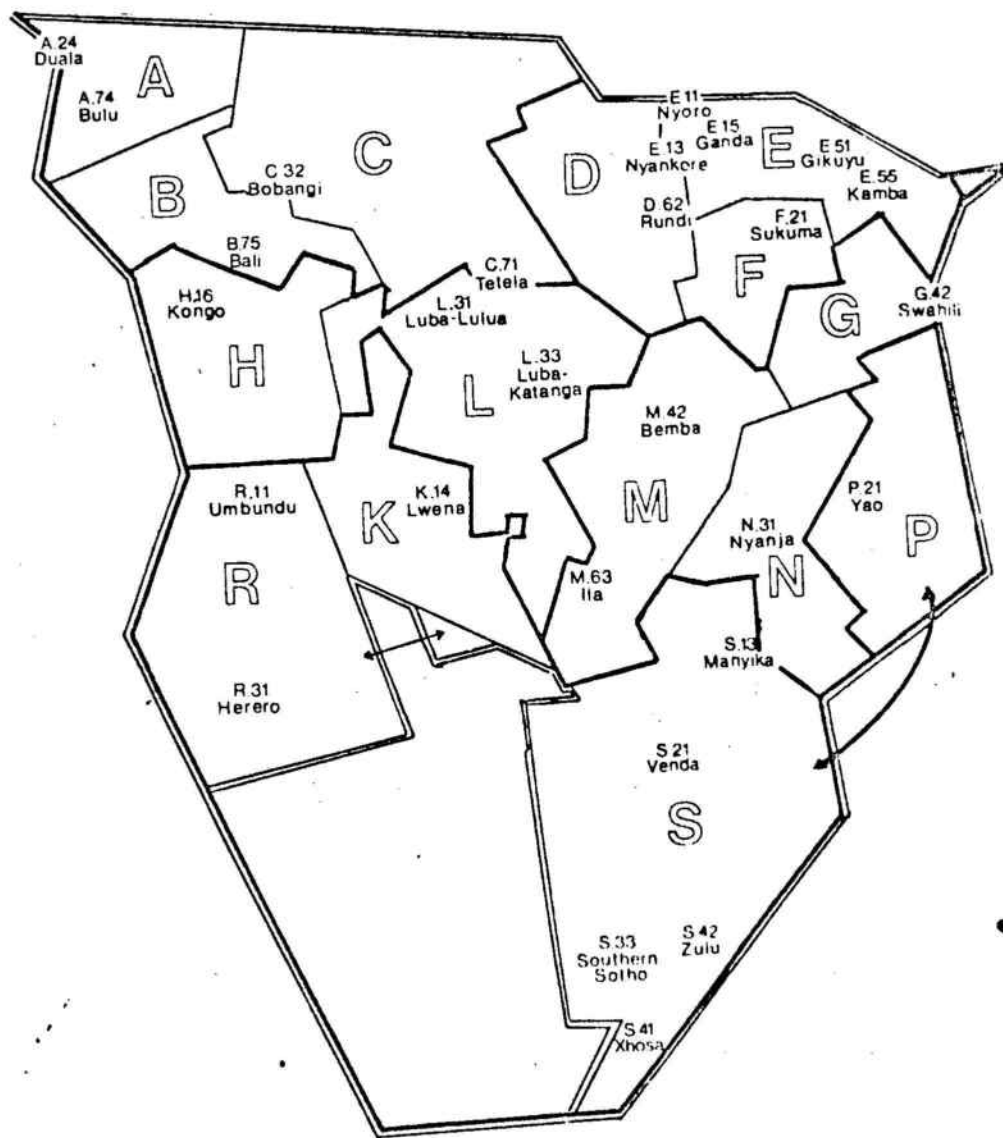
Dins i fora de la branca 11	23%
-----------------------------	-----

A partir d'aquests resultats, Heine fa les següents hipòtesis referides a l'expansió bantu: l'ocupació de la meitat sud del continent pels bantu va tenir lloc en tres onades expansives successives. La primera tenia el seu nucli original al Camerun i sud de Nigèria, d'aquí van emigrar alguns grups cap a l'est. Les llengües de les branques 8,9 i 10 corresponen a llengües d'aquest grup. La major part de la població va ocupar la zona central del Camerun i el riu Ogowe, així com l'illa de Fernando Poo. Un tercer grup es va dirigir cap el sud fins el riu Congo i de la seva llengua es deu derivar la branca 11. D'aquest grup devia sortir la segona migració de la qual es deriven els grups 11.1 fins 11.8. La tercera onada migratòria, probablement d'algun d'aquests grups, va anar cap a l'est i de la seva llengua es deriven totes les llengües del grup 11.9.

També l'any 1973, Henrici publica el seu article "Numerical Classification of Bantu Languages" en el qual, mitjançant el mètode de la taxonomia numèrica analitza les

28 llengües test de Guthrie (1).

El resultat de la classificació pot ser vist en el diagrama nr.2, Henrici fa el següent comentari: "En primer lloc hi ha una indicació clara d'una primera divisió

Mapa 13: Les llengües test de Guthrie.
HENRICI, A. (1973), p.83

- (1) Aquestes llengües van ser seleccionades per Guthrie entre les 200 llargues del seu Comparative Bantu tant per la seva distribució geogràfica com per la qualitat de la informació a l'abast. Tant les llengües com la seva distribució es poden veure en el mapa 13.

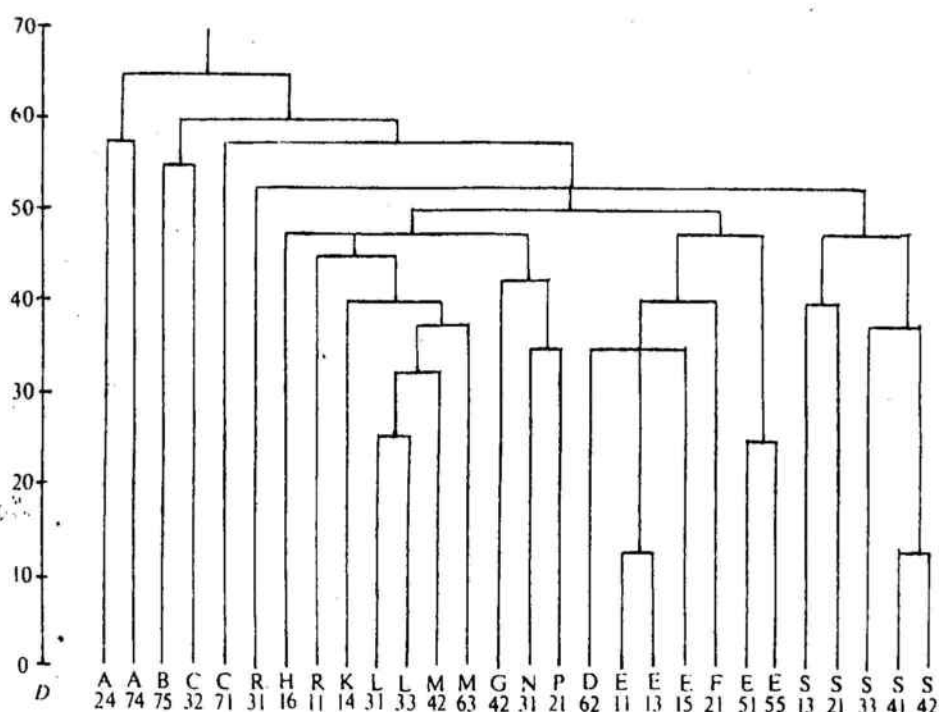

Diagrama 2: La classificació de Henrici.
HENRICI, A. (1973), p.97

entre les dues llengües de la zona A i les 26 restants. Després d'aquesta hi ha pocs dubtes que les tres llengües següents a separar-se van ser les tres de les zones B i C. (...) Això deixa un grup restant de 23 llengües a les quals em referiré com "Central Bantu". Hi ha molta més similaritat en general entre aquest grup que entre els cinc restants"(1).

El mètode lèxico-estadístic és utilitzat també per Coupez, Evrard i Vansina (1975) amb vista a l'obtenció d'una classificació històrica de 57 llengües bantu. Els resultats obtinguts són notablement diferents dels de

(1) HENRICI, A. (1973): "Numerical classification of Bantu languages" ALS XIV:82-104, p.98

Henrici. La comparació és més fàcil amb el diagrama nr.3 elaborat per Möhlig a partir de les 12 llengües test de Guthrie que són incloses en el treball:

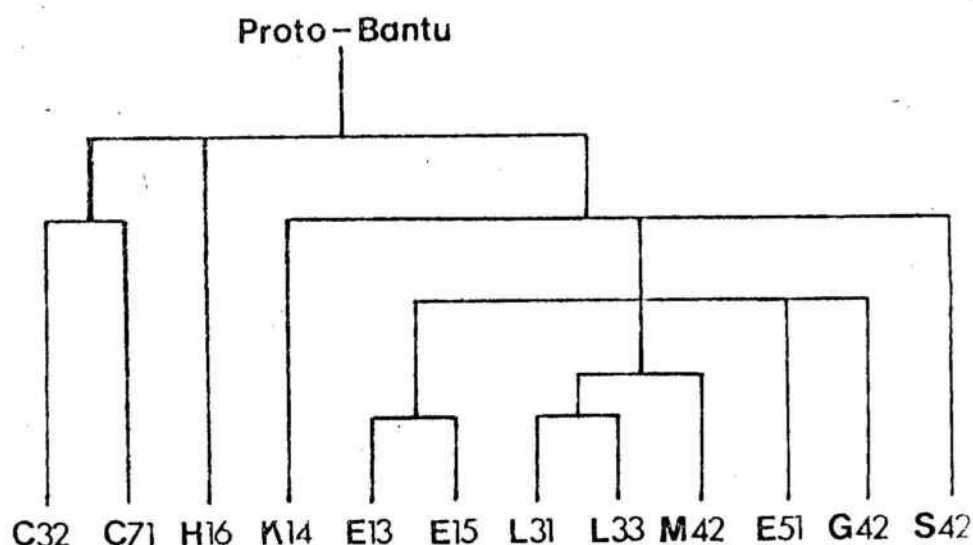

Diagrama nr.3. Classificació de Coupez, Evrard, Vansina MOHLIG, J.G.W. (1981), p. 110

Coupez, Evrard i Vansina confronten els seus resultats amb els obtinguts per Heine, i aquestes són les seves observacions: "El reagrupament de les zones (1) D (en part), E, F, G, L, M i S és comú. Heine hi afegix les zones N i P que no estan representades en la nostra mostra, però n'exclou la zona K. A l'interior de la zona així constituïda, es confirma la unitat de la zona J, igual que la solidaritat particular de les zones L i M, així com l'esclatament de la zona S. Les zones B (en part), C (en part), H i K s'afegixen separatament en aquest conjunt de Heine per a

(1) Les zones són les de Guthrie.

formar un conjunt més ampli que cobreix tot el bantu amb l'excepció de la zona A i d'algunes llengües de les zones B, C i D"(1).

Les conclusions històriques que treuen aquests autors de les dades obtingudes, tenint en compte els factors geogràfics i la correlació cronològica (segons el mètode de Swadesh), són les següents:

- El punt d'origen de les llengües bantu se situa al nord-est del seu territori actual.
- Les llengües del conjunt ngombe-kongo (C32 i C71 de les llengües test) es devien separar molt aviat del nucli i les unitats de què es compona es devien separar gairebé de seguida.
- Les llengües bantu devien sortir de les zones J i L M (regions de la sabana al nord-est i sud-est de la selva) cap als seus emplaçaments actuals.
- Falta per determinar el camí seguit pel nucli bantu entre el punt d'origen i aquestes regions, però es tendeix a creure que el nucli bantu va contornejar la selva pel nord, dirigint-se de l'oest cap a l'est, abans de dirigir-se cap al sud, a la regió dels grans llacs.

Aquestes conclusions no s'allunyen gaire de les que

(1) COUPEZ, A., EVRARD, E., VANSINA, J. (1975): "Classification d'un échantillon de langues bantoues d'après la lexicostatistique". A Ling VI:131-158, p.156

Greenberg havia tret en el seu treball: "Si la visió de la posició de les llengües bantu presentada aquí és acceptada, aleshores hi ha determinades conclusions històriques de significació considerable (...) Tenim el vast grup de llengües Benue-Congo, totes elles -excepte el bantu- parlades a Nigèria i Camerun. A més, la localització de les altres llengües del grup bantúid suggereix encara més específicament la vall Benue Central com l'àrea última de l'origen bantu. Així es reforça la prova d'un moviment cap el sud des de la regió dels Grans Llacs d'Àfrica de l'est. També se'n dedueix que aquest és un moviment relativament recent, una conclusió que ha estat genralment acceptada a causa de la gran extensió de les llengües bantu i de la diferenciació relativament minsa entre elles"(1).

Murdock es mostra d'acord amb el lloc d'origen dels bantu proposat per Greenberg, i creu que un dels elements fonamentals que van permetre l'expansió bantu va ser el coneixement de la banana, el yam i altres cultius malaisis: "Un cop els bantu ancestrals van adoptar aquests cultius, la seva expansió cap al sud-est es va fer inevitable"(2).

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.38

(2) MURDOCK, G.P. (1959), p.273

Murdock suggereix el segle primer com la data d'inici de l'expansió bantu. Aquesta data és força compatible amb l'opinió de Wrigley, el qual creu que: "Tant per raons històriques com lingüístiques, és difícilment possible assignar menys de 1500 anys a la diferenciació de les llengües bantu, i per tant, a la dispersió de les llengües bantu"(1).

La hipòtesi de Greenberg, generalment confirmada per les dades d'altres autors, va ser contestada l'any 1962 per Guthrie, pare del bantu-centrisme. La seva hipòtesi és la següent: "El fet significatiu és que es troben irregularment característiques reminiscents de les llengües bantu en un nombre de llengües oest-africanes aparentment no relacionades. Si assumim que són vestigis d'alguna llengua anterior, fragments de la qual van ser absorbits per varies llengües en algun època del període prehistòric d'Àfrica de l'oest, aleshores, una llengua així, -que anomenem pre-bantu-, podria haver estat també la font del proto-bantu. Si això fos així, aleshores hauriem d'imaginar els pre-bantu parlants movent-se en dues direccions, alguns cap a l'àrea proto-bantu i d'altres cap a l'Àfrica de l'oest"(2).

(1) WRIGLEY, C. (1962): "Linguistic clues to African History". JAH 3, 2: 269-272, p. 269

(2) GUTHRIE, M. (1962b): "Some developments in the prehistory of the Bantu languages" PAP: 131-140, p. 139

Guthrie situa la regió del pre-bantu cap al llac Txad, i la seva ruta cap a la conca del Congo haurien estat els rius. Segons aquesta hipòtesi, es podria admetre que els proto-bantu originals no coneixien el ferro, el qual els havia arribat més tard i això els havia permès la última dispersió dels parlants de dialectes proto-bantu. L'arribada dels ferrers estaria connectada amb diferents esdeveniments que haurien provocat el moviment cap a l'oest dels altres pre-bantu i cap al sud dels ferrers proto-bantu. La qüestió del ferro és important perquè sembla que el seu descobriment va ser un dels elements que van permetre l'expansió bantu i, en tot cas, és un element importantíssim a l'hora de determinar la data de l'expansió.

Pel que fa a la localització geogràfica del proto-bantu X i la consegüent diversificació del proto-bantu A i proto-bantu B, Guthrie creu que: "la llengua ancestral original pot haver estat localitzada en algun lloc a l'àrea del nucli central, escampant-se posteriorment en direcció oest, cap a la costa, així com, a una certa distància, cap al sud-oest i el nord-est"(1).

La controvèrsia Greenberg/Guthrie va ser famosa perquè, a més del seu interès intrínsec, Guthrie no era un Fodor, sinó una personalitat rellevant en els estudis africans,

(1) GUTHRIE, M. (1970): "Contributions from Comparative Bantu Studies to the Prehistory of Africa" LHA 20-49, p.25

i no van faltar pacificadors que van intentar reconciliar les dues teories, com Alexandre: "En la meva opinió, les dues teories són parcialment reconciliables, ja que hi devien haver hagut rutes permanents d'intercanvi i migracions que inclouen interferències secundàries les quals compliquen i falsifiquen esquemes massa simplificats"(1). És evident que Alexandre sap quedar bé amb tothom sense dir res, perquè no explica ni quines poden ser les "rutes permanents" ni quines les "interferències secundàries", però OLIVER -de l'escola anglesa- sí que fa una proposta de reconciliació: "No s'ha de pensar en les conclusions de Greenberg i Guthrie com contradictòries. És una interpretació perfectament sòlida pensar en elles com estadis successius en el temps"(2).

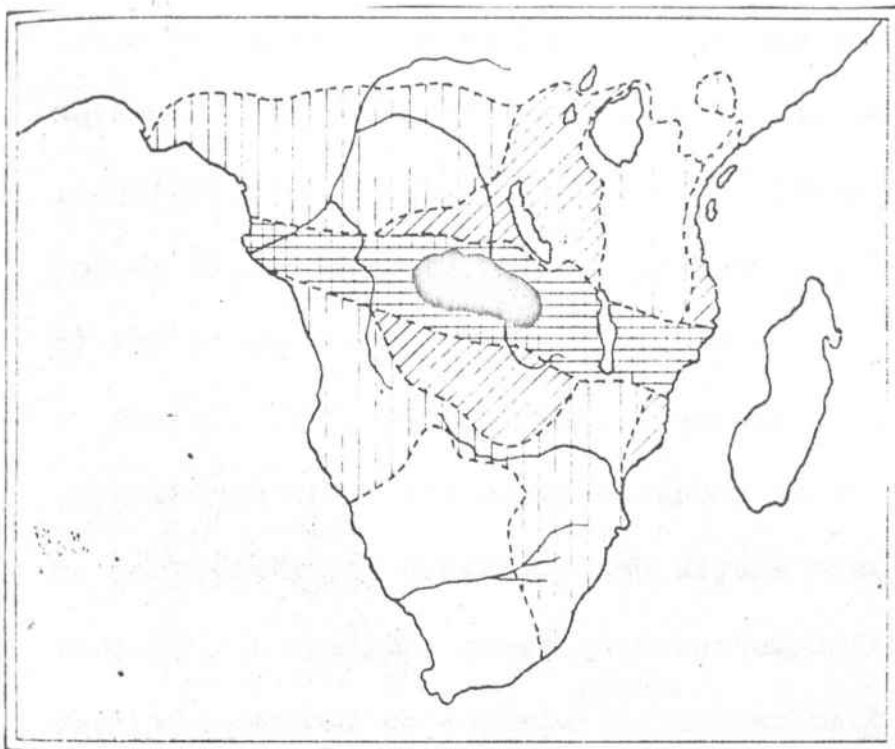
Els estadis que proposa Oliver són els següents (vegeu mapa 14):

Estadi 1: Migració molt ràpida, tal com proposa Guthrie, d'unes quantes dotzenes o centenars de pre-bantu parlants des del Camerun fins al sud de la selva del Congo.

Estadi 2: Consolidació i establiment d'aquests primers emigrants i la seva expansió gradual a través dels boscos del sud, de costa a costa.

(1) ALEXANDRE, P. (1964), p.72

(2) OLIVER, R. (1966): "The problem of the Bantu expansion" PAP 141-156, p.147

Mapa 14: L'expansió bantu segons Oliver.
OLIVER, R. (1966), p.149

Estadi 3: Colonització de la costa de Tanzània, Kenya i sud de Somàlia, i del sector nord de la regió dels Grans Llacs.

Estadi 4: Colonització de la resta de l'Àfrica bantu actual.

De l'estadi 1, les úniques proves que es tenen són lingüístiques, els estadis 2 i 3 sembla que hagin coincidit amb l'Edat del Ferro sub-sahariana i l'estadi 4 és deduït per "proves tradicionals"(1).

La intenció pacificadora d'Oliver no va tenir l'efecte desitjat i Greenberg, en una resposta a l'article d'Oliver,

(1) OLIVER, R. (1966), p.156

deixa ben clar quina és la seva postura contra la de Guthrie en tres aspectes fonamentals: a) les proves lingüístiques internes pel que fa a l'àrea d'origen dels pobles bantu parlants, b) les proves geogràfiques, i c) les proves lingüístiques externes.

Pel que fa la primer punt, l'opinió de Guthrie que la retenció d'arrels originals es troba en el punt d'origen és contestada per Greenberg amb alguns exemples: "Un estudi de les llengües romàniques contemporànies -utilitzant l'assumpció de Guthrie-^{portaria} va la conclusió que el punt d'origen no va ser Roma sinó Sardenya"(1).

Respecte de la localització geogràfica, Greenberg insisteix en què això no és competència dels lingüistes i explica com ell ha deduït la zona d'origen basant-se en proves lingüístiques: "S'ha de recordar que el tiv és una de les llengües que jo classifico amb algunes altres com a part de la sub-branca bantúida de la branca Benue-Congo del Niger-Congo. És sobre la base d'aquesta localització del tiv i altres llengües bantúides que es troben a la zona central del Benue, que conjecturo aquesta zona com la més probable de l'origen bantu últim"(2).

Pel que fa a les proves externes, ja s'han vist les hipòtesis d'ambdós autors respecte de les semblances entre

(1) GREENBERG, J.H. (1972), p.193

(2) GREENBERG, J.H. (1972), p.196

el bantu i les demés llengües Niger-Congo; per a Guthrie són degudes a préstec massiu, per a Greenberg es deuen a l'origen genètic comú. Greenberg pregunta "Com podria només la "influència bantu" produir semblances en els pronoms, en el vocabulari més bàsic i en una característica gramatical tan peculiar com el sistema de classes nominals, en centenars de llengües esteses des del wolof a Senegal fins al baka a la República del Sudan, practicament tota l'amplada del Sudan?"(1). I conclou: "Si assumim en canvi que el bantu és un esqueix particular del Niger-Congo, aleshores aquests fets i d'altres semblants esdevenen comprensibles"(2)

Les raons de Greenberg no deuen convèncer Oliver, perquè l'any 1975, en el seu llibre Africa in the Iron Age, basant-se en els resultats de Henrici, segueix afirmant: "Sense entrar en controvèrsies tècniques lingüístiques, l'historiador té raó actualment en acceptar aquestes dues conclusions: Primera, que l'últim origen dels bantu, està en algun lloc al nord-oest de la seva esfera actual, en el centre oest-africà de la família Niger-Congo. Segona, que la conca del Congo, sigui la meitat nord, a la selva, o la meitat sud, a la sabana, incloïa la plataforma en la qual era parlat el proto-bantu o el "proto-bantu central" per

(1) GREENBERG, J.H. (1972), p.198

(2) GREENBERG, J.H. (1972), p.199

una sola població, els descendents de la qual la van portar per tot el ^{sub}continent"(1)

Entorn d'aquesta polèmica hi ha hagut les més diverses opinions. Hiernaux creu que: "Els patrons d'expansió suggerits independentment per l'antropobiologia, la lingüística i l'arqueologia mostren tantes analogies que, molt probablement, són facetes de la mateixa seqüència d'esdeveniments"(2). I pel que fa a la polèmica: "L'antropologia física, com l'arqueologia, encara no pot decidir entre les opinions de Greenberg i Guthrie sobre la primera fase de l'expansió bantu, les quals no són realment contradictòries"(3).

Per a Posnansky, la distribució de restes arqueològiques de dos tipus -utensilis acanalats i utensilis amb base ondulada- que probablement tenen el seu origen a l'oest del continent, per zones aptes per cultiu; l'expansió de la forja del ferro des de l'oest i des del Mar Roig, i la pròpia expansió de l'agricultura originada a l'oest, fan pensar que els orígens occidentals de l'expansió bantu, és a dir, l'estadi 1 d'Oliver, són més importants que el que creu aquest autor.

(1) OLIVER, R. and FAGAN, B.M. (1975), p.30

(2) HIERNAUX, J. (1968): "Bantu expansion: The evidence from physical anthropology confronted with linguistic and archaeological evidence", JAH 9,4: 505-515, p.513

(3) HIERNAUX, J. (1968), p.514

Posnansky tampoc resta aliè al conflicte: "La falta de proves arqueològiques concretes, encara permet (...) de recolzar de manera igualment convincent la hipòtesi de Greenberg sobre l'origen bantu a la frontera Nigèria-Camerun, com la de Guthrie al sud de la selva, tot i que una interpretació que connecti ambdues hipòtesis, com ha fet Oliver, és més plausible"(1).

Un altre arqueòleg, Clark, també entra en la polèmica, però abans de la rèplica de Greenberg, potser per això és més fàcil entendre la seva interpretació: "Ambdós (Greenberg i Guthrie), insisteixen en la relació entre el bantu i les llengües negres d'Àfrica de l'oest i la magnitud de la profunditat del temps des de la seva separació. Per a ambdós, la pàtria dels pre-bantu parlants va ser probablement a la regió del Benue/Txad"(2). No cal dir que la localització aproximada que tant Greenberg com Guthrie fan dels llocs d'origen respectius són hàbilment conjuntats en un Benue/Txad on hi caben tots, i el proto-benue-congo equiparat a un pre-bantu del que Greenberg no en deu ni voler sentir parlar.

Ehret també intervé en la polèmica i, en aquest cas, al costat de Greenberg. La síntesi de les seves hipòtesis re-

- (1) POSNANSKY, M. (1968): "Bantu genesis- Archaeological reflexions". JAH 9,1:1-11, p.11
- (2) CLARK, J.D. (1970): "African prehistory: opportunities for collaboration between archaeologists, ethnographers and linguistics" LHA 1-19, p.8

ferides a l'expansió bantu es troben en el seu article "Bantu origins and history: critique and interpretation" publicat l'any 1972. Ehret parteix del principi que "el lloc de més concentració de vocabulari de l'anomenat "Common Bantu" no ha de coincidir necessàriament amb el lloc d'origen bantu"(1).

Per a ell, una de les equivocacions més grans de Guthrie va ser la inclusió de moltes arrels del seu Common Bantu que no pertanyen al vocabulari bàsic, i, d'aquesta manera, molts termes que segurament són préstecs primerencs, i, per tant, estan bastant estesos, han "contaminat" el "Common Bantu" amb arrels no-bantu.

Un altre dels factors que Ehret té en compte a l'hora de determinar el lloc d'origen i les rutes de migració és la subclassificació del grup. Ehret estava en contacte amb Vansina(2) i coneixia les opinions que apunten a subdividir el bantu en almenys tres zones, una de les quals inclou gairebé totes les llengües de les zones D-S de Guthrie i les altres dues que estan formades per les llengües de les zones A, B i C de Guthrie. A aquest factor s'hi afegeix la distribució de les formes amb asterisc del propi Guthrie, les quals es troben de manera regular en les zones D-S i amb una freqüència considerablement més baixa en les zo-

(1) EHRET, C. (1972): "Bantu origins and history: critique and interpretation". TJH 2:1-8, p.1

(2) Vansina estava treballant en la classificació abans esmentada i publicada l'any 1975.

nes A, B i C. "Per la majoria de comparatistes l'explicació més plausible pel percentatge sorprenentment baix de les paraules "Common Bantu" de Guthrie, seria que moltes d'aquestes paraules han faltat sempre en les llengües A-C, per la raó que eren innovacions limitades a les llengües D-S, i s'havien començat a utilitzar després que el grup D-S s'havia separat del bantu nord-est per formar una branca separada de la família"(1).

Un cop establerta la divisió, Ehret aplica el principi que "l'àrea de diversitat lingüística més gran entre les llengües d'una família, és l'àrea del primer assentament dels pobles que parlen aquestes llengües"(2). En el cas del bantu, aquesta àrea correspon a la zona nord-oest del seu territori actual i aquesta localització es correspon amb la de Greenberg.

L'altre factor que ha de ser tingut en compte és la reconstrucció del vocabulari proto-bantu: "La reconstrucció del vocabulari interessa els historiadors perquè els diu alguna cosa sobre el contingut de cultures antigues, i de les diferències entre les cultures més antigues i les posteriors, poden deduir alguna cosa sobre el procés del canvi social entre el període més antic i el posterior"(3).

(1) EHRET, C. (1972), p.4

(2) EHRET, C. (1972), p.5

(3) EHRET, C. (1972), p.6

La hipòtesi que proposa Ehret és la següent: "Els pobles bantu parlants van començar la seva història com a agricultors i pescadors de la Edat de Pedra, els quals, procedents de la Nigèria actual, es van establir en diferents parts de la regió de la selva equatorial. Més tard, un grup dels seus descendents hauria adoptat el cultiu dels cereals suplint l'agricultura de plantació i, amb aquest bagatge, haurien pogut escampar-se a través de la sabana del sud i, des del principi de l'Edat de Ferro, cap al sud i l'est d'Àfrica"(1).

L'aportació d'Ehret al coneixement de la prehistòria d'Àfrica és importantíssima i apassionant, i les seves hipòtesis basades en la distribució de diferents arrels en les llengües africanes són un exemple immillorable de les aportacions que es poden treure de les diferents disciplines i la seva interacció. El treball d'Ehret, presentat -i això cal remarcar-ho- sense cap acritud, és modèlic, tant pel seu eclecticisme (sense caure en les trivialitats d'un Murdock) com per la claredat -tot i remarcant el caràcter temptatiu de les seves afirmacions- de les seves hipòtesis. La seva obra és fonamental en els treballs de classificació, però el seu abast va molt més enllà, si més no, com un exemple de les possibilitats que ofereix la lingüística al coneixement de l'home.

(1) EHRET, C. (1972), p.7

La meua opinió sobre Ehret no és compartida per Polomé (i d'altres que no vénen al cas), el qual creu que "no es pot evitar de veure que l'argumentació lingüística és sovint més aviat fluixa"(1), i es mostra partidari de la pacificació via Oliver.

Sharman, sense compartir del tot les opinions d'Ehret, creu que "Guthrie i Oliver són segurament inconsistents amb les possibilitats lingüístiques i ecològiques"(2).

Möhlrig resumeix la situació actual de la manera següent: "Segons l'opinió actualment genralitzada, el lloc d'origen últim dels bantu es troba en algun lloc al nord de la selva, al Sudan Central, sigui més a l'oest, com argumenta Greenberg, o més a l'oest, com sospitava Johnston. A aquesta conclusió s'hi ha arribat amb diferents mètodes independents els uns dels altres. En canvi, la hipòtesi del nucli de Guthrie no es va poder introduir"(3).

En el que, segons Möhlrig, hom no s'ha posat d'acord, és en la via d'expansió. Ell indica tres de les opinions actuals:

- Heine, Hoff i Vossen (4), basant-se en els resultats obtinguts amb el mètode lèxico-estadístic creuen que la

(1) POLOME, E.C. (1975): "The Reconstruction of Proto-Bantu Culture from the Lexicon", p.171

(2) SHARMAN, J.C. (1974): "Some uses of Common Bantu", p.121

(3) MÖHLIG, J.G.W. (1981), p.101

(4) HEINE, B., HOFF, H und VOSSEN, R. (1977): "Neuere Ergebnisse zur Territorailgeschichte der Bantu". Berlin.

direcció més important des d'un nucli proto-bantu al Camerun va anar cap al sud a través de l'oest de la selva. En aquesta ruta s'hauria consolidat un nucli Congo des d'on va sortir una altra migració que es va establir aproximadament al lloc que correspon al nucli proto-bantu de Guthrie.

- Sharman (1) creu que la migració va tenir lloc a través de les conques que envolten la selva pel nord i per l'est.
- Möhlig (2) basant-se en investigacions dialectològiques, creu que hi ha quatre estadis d'expansió a través de la sabana.

4.3.1.1.6. Adamawa-Eastern

En la primera classificació, Greenberg inclou aquests dos grups com a branques separades de la família Niger-Congo, tot i que, en una nota, indica la possibilitat que puguin formar una unitat, la qual cosa és confirmada en la classificació de 1963 (aquest és un dels punts en què discrepa de Westermann).

Ambdós termes són introduïts per Greenberg. Samarin (1971) i Köhler (1975) proposen substituir el terme "Eastern" pel de "Ubangui" que ja havia estat proposat per Delafosse. Köhler a més proposa considerar els dos grups com a branques separades perquè "El parentiu de les

(1) SHARMAN, J.C. (1974)

(2) MÖHLIG, J.G.W. (1981)

llengües aquí conjuntades es pot reconèixer en grups individuals. En canvi, és difícil provar les connexions intergrupals, en part per les divergències profundes i en part per la manca de documentació suficient"(1).

Es veritat que hi ha molt poques dades sobre aquest grup i això impideix Samarin de proposar una classificació alternativa a la de Greenberg, tot i que la informació millor de què disposa li permet una reordenació.

Un treball recent de Boyeldieu (2) ha confirmat la unitat de les llengües bua, niclim i koke, les quals, com Greenberg sospitava, formen un subgrup de la branca Adamawa; i un estudi de les llengües del grup segons el mètode lèxico-estadístic fet per Bennett ha confirmat en part les hipòtesis de Greenberg.

Bennet es fa tres preguntes referides al grup Adamawa-Eastern:

- 1 - Si les llengües estan ben assignades a aquesta branca i no a altres de la branca Niger-Congo.
- 2 - Quines són les interrelacions de les subdivisions, i
- 3 - Si existeix un adamawa-eastern, és a dir, si les llengües d'aquest grup formen una unitat plausible dins del grup Niger-Congo.

(1) KOHLER, O. (1975), p.199

(2) BOYELDIEU, P. (1983): "Vestiges de suffixes de classes nominales dans les langues du groupe Boua"
CAAL vol.2:3-16

A partir dels resultats del seu estudi, dóna aquestes respostes:

- 1 - "Si... i no. Per la major part, les llengües assignades als subgrups de l'Adamawa-Eastern per la classificació de Greenberg pertanyen allà on estan assignades. Mentre que les relacions internes es poden posar en dubte, només el conjunt daka -de tot l'Adamawa-Eastern- ha requerit una reassignació"(1).
- 2 - "Pel que fa a les relacions de les subdivisions, queden alguns dubtes a tots els nivells. Les relacions de les subdivisions del kã dins de l'ubangui, o del chamba-namshi, mangbei-mbum, i kã dins de l'ubangui camerunès, no són obvies, tot i que es pot defensar la unitat dels grups"(2).
- 3 - "Si entenem per això (si hi ha un Adamawa-Eastern) que hi ha una frontera clara entre una aproximació a l'Adamawa Eastern de Greenberg i totes les altres parts del Niger-Congo, la resposta ha de ser no. Hi ha una frontera doncs entre l'Adamawa-Eastern i les branques veïnes del Niger-Congo sud, però aquesta frontera no pot ser delimitada entre l'Adamawa-Eastern i el Gur"(3).

(1) BENNETT, P.R. (1983): "Adamawa-Eastern: Problems and Prospects" CAAL vol.1:23-48, p.43-44

(2) BENNETT, P.R. (1983), p.44

(3) BENNETT, P.R. (1983), p.44

4.3.1.2. Kordofan

El terme "Kordofan" va ser emprat per Meinhof i és mantingut per Greenberg.

Les llengües d'aquesta branca són molt poc conegudes i no hi ha cap classificació alternativa a la de Greenberg si s'exceptua l'agrupament de Stevenson (1956-57) que Schadeberg (1) amplia:

1. Heiban	10 llengües
2. Talodi	6 llengües
3. Rashad	2 llengües (?)
4. Katla	2 llengües
5. kadugli	9 llengües o dialectes (?)

El que sí és contestat és la inclusió d'aquesta branca en la família Niger-Kordofan. Bennet i Sterk (2) creuen que hi ha tan poques paraules emparentades que la possibilitat d'un parentiu és francament minsa.

(1) SCHADEBERG, T.C. (1981): "Das Kordofanische"
SA:117-128, p.118

(2) BENNET, P.R. & STERK, J.P. (1977): "South Central
Niger-Congo: a reclassification" SAL 8,3:240-273.

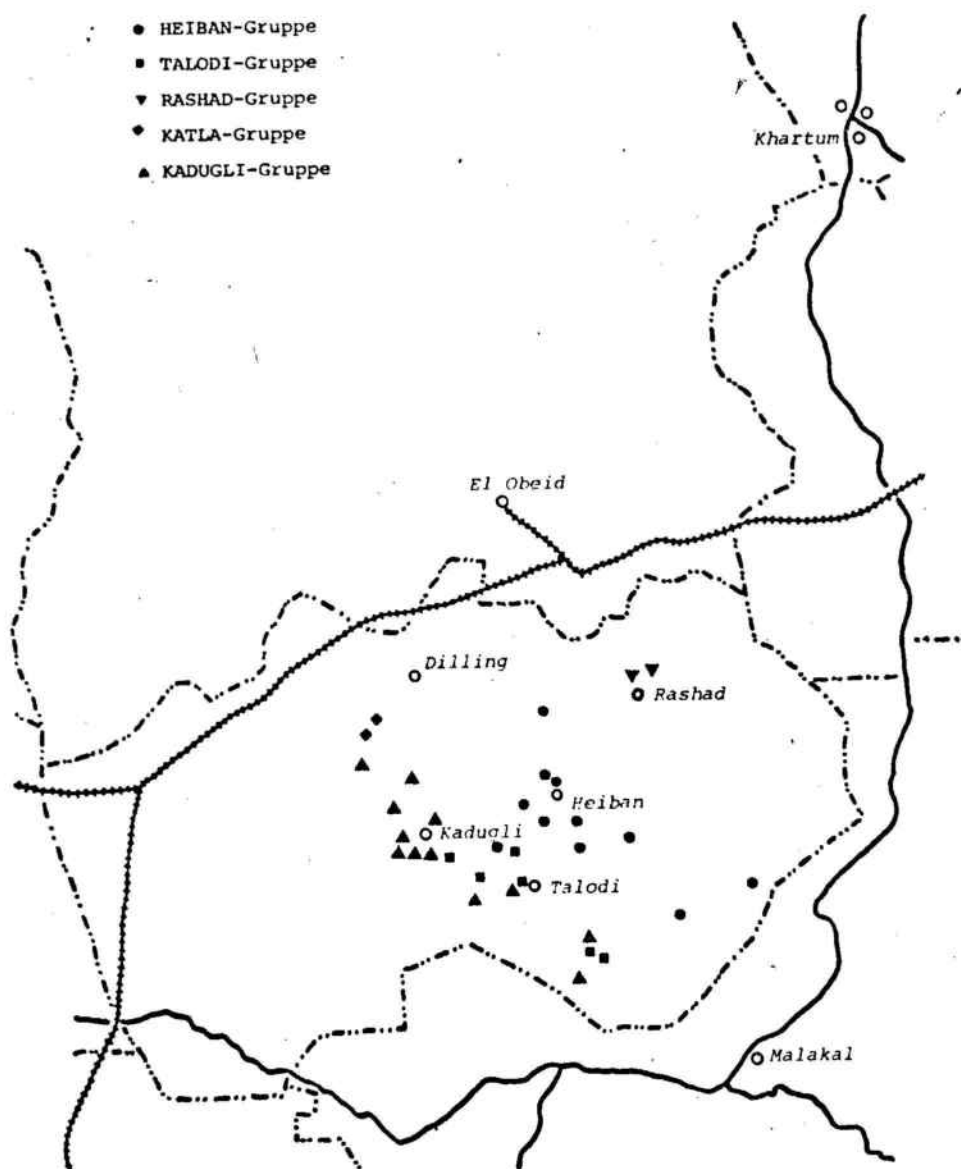
sobretot a la manca de tradició: "Amb les seves tres altres famílies, Greenberg podia treballar directament a partir del treball dels seus antecessors. El nilo-saharià era una hipòtesi fonamentalment nova"(1).

La reserva és també palesa en Köhler, tot i que ell també inclou un "Nilo-Saharanische Sprachbereich" en la seva classificació. Aquesta és la seva opinió: "La família nilo-sahariana així fundada s'ha de valorar com una tendència a interpretar determinats elements lèxics i no lèxics amb extensió limitada dins de la família, com cultivables i ampliables (...) i així construir una hipòtesi dirigida a buscar connexions"(2).

El propi Greenberg, en el seu article "Nilo-Saharan and Meroitic"(1971) situa la família nilo-sahariana en el seu context històric. Ja s'ha vist que, durant el segle XIX, s'havien reconegut les "famílies" bantu, camito-semita i boiximana. Westermann havia intentat demostrar sense aconseguir-ho, que la resta de llengües formaven una unitat genètica: la família sudànica. Greenberg explica així la creació de la família: "Les llengües sudàniques de l'oest, amb la inclusió del bantu i determinades llengües de la franja sud del Sudan de l'est (grup Adamawa-Eastern) van

(1) SCHADEBERG, T.C. (1981b): "Die nilosaharanischen Sprachen". SA:263-328, p.265

(2) KÖHLER, O. (1975), p.251

Mapa 15: La distribuci6 de les llengües del Kordofan
 SCHADEBERG, T.C. (1981), p.119

4.3.2. Nilo-Saharan

La família nilo-sahariana és la més controvertida de la classificació de Greenberg. En part perquè és l'única que -com a família- no tenia cap tradició en els estudis africans, i també perquè inclou molts grups que tradicionalment havien estat classificats com independents (també pel propi Greenberg 1949-50).

Per a Schadeberg, la reserva amb que és contemplada la possibilitat d'una família nilo-sahariana és deguda

Mapa 16: Nilo-Saharan
SCHADEBERG, T.C. (1981b), p.264

fornir la base de la família Niger-Congo. El nilo-saharià comprèn bàsicament la resta de la secció est de l'antic grup sudànic de Westermann"(1).

A Westermann s'hi pot afegir com precedent el volum del Handbook de Tucker i Bryan (1956) en el qual s'inclouen descripcions de totes les llengües nilo-saharianes excepte el songhai que està inclòs en el volum de Westermann i Bryan (1952) del Handbook.

En el mateix article, Greenberg proposa una classificació molt semblant a la de 1963, però amb alguna modificació i alguns termes nous que intenta aproximar als de Tucker i Bryan:

Nilo-Saharan

1. Songhai
2. Saharan: Kanuri, Teda, Zaghawa, Berti.
3. Maba
4. Fur
5. Chari-Nile:
 - A. Eastern Sudanic
 1. Nubian
 2. Didinga-Murle
 3. Barea
 4. Tabi
 5. Nyimang
 6. Temein
 7. Tama
 8. Daju
 9. Nilotic
 - (a) Western, (b) Eastern, (c) Southern
 10. Teuso

(1) GREENBERG, J.H. (1971): "Nilo-Saharan and Meroitic"
CTL 7: 421-442, p.422

B. Central Sudanic

1. Bongo-Bagirmi
2. Kreish
3. Moru-Madi
4. Mangbetu
5. Mangbutu-Efe
6. Lendu

C. Berta

D. Kunama

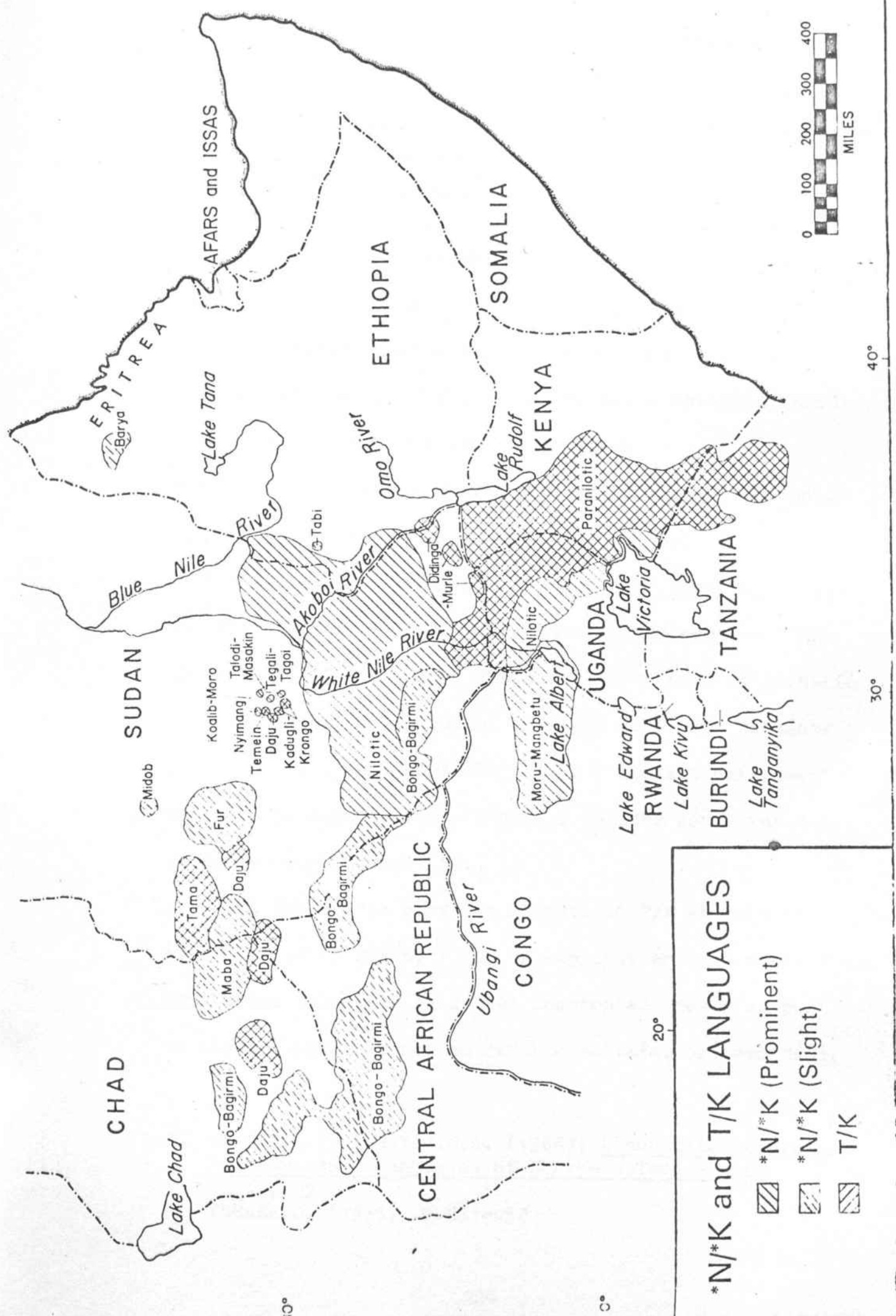
6. Coman

La filiació genètica de totes aquestes llengües no és tan evident, tot i que hi ha alguns elements que poden fer pensar que la hipòtesi és prou vàlida. Per a Köhler, "els únics elements estructurals que, disseminats irregularment però molt estesos, es poden seguir en el nilo-saharià són l'oposició T/K en la construcció singular/plural i l'oposició *N/*K amb la mateixa funció"(1).

Pel que fa a aquests elements, M.A. Bryan analitza la seva extensió (vegeu mapa 17) en dos articles: "The T/K languages: a new substratum"(1959) i "The *N/*K languages of Africa". Les llengües T/K de 1959 són les següents:

- grup kadugli-krongo
- temeín
- grup daju
- fur
- grup tama
- grup didinga-murle
- bari-massai-nandi
- cuixític
- iraqw (potser)

(1) KOHLER, O. (1975), p.251

***N/*K and T/K LANGUAGES**

- *N/*K (Prominent)
- *N/*K (Slight)
- T/K

En l'article de 1968, la llista és modificada així:

1. llengües paranilòtiques
2. grup didinga-murle
3. grup tama
4. grup daju
5. temeín
6. grup kadugli-krongo

les modificacions que s'observen són les següents:

- 1 - Les llengües paranilòtiques corresponen a les nilo-camites: bari, lotuho, teso, massai i kalenjin (nandi).
- 2 - Els cinc grups restants es mantenen.
- 3 - El fur s'exclou i el cuixític (amb l'iraqw) és considerat "aberrant" sense més explicacions.

L'explicació pot ser que en Linguistic Analyses (1966) es constata que: "Les llengües cuixítiques semblen d'entrada estar basades en el "substrat T/K", però la situació és complicada pel fet que en cuixític hi ha dos elements t separats: el t de l'oposició T/K, i l'element del femení eritreic t. Aquests dos elements a vegades són diferents, a vegades conflueixen"(1).

Per a Köhler, "la prova de l'oposició T/K en cuixític que va intentar Bryan, i que va explicar en el context d'una teoria del substrat, ha de ser contemplada des d'un punt de vista lingüístic com no resolta satisfactòriament"(2).

(1) TUCKER, A.N. i BRYAN, M.A. (1966): Linguistic Analyses. The Non-Bantu languages of North-Eastern Africa. IAI, p.25

(2) KÖHLER, O. (1975), p.251-252

En l'article de 1968, Bryan inclou a més la llista de llengües "no T/K" :

7. Lengües nilòtiques
8. Llengües moru-mangbetu
9. Llengües bongo-bagirmi
10. Grup maba
11. Fur
12. Grup tegali-tagoi
13. Grups talodi-masakin i koalib-moro
14. Grup nyimang
15. Barya (barea)
16. Tabi (ingassana)
17. Midob (del grup nubi)

La distribució *N/*K(1) és, segons Bryan, la següent:
"Un o ambdós dels elements *N/*K han estat registrats no només en totes les llengües T/K (excepte en cuixític, que és aberrant), sinó també en un nombre de llengües parlades a la regió entre el llac Txad i l'àrea cuixita"(2).

Pel que fa a la distribució de les llengües T/K i *N/*K respecte de la classificació de Greenberg, Bryan arriba als següents resultats(3):

- (1) N/ K no corresponen a fonemes determinats com en el cas de T/K, sinó que han de ser entesos com a representacions d'un element generalment alveolar i d'un element generalment velar, respectivament.
- (2) BRYAN, M.A. (1968): "The N/K languages of Africa" JAL 7:169-217, p.169.
- (3) BRYAN, M.A. (1968), p.214-215

- 1 - De la família nilo-sahariana, les llengües *N/*K inclouen:
 - a) gairebé tot el grup est-sudànic
 - b) el grup sudànic central
 - c) maba i fur
 - 2 - Les llengües *N/*K inclouen també quatre dels cinc grups del Kordofan de Greenberg.
 - 3 - Totes les llengües T/K (excepte el cuixític) són també llengües *N/*K.
 - 4 - De les llengües que són T/K i *N/*K, totes menys una (kadugli-krongo) estan en el grup sudànic de Greenberg.
- Bender (1977) proposa una classificació alternativa(1) a la família nilo-sahariana per a la que proposa la denominació "Sahelian". La família saheliana queda dividida en 9 branques:

songhay	east sudanic
saharan	central sudanic
maba	berta
fur	kunama
	koman

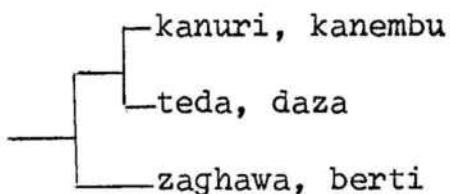
(1) No sé si es pot dir "alternatiu" a canviar l'estatus de quatre grups classificant-los com a branques coordinades.

4.3.2.1. Songhai

Aquesta llengua havia estat classificada juntament amb el mande en la família nígero-senegalesa de Delafosse. Westermann, després d'haver-la classificat en la branca gur del sudànic oest (1927), la classifica com a unitat aïllada (1952). Greenberg també l'havia classificat com a independent en la primera classificació, i finalment la inclou com a una branca del nilo-saharià. Mukarovsky (1966) creu que està emparentada amb el mande, i Köhler (1975) la inclou en la seva llista de llengües sense classificar.

4.3.2.2. Saharan

Aquesta branca inclou tres divisions (1.kanuri, 2.teda, 3.zaghawa i berti) segons Greenberg. Cyffer (1981) proposa la següent classificació:

Les llengües d'aquesta branca són molt poc conegudes, excepte el kanuri, el qual és parlat per uns quatre milions de persones i ha estat descrit per J. P. Petráček i Cyffer.

4.3.2.3. Maban

Aquesta branca inclou les "famílies" maba i mimi de la primera classificació de Greenberg.

Tucker i Bryan (1956) divideixen el grup maba en tres "Unitats dialectals": maba, karanga i masalit.

4.3.2.4. Fur

Aquesta llengua havia estat classificada tradicionalment com a aïllada, també per Greenberg (1949-50). La seva inclusió en la família nilo-sahariana no ha estat discutida (la llengua és pràcticament desconeguda)

4.3.2.5. Chari-Nile

Aquest terme va substituir el "Macro-Sudanic" que havia emprat Greenberg anteriorment per referir-se a l'unitat que sospitava entre els grups Eastern Sudanic, Central Sudanic, Kunama i Berta.

El terme "Chari-Nile" va ser proposat per Gleason: "Desde lentonces, se han unido cuatro de las trece (familias menores de Greenberg) con el descubrimiento de pruebas de una ascendencia común, lenguas que se pueden conocer como Chari-Nilo"(1) i Welmers, en la seva ressenya de Studies in African Linguistic Classification, així ho fa notar: "la suggerència de Gleason del terme Chari-Nile més que Macro-Sudanic sembla particularment atractiva. El terme "Macro-Sudanic" semblaria implicar una inclusió del sudanic-oest, així com del central i del est, cosa que no s'intenta"(2). I Greenberg accepta la suggerència, però...

(1) GLEASON, H.A. (1961): Introducción a la lingüística descriptiva. Ed. Gredos, Madrid 1975, p.627

(2) WELMERS, W.E. (1956), p.560

"Aquest nom, suggerit anteriorment per W.E.Welmers en la seva resenya de SALC substitueix el terme Macrosudanic del treball anterior"(1). Welmers no es desanima i en la seva ressenya de The Languages of Africa, insisteix: "Greenberg fa cas, de manera adolorada, de l'autor de la ressenya pel que fa al terme Chari-Nile. Mentre que vaig ser jo el que va cridar l'atenció de Greenberg, el mèrit -com vaig fer notar en la ressenya que cita- és de Gleason, el qual va proposar el terme en la seva Introduction to Descriptive Linguistics"(2). La insistència de Welmers no sembla haver fet efecte, perquè l'any 1971 (i, de fet, en tots els articles en què es parla del grup), Greenberg torna: "El nom Chari-Nile va ser suggerit per Welmers en lloc de Macro-Sudanic"(3). I Welmers ja deu haver perdut la paciència, perquè en African Language Structures (1973) no torna a anomenar la qüestió. Segurament seria inútil, perquè Köhler (1975), continua: "El Macro-Sudanic va rebre -seguint una suggerència de Welmers- la designació terminològica "Chari-Nile"(4).

La qüestió del terme és anecdòtica, però -i per això he fet el seguiment, il·lustrativa. No m'atreviria a fer

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.128, n.2

(2) WELMERS, W.E. (1963), p.407

(3) GREENBERG, J.H. (1971), p.427

(4) KÖHLER, O. (1975), p.256

suggeriments sobre els motius, però aquests exemples -no poc freqüents- fan dubtar, almenys, si realment es llegeixen les obres que es comenten, i, molt sovint, si la classificació de moltes famílies no depèn de les relacions personals dels diferents especialistes(1) més que de les relacions genètiques de les llengües.

Dels quatre grups de la branca Txari-Nil, el més discutit ha estat l'Eastern Sudanic. I d'aquest el subgrup nilòtic. Per la subdivisió del nilòtic, Greenberg segueix la classificació de Köhler:

<u>Köhler 1955</u>	<u>Greenberg 1971</u>
Nilotic oest	Nilotic oest
-burun	-burun
-shilluk i altres	-luo
-dinka-nuer	-dinka-nuer
Nilotic est	Nilotic est
-bari	-bari
-lotuxo	-no bari
-massai	-lotuxo
	-massai i ngasa●
	-grup teso
Nilotic sud	Nilotic sud
-grup kalenjin	-kalenjin

(1) El professor Armstrong que era -i és- extraordinàriament expressiu narrant tota mena d'anècdotes, em comentava que el tiv, tot i cumplir el quatre punts de la definició de llengua bantu de Guthrie, estava exclòs de la família a causa de problemes personals.

Huntingford, en el seu article "The Nilo-Hamitic Languages"(1956), defensa l'existència d'un grup camita:

"Per a qualsevol persona familiaritzada amb aquestes llengües, és clar que les llengües de les quatre zones camites que he enumerat, tot i que presenten diferències internes remarcables, tenen una semblança general suficientment forta deguda a la seva relació, la qual contrasta amb les llengües semítiques del grup etiòpic (...) Naturalment, tots són membres de la gran família camito-semita"(1).

La classificació de Huntingford de les llengües camites aquí no vé al cas perquè Greenberg les inclou totes en la família afroasiàtica. La seva classificació de les nilo-camites és la següent:

I. Nord

grup bari
grup lotuko
grup lokoya

II. Central

grup teso

III. Sud

grup nandi
massai

El conflicte rau en què Greenberg inclou en el grup nilòtic, a més del grup nilòtic de Tucker i Bryan (1956), el grup nilo-camita (paranilòtic 1966), i Huntingford és del parer que: "actualment no podem classificar nilòtic

(1) HUNTINGFORD, G.W.B. (1956): "The "Nilo-Hamitic" Languages". SWJA 12, 2: 200-222, p. 201

i nilo-camita sota un mateix terme"(1).

L'opinió de Huntingford és compartida per Hohenberger, el qual, en el seu article "Comparative Masai Word List"(2), intenta provar la tesi de Meinhof que el massai és una llengua camita, és a dir, nilo-camita.

Les conclusions de Hohenberger són les següents:

- l'estreta relació del massai amb les llengües nilo-camites és massa obvia per insistir-hi.
- la relació següent del massai és en el camito-semita.
És evident que la tesi de Meinhof que el massai és una llengua camita és fonamentalment correcta.
- la comparació mostra que també hi ha connexions entre el massai i el nilo-camita d'una banda, i el nilòtic de l'altra.
- l'element camito-semita en nilòtic és quasi d'un 50%, menys que en massai.

En una rèplica a l'article de Hohenberger, Greenberg adjunta una llista comparant 42 lexemes emprats per Hohenberger, en gairebé totes les llengües nilòtiques, "nilo-camítiques" i cuixítiques. Els resultats mostren clarament la superioritat de les semblances del nilo-camita amb el nilòtic, per sobre del cuixític (camito-semita). En paraules

(1) HUNTINGFORD, G.W.B. (1956), p.202

(2) HOHENBERGER, J. (1956): "Comparative Masai word list"
Africa 26,3:281-287

de Greenberg: "Entre el grup bari-massai del nilo-camita i el camita hi ha 22 paraules en les quals les semblances amb el nilòtic són tals que fins i tot la persona més rigorosa les acceptaria com a paraules emparentades. D'aquestes 22, hi ha 10, o potser 12, formes emparentades, les quals es troben també en nandi-suk"(1).

En la seva contrarèplica, Hohenberger segueix mantenint que: "Massai i nilo-camita tenen un component camito-semita considerable"(2), i segueix considerant el camita com a un grup independent.

En opinió de Heine: "En el fons d'aquesta controvèrsia hi ha una discussió sobre models descriptius més que una altra cosa. Greenberg, si proposa el model genealògic- ha de rebutjar la idea que el "nilo-camita" està igualment relacionat amb el nilòtic i el cuixític els quals, en canvi, no estan relacionats genèticament (...) Els seus oponents, d'altra banda, no consideren aquest problema i poden recórrer als models de les llengües mixtes o dels subtrats per descriure la posició genètica del nilo-camita"(3)

La classificació de Heine, basada en el mètode lèxico-estadístic, és el següent:

- (1) GREENBERG, J.H. (1957b): "Nilotic, "Nilo-Hamitic" and Hamito-Semitic: a reply". Africa 17:364-378, p.368
- (2) HOHENBERGER, J. (1958): "Some notes on Nilotic, "Nilo-Hamitic" and Hamito-Semitic by J.H.Greenberg" Africa 28,1:37-42, p.39
- (3) HEINE, B. (1974), p.15

- 1.0. Shilluk-Pokot
 - 1.1. Shilluk-Acholi
 - 1.11. Shilluk
 - 1.12. Acholi
 - 1.2. Samburu-Lotuxo
 - 1.21. Samburu
 - 1.22. Lotuxo
 - 1.3. Nadi-Pokot
 - 1.31. Nandi
 - 1.32. Pokot
- 2.0. Somali

Bender, en un article de 1983, indica: "la inclusió de l'est sudànic en una unitat Txari-Nil més gran ha estat qüestionada, i jo ara la veig com una de les famílies coordinades del nilo-saharià"(1).

Bender (1977) proposa a més substituir el terme didinga-murle pel de surma -proposat per Conti-Rossini-, i (1983) proposa els següents canvis terminològics (poso entre parèntesi el terme emprat per Greenberg):

Nera (Barya)
 Eastern Jebel (Tabi, Ingassana)
 Kuliak (Teuso)

i indica la tendència actual a grupar nubi, surma, nera i eastern jebel com el grup "Eastern", i nyimang, temeín, tama i daju com a "Western".

(1) BENDER, M.L. (1983): "The Eastern Jebel Languages"
CAAL vol.1:49-58, p.49

4.3.2.6. Koman

Aquest grup és pràcticament desconegut i la seva inclusió no ha estat qüestionada. Bender proposa anomenar el grup "komuz", per estar format per koman i gumuz.

4.3.3. Afroasiatic

Un cop demostrat que no hi havia cap família camita, i havent repartit part de les seves llengües entre la família Niger-Kordofan i Nilo-Saharan, faltava determinar la posició de les llengües classificades anteriorment com a camites que sí estaven relacionades amb el semític. Greenberg inclou el semític com a branca coordinada de la família afroasiàtica, a la qual dona aquest nom per ser l'única que es troba a Àsia i Àfrica.

Tot i estar repartida entre els dos continents, Wrigley creu que: "La llar de la família es trobava a Àfrica, probablement al Sàhara o a la vall del Nil. Aquesta suggerència, de totes maneres, no podria ser aprovada si es demostrés una connexió més remota entre el camito-semític i l'indoeuropeu"(1). Pel que fa a les dates de separació, aquesta és l'opinió de Wrigley: "la diferenciació dins del semític se sap que estava molt avançada fa 4000 anys. La divergència del grup Txad i altres sub-

(1) WRIGLEY, C. (1962), p.271

famílies del tronc progenitor encara deu ser més antiga"(1).

Oliver i Fagan donen altres testimonis de l'antigüitat de la família al continent: "No hi ha dubte que, físicament, els egipcis eren africans en el sentit que el seu tronc afroasiàtic havia estat present a Àfrica des d'almenys deu mil anys abans de Crist"(2).

Evidentment, per aquesta família els testimonis històrics són molt més precisos que per les altres, així, per exemple, se sap que: "Les poblacions de l'Edat de Pedra de la regió que s'estén des del Mar Roig fins a Àfrica de l'est, havien estat afroasiàtic parlants de la subfamília més al sud de l'Àfroasiàtic, anomenada cuixita"(3). I també: "a l'oest del Nil, en les latituds nordafricanes i saharianes, les poblacions indígenes del Neolític i l'Edat de Bronze eren els berbers, les llengües dels quals representen la subfamília oest de l'afroasiàtic"(4).

Tot i ser una família relativament coneguda, l'afroasiàtic ha motivat algunes controvèrsies. Segons Gregersen, els dos aspectes més controvertits d'aquesta família són: "l'extensió del cuixític fins incloure algunes llengües de Tanzania i Kenya que no estan en contacte directe amb el

(1) WRIGLEY, C. (1962), p.271

(2) OLIVER, R. i FAGAN, B.M. (1975), p.4

(3) OLIVER, R. i FAGAN, B.M. (1975), p.7

(4) OLIVER, R. i FAGAN, B.M. (1975), p.7

nucli cuixític general: iraqw, mbulunge, sanye i mbugu (...). L'altre problema general era la validesa de la teoria camita de Meinhof"(1). Com diria Bennett, si... i no, pel que fa al primer punt, també, com diria Welmers, ningú no es preocupa tant del mbulunge o del sanye com per posar-se a discutir amb Greenberg si són cuixítiques o no, i, si algú se'n preocupés, tampoc seria cap problema que qüestionés l'unitat de la família. Pel que fa a la validesa de la teoria camita... No. Una cosa és acceptar la nova classificació on les llengües classificades tradicionalment com a camites queden distribuïdes entre les tres grans famílies de Greenberg (o les quatre, si s'afegeix l'hotentot), i l'altra és acceptar una teoria sense cap fonament.

Drake resumeix molt bé l'idea que fonamenta la teoria camita: "el mite camita, dogma que sostenia que les poblacions negres del continent, la majoria agricultors, eren biològicament inferiors als pastors nòmades, d'origen més aviat caucasià, els quals erraven per tot el continent, conquerint i escampant la seva cultura i els seus gens superiors"(2). Aquesta idea, que s'havia estés durant el segle XIX, va tenir molts defensors -el més important,

(1) GREGERSEN, E.A. (1977), p.116

(2) DRAKE, S.C. (1959): "Détruire le mythe chamitique, devoir des hommes cultivés" Presence Africaine. p.215

Meinhof-, però també molts detractors, entre ells Evans-Pritchard, Delafosse, Klingenberg de l'escola alemanya i Herkovits de l'incipient escola americana. Per tant, la invalidació de la teoria camita no va ser una innovació de Greenberg -tot i que la seva demostració que no hi havia cap família lingüística camita va ser decisiva- i hauria estat inconcebible que, després de la segona guerra mundial i amb tot el procés de "descolonització" posterior, algú s'hagués atrevit a defensar la teoria camita(1).

Les controvèrsies referides a aquesta família segurament afecten més les branques cuixítica i txad que el semític, egipci i berber, els quals han estat relacionats tradicionalment.

Köhler proposa substituir el terme "afroasiàtic" per "eritreu", emprat per Leo Reinisch en referir-se al conjunt camito-semita. Per Köhler, "La divisió de l'eritreu

- (1) Això no va impedir que a l'IDEA de Madrid es publicassin llibres com Capacidad mental del negro, i entre les seves publicacions es trobin frases com: "No tiene el negro bien delimitadas las fronteras del alma y del cuerpo, ni aún siquiera las de la vida y la muerte", "El negro, no obstante, no es trabajador", "este rechazar de una vez por todas el dominio de una raza secretamente considerada superior, es uno de los móviles básicos de la genuina política africana", i "definiciones" com: "negritud, síntesis de la máxima odiosidad negra hacia los blancos".

en cinc subfamílies respòn a l'estat actual de la investigació"(1) i hi afegeix l'omòtic.

La inclusió de l'omòtic com una branca coordinada de l'afroasiàtic ha estat proposada per Fleming des de 1969. Segons Wolff: "La posició de l'omòtic dins de l'afroasiàtic encara no és prou clara, tot i que Fleming 1969 hagi desenvolupat la hipòtesi que es tracta de la divisió més antiga d'una família amb el mateix tronc"(2).

Les llengües omòtiques corresponen al grup cuixític-oest de Greenberg que ell inclou entre els cinc grups coordinats de la branca cuixítica. La "reclassificació" seria més que rès un canvi d'status del grup.

4.3.3.1. Semitic

L'única classificació alternativa proposada per un africanista (3) a Greenberg és la de Köhler(4):

(1) KÖHLER, O. (1975), p.284

(2) WOLFF, E. (1981c): "Die omotischen Sprachen"
SA 217-224, p.221

(3) El tractament, en general, de la branca semítica en els estudis africans palesa, almenys, dues coses: L'absurd del terme "llengües africanes" el qual d'una banda exclou implícitament una branca tan africana com les altres, i de l'altra, pressuposa una unitat lingüística del continent que no és real o, almenys, no està demostrada. L'altra qüestió que es fa evident és que la "revolució" de Greenberg no ha impedit que es mantingui la desconexió gairebé total entre els estudis africans i els semítics.

(4) KÖHLER, O. (1975), p.297-300

Semític

1 - Etíop o etiosemitic (1)

- nord etíop: ge'ez, tigre, tigrinya
- sud etíop: amharic, argobba, gafat
gurage, harari

2 - Arab

4.3.3.2. Egyptian

Com en el cas del semític, l'egiptologia no ha estat mai una branca dels estudis africans, i la inclusió de l'egipci en la família afroasiàtica no ha modificat res.

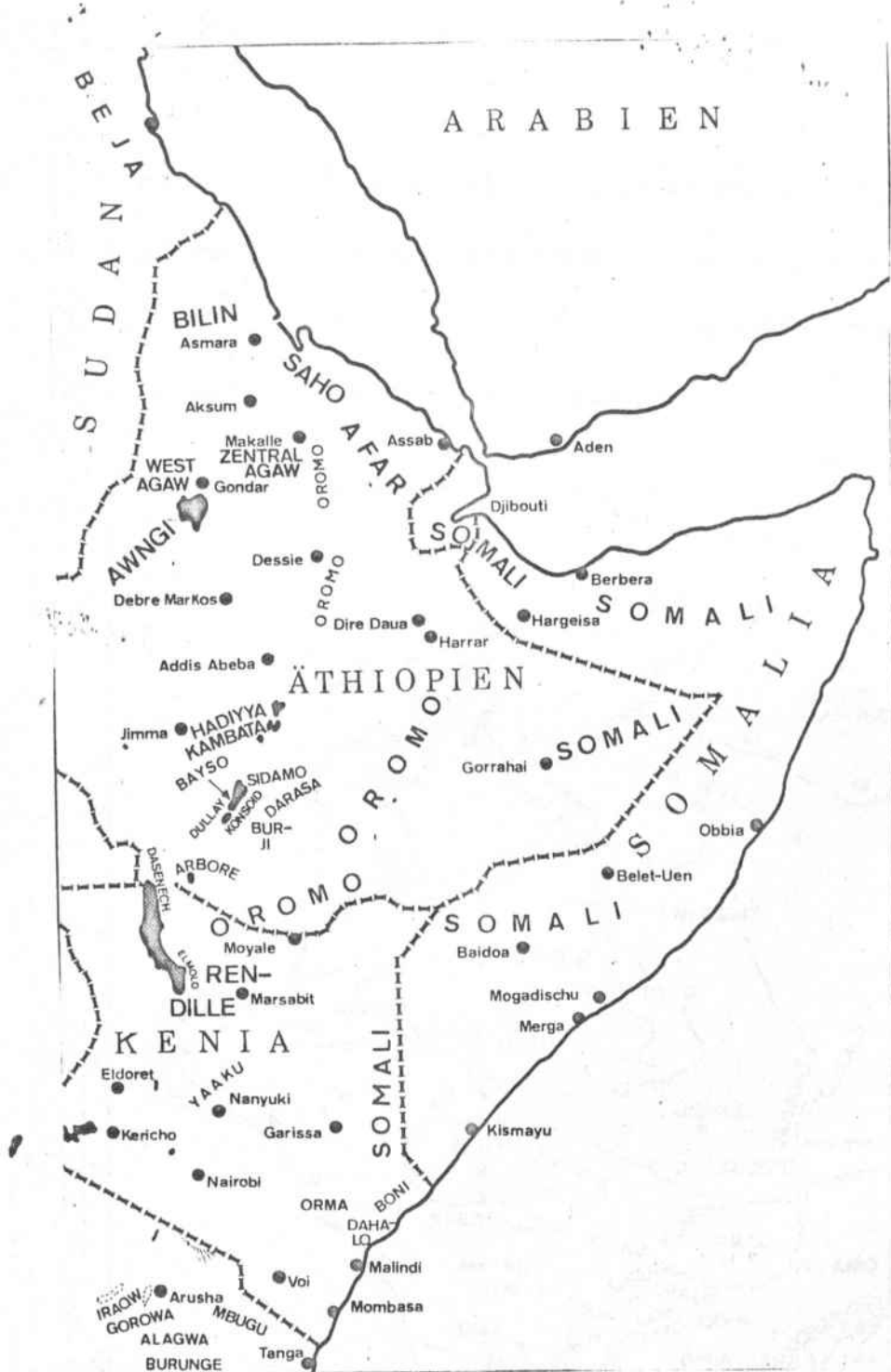
L'única pregunta que es pot fer és, perquè Greenberg inclou l'egipci com a branca ccordinada de la família afroasiàtica -essent com és una llengua extingida- al mateix nivell que llengües parlades actualment tenint en compte que Greenberg basa les seves comparacions en proves sincròniques. La inclusió és segurament justificable, però aleshores no s'enten perquè no inclou el guantxe que també és una llengua africana.

4.3.3.3. Berber

Segons Wolff, la inclusió del berber en l'afroasiàtic "és deguda a les coincidències en un nombre d'elements gramaticals molt semblants o idèntics en forma i significat, no tant en semblances lèxiques o tipològiques"(2)

(1) El terme "etiosemitic" va ser proposat per Bender 1971

(2) WOLFF, E. (1981b): "Die Berbersprachen" SA 171-186, p.175

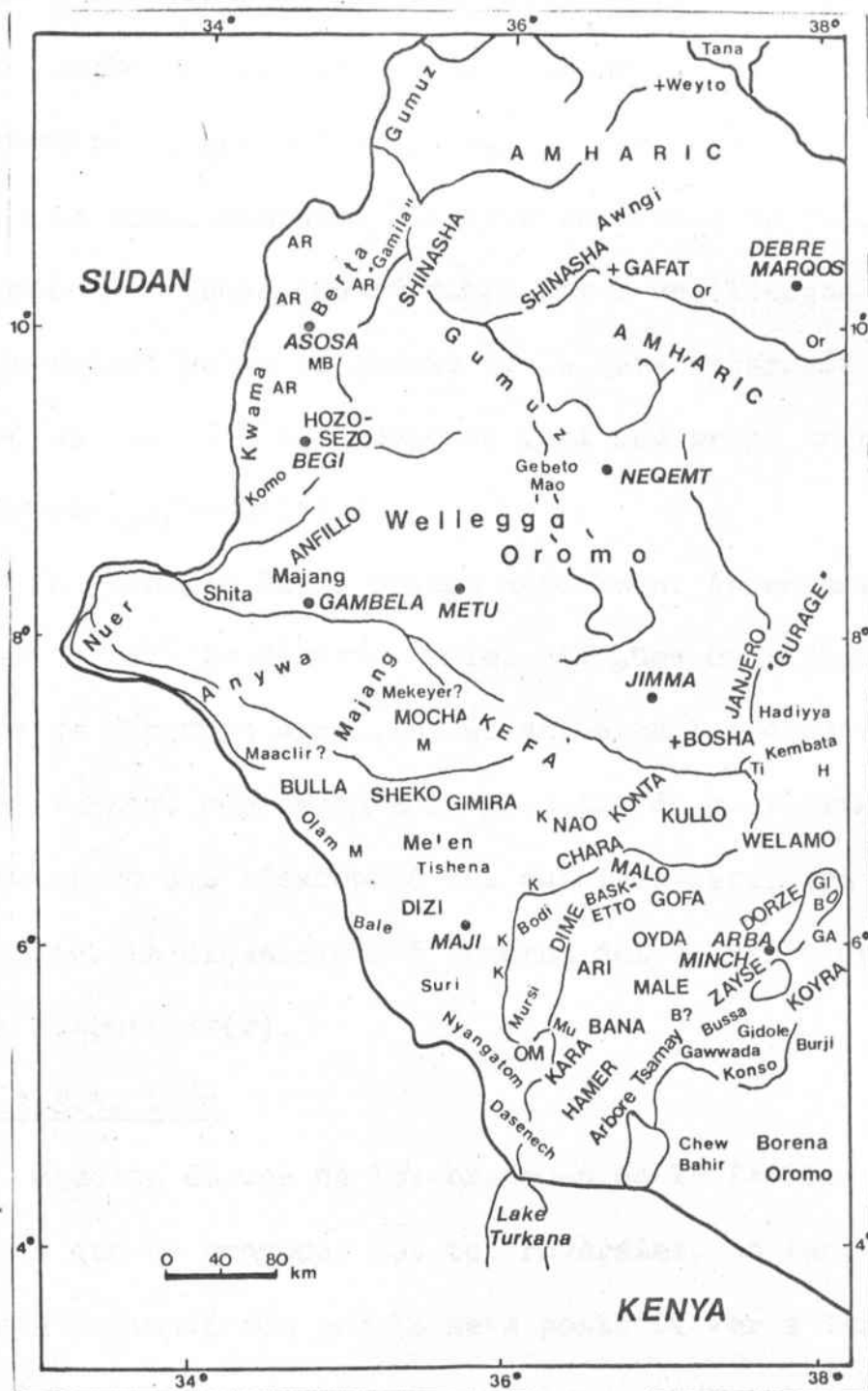
Mapa 18: Cuixític
 SASSE, J.H. (1981b), p.188

4.3.3.4. Cushitic

Segons Sasse: "el cuixític pertany als grups lingüístics clarament delimitats genèticament més importants d'Àfrica"(1)

(1) SASSE, J.H. (1981b): "Die kuschitischen Sprachen"
SA 187-216, p.187

Greenberg havia seguit la subclassificació de Moreno(1) i l'única modificació proposada fins ara és l'exclusió de l'omòtic com a subgrup cuixític i la seva incnusió com a branca coordinada de l'afroasiàtic.

Mapa 19: Omotic
WOLFF, E. (1981c), p.218

(1) GREENBERG, J.H. (1963), p.65 n.12

Ehret, en el seu llibre The historical reconstruction of Southern Cushitic phonology and vocabulary (1980) prova que la hipòtesi de Greenberg pel que fa al Southern Cushitic és vàlida: "La validesa del Southern Cushitic com a subgrup genètic dins del cuixític i, a un nivell més ample, de la família de llengües afroasiàtiques és demostrable per diferents raons, totes les quals impliquen que la parla Southern Cushitic ancestral ha passat per un període de temps considerable com a una llengua diferent i canviant entre el moment de la seva separació original de les llengües més properes i el seu propi trencament en llengües filles"(1)

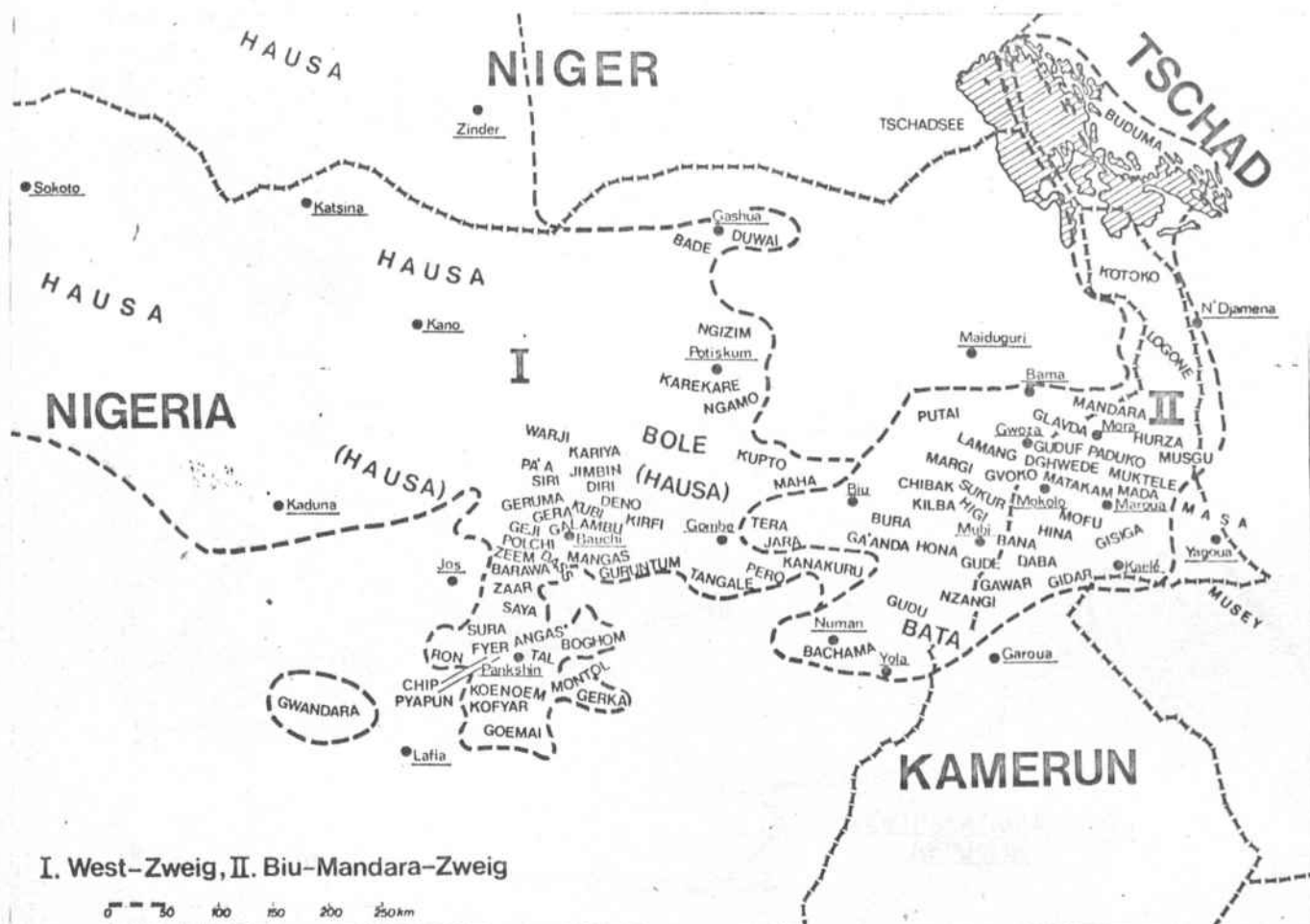
La situació de la branca actualment és resumida així per Sasse: "La divisió de les llengües cuixítiques en quatre subgrups paral·lels és actualment reconeguda gairebé per tothom, correspon a la proposta de classificació de Greenberg amb l'excepció del cuixític-oest, ara anomenat omòtic. La classificació interna del cuixític oest encara és discutida"(2).

4.3.3.5. Chad

Aquesta és una de les branques de la família afroasiàtica que ha provocat més controvèrsies, no tant per la seva inclusió com per la seva posició. Per a Terry, per

(1) SASSE, J.H. (1981b), p.195

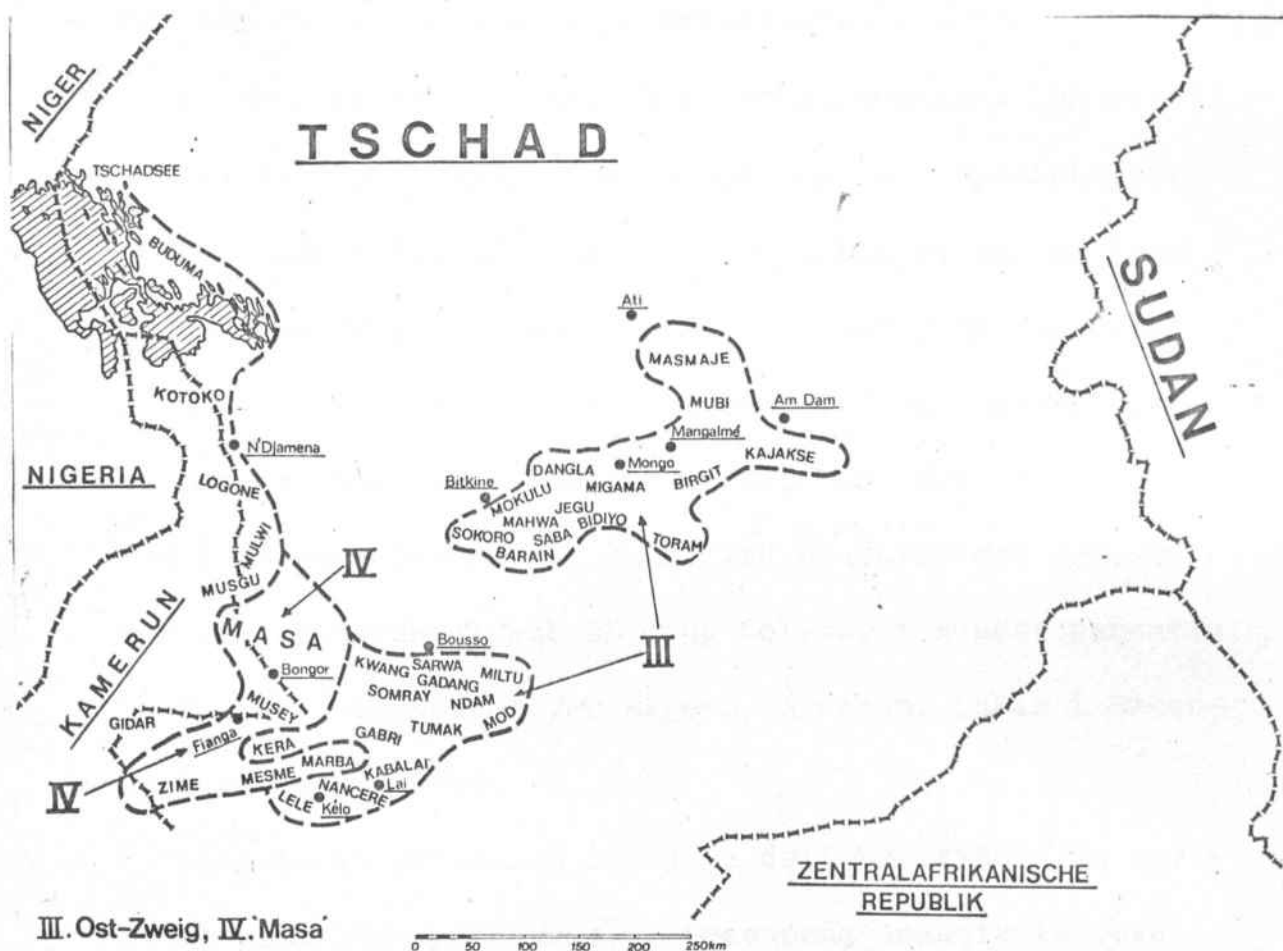
(2) EHRET, C. (1980b): The historical reconstruction of Southern Cushitic phonology and vocabulary. Kölner Beiträge zur Afrikanistik. Berlin. p.15

Mapa 20a: Txad
WOLFF, E. (1981d), p.241

exemple: "el que sembla estar absent dels criteris proposats per Greenberg és la justificació per una sola subfamília vist des de les relacions externes (...) Ja que les relacions lèxiques només defineixen les llengües com a afroasiàtiques, sembla com si la base de la subfamília txàdica fos enterament geogràfica"(1). Per a ell, la "integrïtat" de la branca no podrà ser establerta i la seva

(1) TERRY, R.R. (1971): "Chadic". CTL 7:443-454, p.446

Mapa 2ob: Txad
WOLFF, E. (1981d), p.242

inclusió en la família confirmada fins que les llengües siguin ben descrites.

La falta de documentació és també l'argument de Parsons a l'hora de dubtar que les llengües del Txad formin un grup i que aquest pugui estar relacionat amb la família afroasiàtica: "Dels 45 conjunts de paraules emparentades que es donen en la llista de paraules comparades, només una (què?) està representada en les cinc branques que estableix per la família (...) i quinze de les altres 44 estan

representades només en dues branques"(1).

Newman, en una resposta a Parsons, demostra que el haussa és una llengüa txàdica aplicant el principi: "Si una llengua A (e.g.haussa) està relacionada amb un grup de llengües P (e.g.grup bolewa) i aquest grup P pertany a la família Z (e.g.txàdic), aleshores A és necessàriament un membre de la família Z"(2). Per tant, per provar que el haussa pertany al grup txad és suficient demostrar que està emparentat amb el grup bolewa, i aquest parentiu ja ha estat demostrat per Migeod, Abraham, Lukas i Greenberg entre d'altres.

La relació entre les llengües del grup txàdic ja havia estat postulada per Lukas, i Greenberg segueix la seva proposta. La reclassificació proposada per Newman (1977) és la següent:

I. Branca oest

A. Sub-branca oest A

1. Grup haussa

2/3. Grup Bole/Angas

2. Grup Bole

3. Grup Angas

4. Grup Ron

B. Sub-branca oest B

1/2. Grup Bade/Warji

3. Grup Zaar

(1) PARSONS, F.W. (1971): "Is Hausa really a Chadic Language?" Some problems of comparative phonology" ALS 11:272-288 p.272

(2) NEWMAN, P. (1971): "Hausa and Chadic: a reply" ALS 12:169-171, p.169

II. Branca Biu-Mandara

A. Sub-branca Biu-Mandara A.

1. Grup Tera
- 2/3. Grup Bura/Higi
- 4/5/6. Grup Mandara/Matakam/Sukur
7. Grup Daba
8. Grup Bata

B. Sub-branca Biu-Mandara B.

1. Grup Kotoko
2. Grup Musgu
3. Grup Gidar

III. Branca est

A. Sub-branca est A.

1. Grup Somrai
2. Grup Nancere
3. Grup Kera

B. Sub-branca est B.

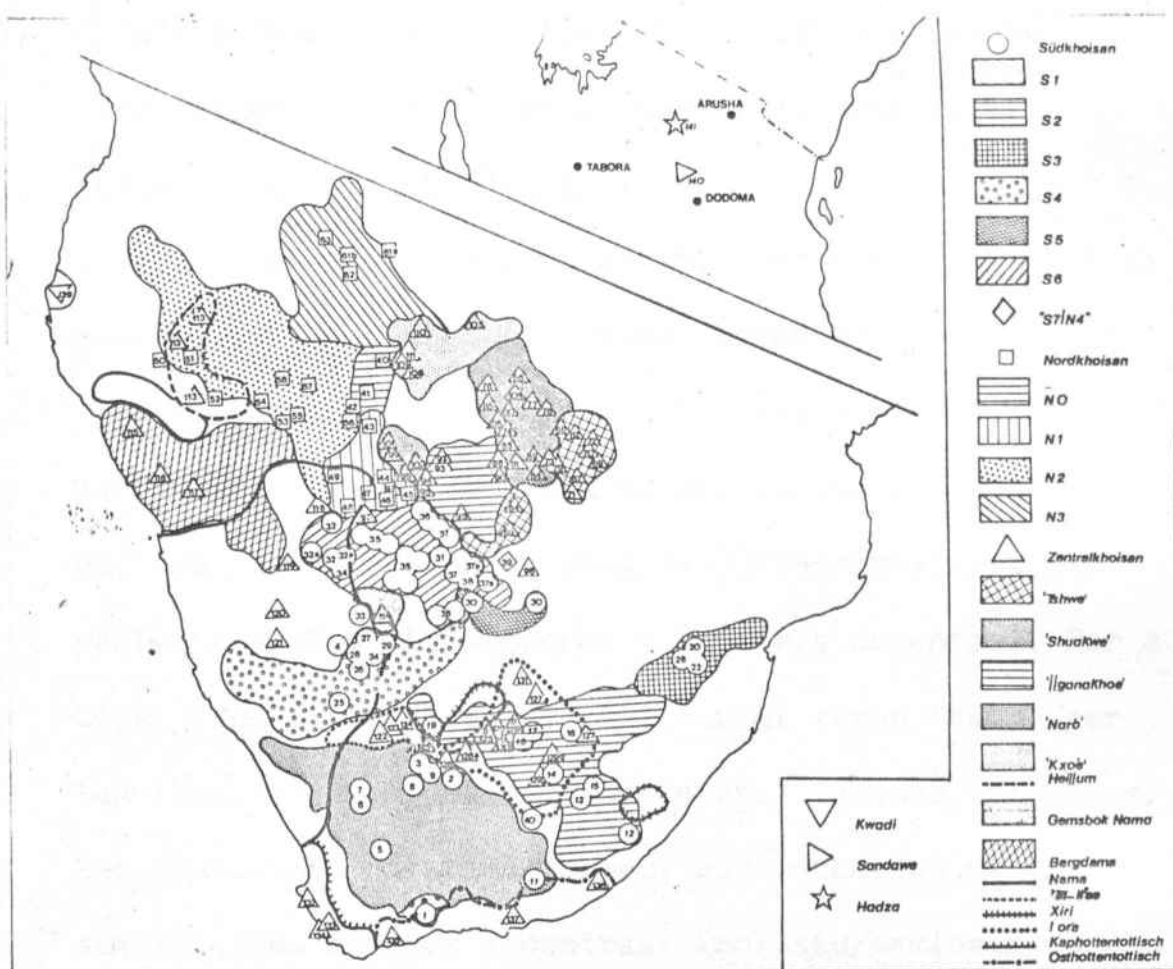
1. Grup Dangla
2. Grup Mokulu
3. Grup Sokoro

IV. Branca aïllada "Masa"

4.3.4. Khoisan

Aquesta família, que inclou les llengües boiximanes, hotentots i les llengües amb clicks parlades a l'Àfrica oriental, no ha estat gaire discutida, sobretot perquè és gairebé desconeguda

Per a Winter, la primera qüestió a resoldre és saber si formen realment una família; les raons que ell dona

Mapa 21: Khoisan
WINTER, J.C. (1981), p.333

són: "(a) cap d'aquestes llengües ha pogut ser inclosa de manera convincent en una altra família, i (b) la relació genètica de totes les llengües en qüestió encara no ha pogut ser establerta de manera concloent"(1). Segons el mateix autor, les postures envers aquesta família són de dos tipus: els qui creuen que mai es podrà demostrar l'origen comú d'aquestes llengües (Westphal, Snyman) i els qui creuen que, quan les llengües siguin més conegudes

(1) WINTER, J.C. (1981): "Die Khoisan Familie"
SA 329-376, p.330

es podrà demostrar la relació genètica de totes les llengües en qüestió (Greenberg, Köhler, Traill)

4.3.4.1. Khoisan sudafricà

Aquest grup de llengües inclou l'hotentot (khoi) i el boiximà (san). L'ús dels termes "hotentot" i "boiximà" tant per designar les llengües com els pobles que les parlen ha causat moltes confusions ja que no es corresponen exactament. Hi ha un grup de pobles boiximans que parlen llengües més properes a les dels hotentots. Per a Cole: "Sembla preferible utilitzar el terme "khoi" per les llengües parlades pels hotentots i alguns boiximans, les quals manifesten normalment un sistema de gènere sexual, tres números i contrast inclusiu/exclusiu en els pronoms en la primera persona del dual i plural, sistema de casos en noms i pronoms, etc i el terme "san" per la resta de llengües boiximanes, a les quals normalment els falten les característiques esmentades, la majoria són tipològicament aïllants i tenen pocs afixos"(1).

Per a Westphal, aquestes diferències són suficients per creure que es tracta de dues famílies diferents: "Les llengües boiximanes es veurà que són molt diferents en estructura i vocabulari de les llengües hotentots, i no es pot tractar d'ajuntar-les en el mateix grup"(2).

(1) COLE, D.T. (1971), p.14

(2) WESTPHAL, E.O.J. (1971): "The click languages of Southern and Eastern Africa" CTL 7:367-420, p.418

Westphal, basant-se en el sistema pronominal de les diferents llengües, classifica les llengües khoisan de la manera següent(1):

1. Hotentot
2. !xū - bushman
3. ≠ huã - bushman
4. N/hu - bushman
5. Kwadi

i explicita: "Hi ha tres grups de llengües, totalment independents genèticament, i el terme "llengües bushman" només serveix per caracteritzar aquestes llengües com ni hotentot ni bantu"(2).

La crítica fonamental de Westphal a la classificació de Greenberg és que aquest només es basa en material de segona mà i sobretot, només en el de D.Bleek i Schapera. Pel que fa al mètode, Westphal afegeix: "La majoria de "criteris" citats per Greenberg no poden ser acceptats per ningú que estigui familiaritzat amb les llengües hotentos i boiximanes. L'únic criteri que podria romandre, tot i que no és gens clar quin seria el seu significat des del punt de vista de la classificació, és el primer, és a dir, l'existència de clicks"(3).

- (1) Els símbols dels clicks són els següents: / (dental), ≠ (alveolar), ! (palatal), // (lateral), i ʘ (bilabial)
- (2) WESTPHAL, E.O.J. (1962): "A re-classification of Southern African Non-Bantu languages". JAL 1:1-18, p.3
- (3) WESTPHAL, E.O.J. (1962), p.3

Però Köhler, que sí està familiaritzat amb les llengües khoisan, no està d'acord: "Per provar la unitat de les llengües khoisan, Greenberg va tenir en compte relacions morfològiques i lèxiques. Que Greenberg, a més a més, tingués en compte les característiques fonològiques i les lleis de construcció sil·làbica del khoisan, no és cap signe d'observació més simple com creu Westphal, sinó que es refereix a una part inherent a les combinacions de característiques"(1).

L'opinió de Welmers tampoc no és gaire afalagadora: "Westphal (1971) proposa una classificació potser millor descrita com una desclassificació de les llengües khoisan, en la qual fa poc més que enumerar grups de les llengües més relacionades, ja que "relació" per Westphal sembla implicar quelcom molt proper a la intel·ligibilitat mútua; una classificació genètica més realista és clarament possible"(2).

4.3.4.2. Sandawe i Hattsa

La inclusió d'aquestes llengües parlades a Tanzània en la família khoisan no ha estat directament discutida, tot i que la distància geogràfica ha fet dubtar molts autors de la seva relació. Köhler les inclou en la seva llista de llengües sense classificar.

(1) KÖHLER, O. (1975), p.311

(2) WELMERS, W.E. (1973), p.19

5. CLOENDA

La classificació global de les llengües africanes no ha estat modificada des de Greenberg 1963 i, com ja s'ha vist, els únics intents de reclassificació genètica es limiten a grups i subgrups de les diferents branques. Els intents d'agrupar famílies (e.g. Congo-Sàhara) només poden ser vistos com a aproximacions temptatives.

Greenberg va ser el primer a insistir en el caràcter "temptatiu" de la seva classificació, tot i que les seves defenses aferrissades enfront de crítiques que van més enllà de modificacions de detall (e.g. Fodor) fan dubtar que estigui convençut que la seva proposta és només temptativa. De qualsevol manera, ningú no pot negar que la seva proposta ha estat, almenys, útil i que té moltes possibilitats de ser confirmada en el futur, però fins

que la investigació no estigui en situació de confirmar -o refutar- la seva classificació, no es poden perdre de vista, entre altres, aquestes qüestions:

- a - De moltes llengües incloses en la classificació es tenen tan poques dades que hi ha la possibilitat que, si arriben a ser descrites, es demostrï que la seva filiació genètica actual està equivocada.
- b - La qualitat de les dades, comentada en algun lloc del treball, pot haver portat en algun cas a la inclusió de determinades llengües en grups que no els corresponen (no són pocs els casos en què les dades de Greenberg sobre una llengua no es corresponen amb les d'altres investigadors sobre la mateixa llengua).
- c - El primer principi metodològic de Greenberg "correspondència de so i significat" no deixarà de ser només una probabilitat mentre no s'estableixin correspondències fonètiques regulars entre les llengües que demostrin l'origen genètic comú. Aquesta tasca ha estat realitzada en alguns grups (e.g. Bantu), però encara està per fer en la majoria. Fins que aquesta feina no estigui feta i, en el seu cas, provi la hipòtesi de Greenberg, no es pot perdre de vista el caràcter temptatiu de la seva classificació.

En la part del treball dedicada al període post-Greenberg he intentat assenyalar les diferents tendències de

les propostes de reclassificació, i, sembla evident que la classificació global no haurà de ser modificada fonamentalment, tot i que alguns dels aspectes més innovadors proposats per Greenberg (e.g. família nilo-sahariana) poden sofrir modificacions importants.

Com a cloenda no crec que es pugui arribar a cap conclusió; d'una banda el fet que sigui un treball d'història ja li dóna el caire d'una "obra oberta", i de l'altra, el caràcter temptatiu de totes les hipòtesis analitzades impedeix qualsevol conclusió teòrica. El que no podria dir és que la meua opinió no hagi estat modificada. He indicat abans les defenses aferrissades que fa Greenberg davant de determinades crítiques i que això fa dubtar del convenciment de Greenberg en parlar del caràcter temptatiu de la seva classificació. Això és evidentment una crítica subjectiva, però també una "conclusió" del meu treball.

Abans de començar el treball jo era una "greenberguiana ingènua", ara, suposant que encara sigui greenberguiana (els meus coneixements no em permeten un rebuig fonamentat), sóc escèptica. Ja he parlat en la introducció de la influència de les diferents escoles en els treballs d'història, i jo no coneixia gaire més que Bleek, Lepsius, Westermann, Meinhof i Greenberg, ineludibles per qualsevol africanista però no suficients.

El meu primer contacte amb la classificació de Greenberg em va deixar totalment enlluernada, i d'aquest enlluernament va venir el meu interès per l'obra de Greenberg i la classificació. L'encant de la contundència de Greenberg es va anar fent més i més irritant: els arguments són substituïts tantes vegades per l'insult o el menyspreu (les ressenyes a Homburger i Fodor en són exemples aclaparadors), que seguir essent greenberguiana a ulls clucs s'ha fet tan difícil per a mi com ho seria (suposo) per a Jesucrist ser vaticanista o per a Pablo Iglesias psocialista.

D'altra banda, el "descobriment" de les obres de Prichard, Vidal, Cohen i Delafosse -per citar-ne alguns- m'ha fet veure que la "nova" classificació de Greenberg no és tan nova, i no em sorprendria que investigacions més profundes demostrassin que la convenció de l'etapa "post-Greenberg" no és només una convenció sinó una fal·làcia (el treball de Fodor va en aquesta direcció).

La conclusió és, per tant, només un interrogant. En la classificació gairebé res està provat (i a mi m'agrada massa el swahili per posar-me a discutir si el bantu és un sub-grup d'una sub-branca o una sub-branca d'un sub-grup).

P.S. com que la conclusió ha acabat essent una "confessió", més val fer-la completa: Jo havia pensat fer una tesina sobre les frases de relatiu en swahili, un tema fracament apassionant que no he deixat de banda i pel qual havia ordenat un corpus considerable. En la decissió del canvi han influït diverses persones que no vull deixar de citar. El professor Jesús Tusón, que segurament sense proposar-s'ho, m'ha anat ensenyant entre classes, llibres i converses, que mitjançant la història es poden entendre moltes coses. La Joana Rosselló -símbol vivent de la constància- que no va parar fins que em va convèncer que aquest treball seria un bon reciclatge per a mi, i els meus besavis -grans narradors tots ells- la influència dels quals segurament ha determinat el meu interès per la història. A tots ells (i altres que no cito) tot el meu agraïment perquè, almenys, m'ho he passat molt bé.

BIBLIOGRAFIA.

Les obres marcades (') es refereixen totalment o de manera parcial a la història de la classificació.

Abreviatures.

AAEL	Afroasiatic Linguistics. Malibu. California.
AAL	Allgemeines Archiv für Ethnographie und Linguistik. Weimar.
AF	Afrika Forum.
AI	Afers Internacionals. Barcelona.
AL	Anthropological Linguistics. Bloomington. Indiana.
A Ling	Africana Linguistica. Tervuren.
ALS	African Language Studies. London.
AS	African Studies. Johannesburg.
AT	Anthropology Today. Chicago.
AuÜ	Afrika und Übersee. Berlin.
BIFAN	Bulletin de l'Institut Français d'Afrique Noire. Dakar.
BS	Bantu Studies. Johannesburg.
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies. London.
CAAL	Current Approaches to African Linguistics. Den Haag.
CHBL	Contributions to the History of Bantu Linguistics. Johannesburg.
CNLNA	La classification nominales dans les langues négro-africaines. Paris.
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique. Paris.
CTL	Current Trends in Linguistics. Den Haag.

FO	Folia Orientalia. Varsovia.
FuF	Forschungen und Fortschritte. Berlin.
HAL	Handbook of African Languages. London.
HBZA	Hamburger Beiträge zur Afrika Kunde. Hamburg.
JAH	Journal of African History. London.
JAL	Journal of African Languages. London.
JALL	Journal of African Languages and Linguistics. Dordrecht.
JAOS	Journal of the American Oriental Society. New Haven.
LCC	Language, Culture and Communication. Stanford.
LHA	Language and History in Africa. London.
MGG	Mitteilungen der geographischen Gesellschaft. Tübingen.
MIO	Mitteilungen des Instituts für Orientforschung. Berlin.
MSOS	Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Berlin.
PA	Presence Africaine. Paris.
PAP	Papers in African Prehistory. London.
SA	Die Sprachen Afrikas. Hamburg.
SAL	Studies in African Linguistics. Los Angeles.
SELAF	Société d'études linguistiques et anthropologiques de France. Paris.
SWJA	Southwestern Journal of Anthropology. Albuquerque.
TJH	Transafrican Journal of History. Nairobi.
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Wiesbaden.
ZES	Zeitschrift für Eingeborenen Sprachen. Berlin.
ZFE	Zeitschrift für Ethnologie. Berlin.
ZKS	Zeitschrift für Kolonialsprachen. Berlin.

-
- ALEXANDRE, P. (1964): Langues et Langage en Afrique Noire. Paris. (Traducción inglesa: An Introduction to Languages and Language in Africa. London 1967)
- ALEXANDRE, P. (1968): "Le bantu et ses limites", a MARTINET, A. (ed.) (1968): Le langage. Paris 1968)
- ARMSTRONG, R.G. (1962): "Glottochronology and African Linguistics". JAH 3, 2: 283-290.
- ARMSTRONG, R.G. (1964): The Study of West African Languages. Ibadan University Press. Ibadan.
- BALBI, A. (1826): Atlas Ethnographique du Globe ou Classification des Peuples Anciens et Modernes d'après leurs Langues. Paris.

- BALLARD, J.A. (1971): "Historical interferences from the linguistic geography of the Nigerian Middle Belt". Africa 41,4:294-305. London 1971.
- BAUCOM, K.L. (1972): "Proto-Central Khoisan" a VOELTZ, E. (ed.) Third Annual Conference on African Linguistics. Indiana University Publications. Bloomington 1972.
- BENDER, M.L. (1971): "The Languages of Ethiopia: a new lexicostatistic classification and some problems of diffusion". AL 13,5:165-288.
- BENDER, M.L. (1971): "The Role of Phonological Innovations in the Lexicostatistic Subgrouping of Ethiopian Languages" a VOELTZ, E. (ed.) (1972): Third Annual Conference on African Linguistics. Indiana University Publications. Bloomington 1972.
- BENDER, M.L. (1977): "The Surma language group: A preliminary report". SAL sup.7:11-21.
- BENDER, M.L. (1983): "The Eastern Jebel Languages" CAAL vol.1:49-58.
- BENDOR-SAMUEL, J.T. (1971): "Niger-Congo, Gur" CTL vol.7:141-178.
- BENNETT, P.R. (1973): "Identification, Classification and Bantu Linguistics" ALS XIV:19-25.
- BENNETT, P.R. (1983): "Adamawa-Eastern: Problems and Prospects" CAAL vol.1:23-46.
- BENNETT, P.R. & STERK, J.P. (1977): "South Central Niger-Congo: a reclassification" SAL 8,3:240-273.
- BENSON, T.G. (1964): "A Century of Bantu Lexicography" ALS V:64-91.
- BLEEK, D. (1939-40): "A Short Survey of Bushman Languages" ZfES 30:52-72.
- BLEEK, W.H.I. (1862-69): A Comparative Grammar of South African Languages. Gregg International Publishers London 1971.
- BOURQUIN, W. (1923): Neue Ur-Bantu Wortstämme nebst einem Beitrag zur Erforschung der Bantu-Wurzeln. ZfES sup.5
- BOYELDIEU, P. (1983): "Vestiges de suffixes de classes nominales dans les langues du groupe Boua" CAAL vol.2:3-16.
- BRYAN, M.A. (1945): "A linguistic no man's land" Africa 15:188-205.
- BRYAN, M.A. (1959a): The Bantu Languages of Africa. HAL part IV.
- BRYAN, M.A. (1959b): "The T/K Languages: A new substratum" Africa 29,1:1-21.
- BRYAN, M.A. (1968): "The N/K Languages of Africa" JAL 7:169-217.
- BYNON, J. (1970): "The contribution of linguistics to history in the field of Berber Studies". LHA 64-77.

- CHILDS, T. (1983): "Noun class affix renewal in Southern West Atlantic". CAAL vol.2:17-30.
- CHRISTALLER, J.G. (1892): Die Sprachen Afrikas. Stuttgart.
- CHRISTALLER, J.G. (1894): "Die Völker und Sprachen Afrikas" MGG 13: 1-18.
- CLARK, J.D. (1964): "The prehistoric origins of African culture". JAH 5,2:161-183. A FAGE, J.D. & OLIVER, R.A. (eds.) (1975): Papers in African prehistory. Cambridge University Press. London 1970.
- CLARK, J.D. (1970): "African prehistory: opportunities for collaboration between archaeologists, ethnographers and linguists". LHA 1-19.
- COHEN, M. (1952): "Langues chamito-sémitiques". A MEILLET, A. i COHEN, M. (eds.) (1952): Les langues du monde. Paris. p.81-181.
- COLE, D.T. (1959): (') "Doke's classification of Bantu languages". AS 18:197-213. A CHBL (1961) p.80-96.
- COLE, D.T. (1960): (') "African Linguistic Studies, 1943-1960". AS 19,4. A CHBL (1961) p.97-107.
- COLE, D.T. (1971): (') "The history of African Linguistics to 1945". CTL vol.7:1-29.
- COPE, A.T. (1971): (') "A consolidated classification of the Bantu languages" AS 30,3-4:213-236.
- COUPEZ, A., EVRARD, E., VANSINA, J. (1975): "Classification d'un échantillon de langues bantoues d'après la lexicostatistique". A Ling VI:131-158.
- CROWTHER, S.A. (1843): Vocabulary of the Yoruba Language. Part I - English and Yoruba, Part II Yoruba and English. London.
- CROWTHER, S.A. (1852): A Vocabulary of the Yoruba Language. Together with Introductory remarks by the Rev. O.E. VIDAL. London.
- CUST, R.N. (1883): A sketch of the modern languages of Africa. 2 vols. London. (Traducció italiana: Le lingue dell'Africa. (1890).
- DALBY, D. (1965): "The Mel languages: a reclassification in Southern West Atlantic". ALS 6:1-17.
- DALBY, D. (1966): "Levels of relationship in the comparative study of African languages". ALS 7:171-179.
- DALBY, D. (1970): (') "Reflections on the classification of African languages with special reference to the works of Sigismund Wilhelm Koelle and Malcolm Guthrie" ALS 11: 147-171.
- DALBY, D. (1977): Language map of Africa. International African Institute. London.
- DALBY, D. (1979): "Africa's language map". New African. April 1979: 82-83.

- DAMMANN, E. (1970): "Zur Geschichte der deutschen Bantuistik". AF, Dez. 1970:702-706.
- DELAFOSSÉ, M. (1924): "Les langues de l'Afrique Noire. Langues du Soudan et de la Guinée". A MEILLET, A. et COHEN, M. (1924): Les langues du monde. Paris 1924: p.463-560. 2. ed. Paris 1952:737-845.
- DE WOLFF, P.P. (1981): "Das Niger-Kongo (ohne Bantu)" SA: 45-76.
- DIHOFF, I.R. (ed.) (1983): Current approaches to African Linguistics. vol. 1. Den Haag.
- DIL, A.S. (ed.) (1971): Language, Culture and Communication. Stanford University Press. Stanford.
- DIOP, C.A. (1954): Nations nègres et culture. Présence Africaine. Paris.
- DIOP, C.A. (1959): L'unité culturelle de l'Afrique Noire. Présence Africaine. Paris.
- DOKE, C.M. (1935a): "Early Bantu Literature: The Age of Brusciotto". BS 9:87-114. A CHBL 1961:8-26.
- DOKE, C.M. (1935b): Bantu Linguistic Terminology. London.
- DOKE, C.M. (1938): "The earliest records of Bantu" BS 12:135-144. A CHBL 1961:1-7.
- DOKE, C.M. (1940): "Bantu language pioneers of the nineteenth century". BS 14:207-246. A CHBL 1961:27-53
- DOKE, C.M. (1943): (') "The growth of comparative Bantu philology". AS 2:41-64. A CHBL 1961:54-79.
- DOKE, C.M. (1945): (') Bantu: Modern Grammatical, Phonetical and Lexicographical Studies Since 1860. International African Institute. London.
- DOKE, C.M. & COLE, D.T. (1961): (') Contributions to the History of Bantu Linguistics. Witwatersrand University Press. Johannesburg.
- DONEUX, J.L. (1975): "Hypothèses pour la comparative des langues atlantiques". A Ling VI:41-130.
- DRAKE, S.C. (1959): "Détruire le mythe chamitique, devoir des hommes cultivés". Présence Africaine. Paris.
- DREXEL, A. (1921-1925): "Die Gliederung der afrikanischen Sprachen!" Anthropos, Sonderabdruck, band XX, 1925.
- EHRET, C. (1967): "Cattle-keeping and milking in eastern and southern African history: the linguistic evidence". JAH 8:1-18.
- EHRET, C. (1972): "Bantu origins and history: critique and interpretation". TJH 2:1-8.
- EHRET, C. (1973): "Patterns of Bantu and Central Sudanic Settlement in Central and Southern Africa (c.a.1000 B.C.-500 A.D.)". TJH 3,1:1-25.
- EHRET, C. (1974): "Agricultural History in Central and Southern Africa, ca. 1000 B.C. to A.D. 500" TJH 4:1-22.

- EHRET, C. (1980a): "The Nilotic Languages of Tanzania"
A POLOME, E.C. and HILL, C.P. (1980): Language in Tanzania. International African Institute. London.
- EHRET, C. (1980b): The historical reconstruction of Southern Cushitic phonology and vocabulary. Kölner Beiträge zur Afrikanistik. Berlin.
- ELUGBE, B. (1983): "Noun Class Prefixes in Proto-Edoid"
CAAL vol.1:59-84.
- FAGE, J.D. & OLIVER, R.A. (1970): Papers in African Prehistory. Cambridge University Press. London 1974.
- FELLMAN, J. (1970): "The beginnings of African Linguistics"
AS 37:305-307.
- FLEMING, H.C. (1969): "The classification of West Cushitic within Hamito-semitic" A Eastern African History. Boston University Studies in African History. vol.3 New York.
- FODOR, I. (1966): The problems in the classification of African Languages. Methodological and theoretical conclusions concerning the classification system of Joseph H. Greenberg. Budapest. 4a. ed. (1982): A Fallacy of Contemporary Linguistics. J.H. Greenberg's Classification of the African Languages and His "Comparative Method". Helmut Duske Verlag. Hamburg.
- GERHARDT, L. (1981): "Genetische Gliederung und Rekonstruktion". SA 1981:375-406.
- GIVON, T. (1979): "Language Typology in Africa: A Critical Review". JALL 1,2:199-224.
- GLEASON, H.A. (1956): "Review of The Southern Bantu Languages by C.M.Doke". Language 32,3:567-573.
- GLEASON, H.A. (1961): "Some languages and language families" a: An Introduction to descriptive linguistics. New York. p.463-468. (traducció castellana: Introducción a la lingüística descriptiva. Ed. Gredos. Madrid 1975.
- GREENBERG, J.H. (1948): "The tonal system of Proto-Bantu"
Word 4:196-203.
- GREENBERG, J.H. (1949): "Review of The classification of the Bantu Languages, by Malcolm Guthrie. Word 5:21-23.
- GREENBERG, J.H. (1950a): "Review of The distribution of the Nilotic and Nilo-Hamitic languages of Africa, by M.A.Bryan". Language 26:173-175.
- GREENBERG, J.H. (1950b): "Review of The negro African languages, by L. Homburger!" Language 26:170-173
- GREENBERG, J.H. (1952): "The Afro-Asiatic (Hamito-Semitic) present". JAOS 72:1-9.
- GREENBERG, J.H. (1953): "Historical linguistics and unwritten languages". AT:265-86.

- GREENBERG, J.H. (1954): "Review of Languages of West Africa, by D. Westermann and M.A. Bryan. Language 30:302-9
- GREENBERG, J.H. (1955): Studies in African Linguistic Classification. New Haven.
- GREENBERG, J.H. (1956): "Review of Geschichte der Erforschung der Nilotischen Sprachen, by Oswin Köhler. Language 32:563-567.
- GREENBERG, J.H. (1957a): Essays in Linguistics. Chicago University Press. Chicago.
- GREENBERG, J.H. (1957b): "Nilotic, "Nilo-Hamitic" and Hamito-Semitic: a reply.". Africa 17:364-378.
- GREENBERG, J.H. (1960): "African languages". Collier's Encyclopedia 1:243-247. (ed. 1969). A DIL, A.S. (1971): LCC: 126-136.
- GREENBERG, J.H. (1963): The Languages of Africa. (2. ed. revisada, 1966, The Hague, reed. 1970)
- GREENBERG, J.H. (1965): (') "The history and present status of African linguistic studies". Proceedings of the First International Congress of Africanists, Accra, University of Ghana, 1962. A DIL, A.S. (1971): LCC: 212-227.
- GREENBERG, J.H. (1971): (') "Nilo-Saharan and Meroitic" CTL vol. 7:421-442.
- GREENBERG, J.H. (1972): "Linguistic evidence regarding Bantu origins" JAH 13: 189-216.
- GREENBERG, J.H. (1983): "Some areal characteristics of African Languages". CAAL vol. 1:3-22.
- GREGGENSEN, E.A. (1972): "Kongo-Saharan". JAL 11:69-89.
- GREGGENSEN, E.A. (1977): Language in Africa. An Introductory Survey. ('). New York - Paris - London.
- GUTHRIE, M. (1949): The classification of the Bantu Languages. International African Institute. London.
- GUTHRIE, M. (1962a): "Bantu origins: a tentative new Hypothesis". JAL 1, 1:9-21.
- GUTHRIE, M. (1962b): "Some developments in the prehistory of the Bantu languages.". JAH 3, 2:273-282. A PAP:131-140
- GUTHRIE, M. (1962c): "A two-stage method of comparative Bantu study". ALS 3:1-24.
- GUTHRIE, M. (1965): "Comparative Bantu: a preview" JAL 4, 1:40-45.
- GUTHRIE, M. (1970): "Contributions from Comparative Bantu Studies to the Prehistory of Africa". LHA 20-49.
- GUTHRIE, M. (1971): "The Western Bantu Languages". CTL vol. 7:357-366.
- GUTHRIE, M. (1967-71): Comparative Bantu. 4 vols. London.

- HAIR, P.E.H. (1965): (') "Temn and African language classification before 1864". JAL 4,1:46-56.
- HARTMANN, R. (1876): Die Nigritier. Eine anthropologisch-ethnologische Monographie. Berlin.
- HEEPE, M. (1920): "Probleme der Bantusprachforschung in geschichtlichem Überblick". ZDMG 74: 1-60.
- HEINE, B. (1973): "Zur genetischen Gliederung der Bantu-Sprachen". AuU LVI,3:164-185.
- HEINE, B. (1974): "Historical linguistics and lexico-statistics in Africa". JAL 2,3: 7-19.
- HEINE, B. (1980): "Language Typology and Linguistic Reconstruction: the Niger-Congo Case". JALL 2,2:95-112.
- HEINE, B., SCHADEBERG, Th.C., WOLFF, E. (1981): Die Sprachen Afrikas. Helmut Buske Verlag. Hamburg.
- HEINE, B. VOSSEN, R. (1981): "Sprachtypologie". SA:407-444.
- HENRICI, A. (1973): "Numerical classification of Bantu languages". ALS XIV:82-104.
- HERBERT, R.K. (ed.) (1975): Patterns in Language, Culture and Society: Sub-Saharan Africa. New York.
- HIERNAUX, J. (1968): "Bantu expansion: The evidence from physical anthropology confronted with linguistic and archaeological evidence". JAH 9,4:505-515.
- HODGE, C.T. (1970): "Afroasiatic: an overview". GTL vol.6:237-254.
- HOHENBERGER, J. (1956): "Comparative Masai word list". Africa 26,3:281-287.
- HOHENBERGER, J. (1958): "Some notes on Nilotic, 'nilo-Hamitic' and Hamito-Semitic, By Joseph H. Greenberg". Africa 28,1:37-42.
- HOMBERT, J.M. (1981): "From Proto-Benue-Congo to Proto-Bantu noun classes". SAL sup.3:55-58
- HOMBURGER, L. (1924a): "Les langues bantou". A MEILLET, A. et COHEN, M. (1924): Les langues du monde. Paris. p:561-589.
- HOMBURGER, L. (1924b): "Les langues bochimanes et hottentotes". A MEILLET, A. et COHEN, M. (1924): Les langues du monde. Paris. p.591-595.
- HOMBURGER, L. (1941): Les langues négro-africaines et les peuples qui les parlent. Paris.
- HOMBURGER, L. (1948): "De l'origine des classes nominales dans les langues négro-africaines". Lingua 1,2:235-246.
- HOUIS, M. (1964): "Note bibliographique: The Languages of Africa, by Joseph H. Greenberg" BIFAN XXVI,1-2:286-295.
- HOUIS, M. (1967): "Les catégories de noms dérivés dans un parler manding". CMLNA 99-115. CNRS Paris.
- HOUIS, M. (1971): Anthropologie Linguistique de l'Afrique Noire. Presses Universitaires de France. Paris.

- HUNTINGFORD, G.W.B. (1956): "The "Nilo-Hamitic" Languages". SWJA 12,2: 200-222.
- INIESTA, F. (1981): "El francès i les llengües negro-africanes". AI 0:53-76.
- JACQUOT, A. and RICHARDSON, I. (1956): "Report of the Western Team. Atlantic coast to Oubangui". A Linguistic Survey of the Northern Bantu Borderland. vol.1:9-62. International African Institute. London.
- JEFFREYS, M.D.W. (1971): "Historical review of the nomenclature applied to Negro languages". AS 30,3-4:277-297.
- JENEWARI, C.E.W. (1983): "Ijo's Closest Linguistic Relative". CAAL vol.1:85-112.
- JOHNSON, M.R. (1979): "The natural history of Meinhof's law in Bantu". SAL 10,3:261-272.
- JOHNSTON, H.H. (1919-1922): A comparative study of the Bantu and Semi-Bantu languages. Vol I - II. Oxford.
- JUANOLA, J. (1890): Primer paso a la lengua bubi. Madrid.
- JUNGRAITHMAYR, H. und MÖHLIG, W.J.G. (eds.) (1983): Lexikon der Afrikanistik. Dietrich Reimer Verlag. Berlin.
- KÄHLER-MEYER, E. (1971): "Niger-Congo, Eastern Bantu" CTL vol.7:307-356.
- KAYE, J., KOOPMAN, H., SPORTLICHE, D. and DUGAS, A. (eds.) (1983): Current Approaches to African Linguistics. vol.2. Foris Publications. Dordrecht.
- KI-ZERBO, J. (1972): Histoire de l'Afrique noire - D'Hier à Demain. Hatier Paris. (traducció castellana (1980): Historia del Africa negra. 2 vols. Alianza Editorail. Madrid.
- KLINGENHEBEN, A. (1958): "Zur Entstehung des Klassensprachentyps in Afrika". MIO 6,1:112-277.
- KNAPPERT, J. (1970): "The origin of the term 'Bantu'" ALS XI:230-236.
- KÖHLER, O. (1955): (') "Geschichte der Erforschung der nilotischen Sprachen". AuÜ. Beiheft 28.
- KÖHLER, O. (1975): ("): "Geschichte und Probleme der Gliederung der Sprachen Afrikas. Von den Anfängen bis zur Gegenwart". A BAUMANN, H. (ed.) (1975): Die Völker Afrikas und ihre Traditionellen Kulturen. Teil I. Allgemeiner Teil und südliches Afrika. Wiesbaden p.135-373.
- KRAFT, C.H. (1972): "Reconstructions of Chadid Pronouns I: Possessive, Object and Independent Sets - An Interim Report". A VOELTZ, E. (ed.) (1972): Third Annual Conference on African Linguistics. Indiana University Publications. Bloomington. p.69-94.

- LADEFOGED, P. (1964): A phonetic study of West African Languages. Cambridge University Press. London.
- LADEFOGED, P., GLICK, R., CRIPER, C. (1971): Language in Uganda. Oxford University Press. Nairobi.
- LAROCLETTE, J. (1967): "A propos de la fonction et de l'origine possible des classes nominales dans les langues négro-africaines". JAL 6,3:224-230.
- LEES, R. (1953): "The basis of glottochronology" Language 29:113-127.
- LEPSIUS, R. (1863): Standard alphabet for reducing unwritten languages and foreign graphic systems to a uniform orthography in European letters. London.
- LEPSIUS, R. (1880): Nubische Grammatik. Mit einer Einleitung über die Völker und Sprachen Afrika's. Berlin.
- LESTRADE, G.P. (1948): "The classification of the Bantu languages. A review". AS 7,4:175-184.
- LICHTENSTEIN, H. (1808): "Bemerkungen über die Sprachen der Südafrikanischen wilden Völkerstämme, nebst einem kleinen Wörterverzeichnis aus den gebräuchlichsten Dialecten der Hottentotten und Kaffern". AAEL 1:259-331.
- LUKAS, J. (1936): "Über den Einfluss der hellhäutigen Hamiten auf die Sprachen des zentralen Sudan". FuF 12:180-181.
- LUKAS, J. (1939): "Die Verbreitung der Hamiten in Afrika". Scientia 33:106-118. Bologna.
- LUKAS, J. (1953): Die Sprache der Tubu in der Zentralen Sahara. Berlin.
- LUKAS, J. (1956): "Der gegenwärtige Stand der Gliederung der westsudanischen Sprachen". Tribus NF 4-5:87-93. Stuttgart.
- MAINGARD, L.F. (1935): "The origin of the word 'Hottentot'" BS 9:63-67.
- MANESSY, G. (1967): "Evolution de la classification nominale dans les langues gurunsi (groupe voltaïque)" CMLNA 207-224. CIRS Paris.
- MEEUSSEN, A.E. (1962): "Meinhof's rule in Bantu" ALS 3:25-29.
- MEEUSSEN, A.E. (1973): "Comparative Bantu: Test cases for method". ALS 14:6-18.
- MEINHOF, C. (1906): Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen. Berlin. 3a. ed. 1967. Hamburg.
- MEINHOF, C. (1910): Die moderne Sprachforschung in Afrika. ('). Berlin.

- MEINHOF, C. (1911a): "Das Ful in seiner Bedeutung für die Sprachen der Hamiten, Semiten und Bantu". ZDMG 65:177-220.
- MEINHOF, C. (1911b): "Sudansprachen und Hamitensprachen". ZKS 1,3:161-166.
- MEINHOF, C. (1920): "Besprechung von: Heepe, M. 1919, 1920". ZES 10:159-160.
- MEINHOF, C. (1912): Die Sprachen der Hamiten. Hamburg.
- MEINHOF, C. (1929): "The basis of Bantu philology". Africa 2:39-56.
- MEINHOF, C. (1931): "Die afrikanischen Klassensprachen und ihre Bedeutung für die Geschichte der Sprachen". Scientia 50:165-173.
- MEINHOF, C. (1936): Die Entstehung der flektierenden Sprachen. Berlin.
- MEINHOF, C. (1938): "Die Entstehung der Bantusprachen". ZfE 70:144-152.
- MIGEOD, F.W.H. (1911-1913): The languages of West Africa. 2 vols. London.
- MÖHLIG, J.G.W. (1976): "Guthries Beitrag zur Bantuistik aus heutiger Sicht". Anthropos 71:673-715.
- MÖHLIG, J.G.W. (1981): "Die Bantusprachen im engeren Sinn". SA:77-116.
- MONTEIL, V. (1965): "La classification des langues de l'Afrique". BIFAN B 27:155-168.
- MORENO, M.M. (1940): Manuale di Sidamo. Ed. Mondadori. Milano.
- MONTGOMERY, C.A. (1969): "Review of Linguistic Analyses: the non-Bantu languages of north-eastern Africa, by Archibald N. Tucker and Margaret A. Bryan. Language 45,3:661-673.
- MUKAROVSKY, H.G. (1967): "Ful und Hamitentum". Paidema 13:130-142.
- MÜLLER, F. (1868/1873): Die Reise der Österreichischen Fregatte Novarra um die Erde, Anthropologischer Teil 1868 Allgemeine Ethnographie 1873. Wien.
- MÜLLER, F. (1876-1888): Grundriss der Sprachwissenschaft. 4 vols. Wien.
- MURDOCK, G.P. (1959): Africa. Its peoples and their culture history. New York.
- NEWMAN, P. (1971): "Hausa and Chadic: A reply" ALS XII:169-177.
- NEWMAN, P. (1977): "Chadic classification and reconstructions" AAL 5,1:1-42.
- NIENABER, G.S. (1963): "The origin of the name 'Hottentot'". AS 22:65-90.
- NURSE, D. and PHILLIPPSON, G. (1980): "The Bantu Languages of East Africa: a Lexicostatistical Survey". A
- POLOME, E.C. and HILL, C.P. (1980): Language in Tanzania. International African Institute. London.

- OLIVER, R. (1966): "The problem of the Bantu expansion". JAH 7:361-376. A PAP 141-156. (1970).
- OLIVER, R. (1982): "The nilotic contribution to Bantu Africa". JAH 23:433-442.
- OLIVER, R. and FAGAN, B.M. (1975): Africa in the Iron Age. c.500 B.C. to A.D.1400. Cambridge University Press. London.
- PARSONS, F.W. (1970): "Is Hausa really a Chadic language? Some problems of comparative phonology". ALS XI:272-283.
- POLOME, E.C. (1975): "The Reconstruction of Proto-Bantu Culture from the Lexicon". A HERBERT, R.K. (ed.) (1975): Patterns in Language, Culture and Society: Sub-Saharan Africa. p.164-173.
- POLOME, E.C. (1980): "The Languages of Tanzania". A POLOME, E.C. and HILL, C.P. (1975): Language in Tanzania. International African Institute. London.
- POLOME, E.C. and HILL, C.P. (eds.) (1975): Language in Tanzania. International African Institute. London.
- POSNANSKY, M. (1968): "Bantu genesis - Archaeological reflexions". JAH 9,1:1-11.
- POTT, F.A. (1854): "Sprachen aus Afrika's Innerem und Westen". ZDMG 8:413-441.
- PRICHARD, J.C. (1826): Researches into the physical history of mankind. 2a. ed. London.
- PRINS, A.H.J. (1955): "Shungwaya, die Urheimat der Nordost-Bantu. Eine stammesgeschichtliche Untersuchung". Anthropos. Sonderabdruck 50.
- REINISCH, L. (1873): Der einheitliche Ursprung der Sprachen der Alten Welt. Wien.
- RICHARDSON, I. (1957): Linguistic Survey of the Northern Bantu Borderland. vol.2. International African Institute. London.
- RICHARDSON, I. (1967): "Linguistic evolution and Bantu noun class systems". CNLNA. CNRS Paris.
- SAMARIN, W.J. (1971): "Adamawa-Eastern". CTL vol.7:213-244.
- SAPIR, J.D. (1971): "West Atlantic: An inventory of the languages, their noun class systems and consonant alternation". CTL vol.7:45-112.
- SASSE, J.H. (1981a): "Afroasiatisch". SA:124-143.
- SASSE, J.H. (1981b): "Die kuschitischen Sprachen". SA:187-216.
- SASSE, J.H. (1981c): "Die semitischen Sprachen". SA:225-233.
- SCHACHTER, P. (1971): (') "The present state of African Linguistics" CTL vol.7:30-44.
- SCHADEBERG, T.C. (1981): "Das Kordofanische". SA:117-123.
- SCHADEBERG, T.C. (1981b): "Die nilosaharanischen Sprachen" SA:263-323.

- SCHLEICHER, A.W. (1891): Afrikanische Petrefakten. Ein Versuch die grammatischen Bildungen mit Formwurzeln der afrikanischen Sprachen durch Sprachvergleichung festzustellen. Berlin.
- SEDLAK, P. (1977): "Migration theory, the northeastern coastal Bantu and the Shungwaya hypothesis". SAL sup.7:211-222.
- SEGAL, J.B. (1959): "Review of Semitisches und Hamitisches Sprachgut im Masai, mit vergleichendem Wörterbuch: -- eine sprachvergleichende Untersuchung unter Berücksichtigung von rund 50 semitischen, hamitischen, nilo-hamitischen und anderen afrikanischen Sprachen, by Johannes Hohenberger". BSOAS 22:193-195.
- SHARMAN, J.C. (1974): "Some uses of Common Bantu", a WHITELEY, W.H. (ed.) (1974): Language in Kenya:115-127. Oxford University Press. Nairobi.
- SILVERSTEIN, R.O. (1968): "A note on the term "Bantu" as first used by W.H.I. Bleek". AS 27:211-212.
- SPANNAUS, G. (1929): "Historisch-kritisches zum Hamitenproblem in Afrika". A In Memoriam Karl Meule. Beiträge zur Völkerkunde und Vorgeschichte. 181-195. Leipzig.
- STEWART, J.M. (1971): "Niger-Congo, Kwa". CTL vol.7:179-212.
- STOPA, R. (1966): "The genetic unity of African languages". FO VII:227-273.
- STOPA, R. (1971): "A contribution to the genesis of the Bantu linguistic type". HBZA 14:21-27.
- STORK, L. (1981): "Ägyptisch". SA:149-170.
- STRUCK, B. (1920): "Somatische Typen und Sprachgruppen in Kordofan". ZfE 52/53:129-170.
- TERRY, R.R. (1971): "Chadic". CTL vol.7:443-454.
- THOMAS, J.M.C. et BEHAGHEL, A. (1980): La linguistique africaniste française (en France et en Afrique). Le point de la question en 1980. SELAF. Paris.
- THOMASON, S.G. (1983): "Genetic relationship and the case of Ma'a (Mbugu)". SAL 14,2:195-232.
- TUCKER, A.N. (1940): The Eastern Sudanic languages. Vol.I. London.
- TUCKER, A.N. (1957): (') "Philology and Africa". BSOAS 20:541-554.
- TUCKER, A.N. and BRYAN, M.A. (1956): "Far eastern section. Great Lakes to Indian Ocean". A Linguistic Survey of the Northern Bantu Borderland. International African Institute. London.
- TUCKER, A.N. and BRYAN, M.A. (1956): The Non-Bantu languages of North-Eastern Africa. HAL vol.3.
- TUCKER, A.N. and BRYAN, M.A. (1957): Linguistic Survey of the Northern Bantu Borderland. International African Institute. London.

- TUCKER, A.N., BRYAN, M.A. and LESLAU, W. (1966): Linguistic Analyses. The Non-Bantu languages of North-Eastern Africa. With a supplement on the Ethiopic languages by Wolff Leslau. IAL. International African Insititute. London.
- TUCKER, A.N. and BRYAN, M.A. (1974): "The "Mbugu" anomaly". ESOAS 37:133-207.
- TUSON, J. (1982): Aproximación a la Historia de la Lingüística. Ed. Teide. Barcelona.
- VAN BULCK, G. (1952a): "Les langues bantoues" A MEILLET, A. et COHEN, M. (1952): Les langues du monde. p.847-904. Paris.
- VAN BULCK (1952b): "Les langues khoïn". A MEILLET, A. et COHEN, M. (1952): Les langues du monde. p.905-939. Paris.
- VAN BULCK, G. and HACKETT, P. (1956): "Report of the eastern team. Oubangui to Great Lakes". A Linguistic Survey of the Northern Bantu Borderland. International African Institute. London.
- VAN WARMELO, N.J. (1927): "Die Gliederung der süd-afrikanischen Bantusprachen". ZES 18:1-54, 81-127.
- VOEGELIN, C.F. and F.M. (1954): Languages of the world. African fascicle one. AL 6,5:1-339.
- VOELTZ, E. (ed.) (1972): Third Annual Conference on African Linguistics. Indiana University Publications. Bloomington.
- VON EWALD, H. (1847): "Ueber die Völker und Sprachen sudlich von Aethiopien". ZDMG 1:44-56.
- WELMERS, W.E. (1956): "Review of Studies in African Linguistic Classification, by Joseph H. Greenberg. Language 32:556-563.
- WELMERS, W.E. (1963): "Review of The Languages of Africa, by Joseph H. Greenberg". Word 19:407-417.
- WELMERS, W.E. (1971): (') "Niger-Congo, Mande" CTL vol.7:113-140.
- WELMERS, W.E. (1973): (') African Language Structures. University of California Press. Berkeley, Los Angeles.
- WERNER, A. (1915): The language families of Africa. London.
- WERNER, A. (1919): Introductory Sketch of the Bantu Languages. London.
- WERNER, A. (1930): Structure and relationship of African languages. London.
- WESTERMANN, D. (1911): Die Sudansprachen. Eine sprach-vergleichende Studie. Hamburg.

- WESTERMANN, D. (1927): "Die westlichen Sudansprachen und ihre Beziehungen zum Bantu". Beiheft zu MSOS. Berlin.
- WESTERMANN, D. (1935): "Nominalklassen in westafrikanischen Klassensprachen und in Bantusprachen". MSOS 38:1-53.
- WESTERMANN, D. (1940): "Die Sprachen Afrikas". A. BAUMANN, H. THURNWALD, R. und WESTERMANN, D. (1940): Völkerkunde von Afrika. Essen. p.375-433.
- WESTERMANN, D. (1952): "African Linguistic Classification" Africa 22:250-256.
- WESTERMANN, D. and BRYAN, M.A. (1952): Languages of West-Africa. HAL. II. International African Institute. London.
- WESTPHAL, E.O.J. (1957): "On linguistic relationship" Zaire 11,5:513-524.
- WESTPHAL, E.O.J. (1962): "A re-classification of Southern African Non-Bantu languages". JAL 1:1-8.
- WESTPHAL, E.O.J. (1962b): "On classifying Bushman and Hottentot languages". ALS 30:30-48.
- WESTPHAL, E.O.J. (1963): "The linguistic prehistory of Southern Africa: Bush, Kwadi, Hottentot, and Bantu linguistic relationships". Africa 33,3:237-265.
- WESTPHAL, E.O.J. (1971): "The Click languages of Southern and Eastern Africa". CTL vol.7:367-420.
- WHITELEY, W.H. (1974): Language in Kenya. Oxford University Press. Nairobi.
- WHITELEY, W.H. (1974): "The Classification and Distribution of Kenya's African Languages". A. WHITELEY, W.H. (ed.): Language in Kenya. Oxford University Press. Nairobi.
- WILLIAMSON, K. (1971): "The Benue-Congo languages and Ijo". CTL vol.7:245-306.
- WINSTON, F.D.D. (1966): "Greenberg's classification of African languages". ALS 7:160-170.
- WINTER, J.C. (1981): "Die Khoisan Familie". SA 329-376.
- WOLFF, E. (1981a): (') "Die Erforschung der afrikanischen Sprachen: Geschichte und Konzeptionen". SA 17-44.
- WOLFF, E. (1981b): "Die Berbersprachen". SA 171-186
- WOLFF, E. (1981c): "Die omotischen Sprachen". SA 217-224.
- WOLFF, E. (1981d): "Die tschadischen Sprachen". SA 239-262.
- WRIGLEY, C. (1962): "Linguistic clues to African History" JAH 3,2:269-272.
- ZYHLARZ, E. (1936): "Das geschichtliche Fundament der hamitischen Sprachen". Africa 9,4:433-451.

INDEX D'AUTORS

Abraham, R.C., 246
Alcaçova, D., 20
Alexandre, P., 22, 90, 119, 158, 204
Appleyard, J., 38, 49
Aracil, L., 32
Armstrong, R.G., 132, 230n.
Balbi, A., 36-37, 49
Ballard, J.A., 183
Basset, A., 106, 108
Barth, H., 49, 50
Behaghel, A., 34
Bender, M.L., 226, 234, 235
Bendor-Samuel, J.T., 45, 62, 190
Bennet, P.R., 181, 215-216, 217, 237
Benveniste, 134
Bleek, D., 250
Bleek, W.H.I., 7, 46-50, 60, 67, 135, 136, 191, 254
Boyce, 38
Boyeldieu, P., 215
Bourquin, W., 86
Brusciotto, G., 21-27
Bryan, M.A., 90, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 175, 220, 222-226
228, 231
Cardoso, 21
Champollion, 36
Christaller, J.G., 62, 190
Clapperton, J., 36
Clark, J.D., 209
Clarke; J., 38
Cohen, M., 118, 122, 136, 255
Cole, D.T., 50, 114, 115, 116, 249
Condillac, 10
Conti-Rossini, 234
Cope, A.T., 115, 116, 194
Corsali, A., 28
Coupez, A. 198-200
Crowther, S.A., 38
Cust, R.N., 44, 53-54, 56, 96
Cyffer, 227
Czermak, 67
Dahl, 72
Dalby, D., 43, 44, 102, 158, 159, 175-178, 183, 185, 186, 187
Dammann, E., 88
Delafosse, M., 4, 91, 118, 119-122, 123, 134, 135, 190, 214, 227
238, 255
Dempwolff, O., 84-85
De Wolff, P.P. 180, 181, 182
Diop, C.A., 13, 35, 130-133

Doke, C.M., 20, 21, 31, 41n, 50, 69, 90, 92, 94, 95, 101, 106,
 113-117, 193, 194, 195
 Doneux, J.L., 187
 Drake, S.C., 237
 Drexel, A., 85
 Ehret, C., 209-213, 243
 Evans-Pritchard, E.E., 238
 Evrard, E., 198-200
 Fagan, B.M., 89, 183n, 236
 Fleming, H.C., 239
 Fodor, I., 142, 159, 168, 169-171, 178, 203, 252, 255
 Gleason, H.A., 165, 228, 229
 Greenberg, J.H., 9, 12, 14, 16, 22, 31, 35, 38, 40, 42, 44, 46, 48,
 54, 57, 59, 72, 76, 79, 80, 84, 87, 89, 96, 98, 99, 101, 102, 105, 108
 110, 111, 117, 118, 119, 122n, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 134
 135, 136, 137-255
 Gregersen, E.A., 20, 165, 180, 181, 236
 Grimm, J., 32
 Guthrie, M., 67n, 98-105, 106, 107, 110, 111, 115, 116, 168, 169
 175, 192, 193, 196, 197, 197n, 199, 199n, 202-213, 230n
 Hackett, 107
 Hair, P.E.H., 34, 46
 Hartmann, R., 54
 Haudricourt, 134
 Heepe, M., 84, 85, 171n
 Heine, B., 2, 178, 194, 195-196, 199, 213, 233
 Henrici, A., 196-198, 199, 207
 Herder, 10
 Herkovits, 238
 Herodot, 20
 Hiernaux, J., 208
 Hoff, 213
 Hohenberger, J., 232-233
 Homburger, L., 4, 13, 35, 54, 55, 56, 79, 117, 122-129, 130, 133,
 135, 145, 255
 Houis, M., 55, 56, 122, 127, 129, 165
 Huntingford, G.W.B., 231, 232
 Iniesta, F., 56, 128-129, 131
 Jacquot, A., 107
 Johnson, M.R., 70, 71
 Jomard, 36
 Jones, 31, 32
 Juanola; j., 25, 26
 Kähler-Meyer, E.,
 Ki-Zerbo, J., 65, 66
 Klingenheben, A., 86, 238
 Knappert, J., 49

Koelle, 7, 42-46, 57, 67, 175, 183, 188
 Köhler, O., 2, 46, 48, 52, 88, 121, 181, 190, 214, 220, 222, 224,
 227, 229, 230, 238, 239, 249, 251
 Kraft, L., 38, 39
 Krause, 190, 191
 Labouret, 91
 Latham, 39
 Leger, R., 95
 Lepsius, R., 42, 46, 52, 54-61, 62, 67, 73, 74, 80, 123, 135, 136
 255
 Lestrade, G. P., 100, 102
 Letronn, 36
 Lichtenstein, H., 29-30, 31
 Lukas, J., 88-89, 227, 246
 Maingard, L. F., 47
 Marsden, W., 30-32, 33
 Martinet, A., 134
 Meeussen, A. E., 70, 90, 105
 Meillet, A., 125, 134
 Meinhof, C., 4, 7, 9, 19, 30, 45, 51, 52, 57, 59, 62, 64, 67-79, 80, 83
 84, 85, 86, 88, 90, 96, 97, 98, 101, 112, 116, 117, 124, 136, 140,
 145, 150, 159, 171n, 192, 217, 232, 237, 238, 255
 Miehe, G., 180
 Migeod, F. W. H., 91, 95-96, 246
 Möhlig, J. G. W., 85, 99, 112, 199, 213, 214
 Monteil, V., 166-168
 Montepandone, A. M., 21
 Moreno, M. M., 242
 Mukarovsky, H. G., 188, 188n, 190, 227
 Müller, F., 46, 50-53, 54, 58, 59, 73, 74, 96, 97, 99, 123
 Murdock, G. P., 165, 201, 202, 212
 Newman, P., 246
 Nienaber, G. S., 47
 Oliver, R., 89, 183n, 204-205, 207, 209, 213, 236
 Palau i Fabre, J., 5
 Parsons, F. W., 13, 245, 246
 Petráček
 Philip, J., 37
 Pinkerton, J., 37
 Polome, E. C., 213
 Posnasky, M., 208
 Potken, J., 21
 Prichard, J. C., 32-45, 48, 49, 255
 Reinisch, L., 62, 238
 Richardson, I., 107
 Rousseau, 10

Saint-Martin, V., 38, 49
 Samarin, W. J., 214, 215
 Sapir, J. D., 186
 Sasse, J. H., 241, 243
 Schachter, P., 127, 159, 160
 Schadeberg, T. C., 2, 217, 219
 Schapera, 250
 Schleicher, A. W., 62, 63, 73
 Sharman, J. C., 213, 214
 Silverstein, E. O., 50
 Snyman, 248
 Spannaus, G., 87
 Sterk, J. P., 181, 217
 Stevenson, 217
 Stewart, J. M., 181
 Stopa, R., 133
 Struck, B., 86, 181n
 Swadesh, 166, 168, 186, 194
 Terry, R. R., 243
 Thomas, J. M. C., 134
 Thomason, S. G., 174
 Traill, 249
 Trombetti, 136
 Tucker, A. N., 13, 101, 106, 107, 108, 110, 112, 126, 175, 220, 228
 231
 Tuckey, 31
 Tusón, J., 10
 Van Bulck, G., 84, 107, 133
 Vansina, J., 198-200, 210, 210n
 Van Warmelo, N. J., 90, 112
 Victorius, M., 21
 Vidal, O. E., 38-42, 48, 255
 Voegelin, 160, 165
 Vossen, R., 213
 Welmers, W. E., 45, 92, 162, 163, 163n, 164, 165, 174, 188, 189, 229
 237, 251
 Werner, A., 4, 31, 90, 91, 96-98, 116
 Westermann, D., 4, 7, 44, 56, 57, 64, 67, 79-84, 90, 91, 97, 102, 106,
 108, 111, 118, 119, 120, 121, 127, 128, 135, 144, 145, 146, 161,
 175, 183, 187, 192, 214, 220, 221, 227
 Westphal, E. O. J., 160, 248, 249-251
 Williamson, K., 181, 191-192
 Winston, F. D. D., 159, 168, 172-174, 178
 Winter, J. C., 247
 Wolff, E., 2, 67, 79, 90, 239, 240
 Wrigley, C., 202, 235
 Zyhlarz, E., 87

INDEX D'IL·LUSTRACIONS

	pag.
Mapa 1: Àfrica, mapa físic.	17
Mapa 2: Àfrica, mapa polític	18
G.Brusciotto. Taula de concordança 1 (sg)	23
G.Brusciotto. Taula de concordança 2 (pl)	24
Mapa 3: Àfrica a principis del s.XX	65
Mapa 4: Rutes de migració dels bantu, Johnston	93
Mapa 5: Zones de Guthrie	103
Mapa 6: Zones de Doke	114
Mapa 7: La classificació de Greenberg	157
Mapa 8: Cinturó de fragmentació subsahariana	176
Diagrama 1: La classificació del Niger-Kordofan	180
Mapa 9: Niger-Kordofan	182
Mapa 10: Cinturó Central Nigèria	184
Mapa 11: Classificació de Cope	194
Mapa 12: Classificació de Heine	195
Mapa 13: Les llengües test de Guthrie	197
Diagrama 2: La classificació de Henrici	198
Diagrama 3: Classificació de Coupez, Evrard, V.	199
Mapa 14: L'expansió bantu segons Oliver	205
Mapa 15: La distribució de les llengües del Kordofan	218
Mapa 16: Nilo-Saharan	219
Mapa 17: Les llengües T/K i N/ K	223
Mapa 18: Cixític	241
Mapa 19: Omòtic	242
Mapa 20a: Txad	244
Mapa 20b: Txad	245
Mapa 21: Khoisan	248